

**SÜRGÜN SONRASI KIRIM TATARLARININ GERİ DÖNÜŞ SÜRECİNDE
YERLEŞİM SORUNSA LININ
1989-2014 YILLARI ARASI DEĞERLENDİRİLMESİ**

Amza SAITIBRAHYMOV

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMA ANA BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

HAZİRAN 2025

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Amza SAITIBRAHYMOV

30/06/2025

SÜRGÜN SONRASI KIRIM TATARLARININ GERİ DÖNÜŞ SÜRECİNDE
YERLEŞİM SORUNSALININ 1989-2014 YILLARI ARASI DEĞERLENDİRİLMESİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Amza SAITIBRAHYMOV

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Haziran 2025

ÖZET

Bu çalışma, sürgün edilen Kırım Tatarlarının tarihî yurtlarına geri dönüş sürecinde karşılaştıkları yeniden yerleşim sorunlarını ortaya koymak, sorunlara yönelik çözümler sunmayı amaçlamaktadır. Çalışma; sürgün sonrası zorunlu göç sürecinin, seksenli yıllar sonrası geri dönüş aşamalarını incelemekte, bu sürecin çeşitli aşamalarını ve etkilerini analiz etmektedir. Bu amaçla çalışma öncelikli olarak; dünyada yaşanmış göç ve geri dönüş süreçlerini inceleyen çalışmalara odaklanmıştır. Bu çalışmalardan yapılan kavramsal ve yöntemsel çıkarımlar ile çalışmanın yöntemine yönelik özgün analiz ve yaklaşımlar tasarlanmıştır. Sürgün edilen Kırım Tatarlarının geri dönüş sürecinde yeniden yerleşim sorunlarının Yarımada'nın özellikle Akmescit (*Simferopol*) yerleşiminde yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Bu yoğunlaşma çalışmanın alan çalışmasının kapsamının belirlenmesine neden olmuştur. Alan çalışması kapsamında yer alan yerleşimlerde mevcut yaşam çevreleri değerlendirilmiş, yerleşimlerin fiziki başlıca sorunları tespit edilmiştir. Çalışmada, Birleşmiş Milletler'in sürdürülebilir yaşam çevreleri ilkeleri temel alınarak, bu sorunlara yönelik çözüm önerileri sunulmuştur.

Bilim Kodu : 80208
Anahtar Kelimeler : Sürgün, zorunlu göç, geri dönüş, yeniden yerleştirme,
Birleşmiş Milletler sürdürülebilir yaşam ilkeleri, Kırım Tatarları
Sayfa Adedi : 132
Danışman : Doç. Dr. Sevinç Bahar YENİGÜL

AN EVALUATION OF THE RESETTLEMENT PROBLEM IN THE RETURN
PROCESS OF THE DEPORTED CRIMEAN TATARS BETWEEN 1989-2014

(M. Sc. Thesis)

Amza SAITIBRAHYMOV

GAZİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES

June 2025

ABSTRACT

This study aims to reveal the resettlement problems encountered by the deported Crimean Tatars during their repatriation to their historical homeland and to propose solutions to these problems. The study examines the stages of forced migration following the deportation and the phases of repatriation beginning after the 1980s, analyzing various stages and impacts of this process. For this purpose, the study primarily focuses on research examining global migration and repatriation processes. Based on the conceptual and methodological inferences drawn from these studies, original analyses and approaches have been designed for the methodology of this research. It has been identified that resettlement problems during the repatriation process of the deported Crimean Tatars were particularly concentrated in the settlement of Akmescit (*Simferopol*) on the Crimean Peninsula. This concentration of problems determined the scope of the fieldwork. In the settlements included in the study, the existing living environments were evaluated, and the main physical issues of the settlements were identified. The study proposes solutions to these problems based on the United Nations' principles of sustainable human settlements.

Science Code : 80208

Key Words : Deportation, forced migration, repatriation, resettlement,
United Nations sustainable living principles, Crimean Tatars

Page Number : 132

Supervisor : Assoc. Prof. Sevinç Bahar YENİGÜL

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın hazırlanmasında değerli katkıları ve yol göstericiliği için danışmanım Doç. Dr. Sevinç Bahar YENİGÜL'e en içten teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca, yüksek lisans tezim süresince sağladıkları imkanlar ve kapsamlı destekleri için Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'na (YTB), Ankara Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği'ne ve Eskişehir Kırım Gelişim Vakfı'na gönülden teşekkür ederim.

Bilimsel çalışmalarım için gerekli eğitim ve araştırma olanaklarını sağlayan Gazi Üniversitesi'ne şükranlarımı sunarım.

Anket ve görüşmelere katılarak araştırmama katkıda bulunan tüm katılımcılara teşekkür ederim. Katılarınız bu çalışmanın önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Son olarak, araştırma sürecinde manevi destekleriyle beni motive eden aileme, yakın arkadaşlarıma ve yanımda olan herkese içten teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLERİN LİSTESİ.....	xii
RESİMLERİN LİSTESİ	xiii
HARİTALARIN LİSTESİ.....	xiv
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xv
1. GİRİŞ.....	1
2. GÖÇ, GERİ DÖNÜŞ VE YENİDEN YERLEŞİM SÜREÇLERİNİN KAVRAMSAL VE UYGULAMALI ÇERÇEVESİ	9
2.1. Sosyo-Coğrafi Bir Olgu Olarak Göç	9
2.2. Zorunlu Göç: Nedenler ve Sonuçlar.....	12
2.3. Geri Dönüş Sürecinin Kavramsallaştırılması: Küresel Örnekler ve Uygulamalar	15
2.3.1. Geri dönüşün temel ilkeleri	15
2.3.2. Geri dönüşün sınıflandırılması	16
2.3.3. Geri dönüş sürecinin sorunlu yönleri ve başarılı uygulamalar.....	16
2.4. Göç Çalışmalarının Literatürde “Mekânsal Uyum ve Yaşam Alanlarının Planlanması” Bağlamındaki Yeri.....	19
2.4.1. Literatür değerlendirmesi	26
2.5. Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma İlkeleri.....	29
2.5.1. İşlevsel çeşitlilik.....	29

	Sayfa
2.5.2. Yoğunluk ve insan ölçeği.....	30
2.5.3. Bağlantılılık ve hareket konforu.....	31
2.5.4. Güvenlik ve sağlık.....	31
2.5.5. Sakinlerin ihtiyaçlarına uygunluk	32
2.5.6. Esneklik ve uyarlanabilirlik	32
2.5.7. İmgesellik.....	32
2.5.8. Kuşaklararası bağlantı.....	33
2.6. Bölüm Değerlendirmesi	33
3. KIRIM TATARLARININ GERİ DÖNÜŞ SÜRECİNDE YERLEŞİM DİNAMİKLERİ VE YAŞAM ÇEVRESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	35
3.1. Kırım'ın Mekânsal ve Demografik Yapısı.....	36
3.1.1. Kırım'ın İdarî ve Coğrafi Yapısı.....	36
3.1.2. Demografik yapı ve etnik dağılım	39
3.2. Tarihsel Göç Süreçleri ve Yerleşim Sistemi.....	40
3.2.1. İmparatorluk dönemi: yerli nüfusun dışlanması ve sömurgeliğin oluşumu	40
3.2.2. Sovyet dönemi: merkezî dönüşüm ve zorunlu göçler.....	41
3.2.3. Geç Sovyet ve Sovyet sonrası dönem: baskıya uğramış halkların geri dönüşü ve demografik gerileme	42
3.3. Geri Dönüş Sürecinde Arazi, Konut ve Mülkiyet	44
3.3.1. Geri dönüşün dinamikleri ve geri dönenlerin kategorileri	44
3.3.2. Hukuki ve idari engeller	48
3.3.3. Mülkiyet hakkı ve arazi dağıtımında çatışmalı mekanizmalar	50
3.3.4. Arazi işgalleri: <i>samozahvat</i>	52
3.3.5. Aktörler ve arazi meselesine yönelik farklı yaklaşımlar	55

Sayfa

3.3.6. Kırım Tatarlarının geri dönüşü ve yerleşim sürecinde uluslararası iş birliği.....	57
3.3.7. Yetkililerin karşılık verdiği eylemler.....	59
3.4. İç Göç ve Kırım Yarımadası'ndaki Yerleşim Yapısının Mekânsal Dönüşümü .	60
3.4.1. Kır ve kent akışları ve yerleşim hiyerarşisinin değişimi	61
3.4.2. Mekânsal desenler: merkez çevre	62
3.5. Bölüm Değerlendirmesi	65
4. AKMESCİT (<i>SİMFEROPOL</i>) VE ÇEVRESİNDEKİ YAŞAM ÇEVRELERİNİN SORUNLARININ ANALİZİ VE MEKANSAL PLANLAMA ODAKLI İYİLEŞTİRME ÖNERİLERİ	67
4.1. Akmescit ve Çevresinde Kırım Tatarlarının Yerleşiminde Mekânsal ve Planlama Özellikleri.....	70
4.2. Akmescit'in Kuzeydoğu Bölgesinin Analizi: Sosyal ve Kentsel Yönler	81
4.2.1. Kartografik analiz.....	82
4.2.2. Entegrasyonun sosyo-ekonomik boyutları: sosyolojik araştırma sonuçları.....	86
4.2.3. Mekânsal Organizasyon ve Normatif Değerlendirme.....	91
4.3. Düşük Katlı Yerleşim Modeli Doğrultusunda Sürdürülebilir Mekânsal Gelişim Önerileri.....	95
4.3.1. Ulaşım ve yaya altyapısı	96
4.3.2. Alanın işlevsel çeşitliliği	96
4.3.3. Konut yapılaşması.....	97
4.3.4. Alanın sosyal donatılarla donatılmışlığı.....	99
4.3.5. Kamusal alanların ve yeşil alanların oluşturulması	101
4.3.6. Mühendislik altyapısı ve teknik donanım	101
4.3.7. Kayıt dışı ve hukuken tanımlanmamış alanlar	102
4.3.8. Katılımcı tasarım.....	103

Sayfa

4.4. Bölüm Değerlendirmesi	107
5. SONUÇ	109
KAYNAKLAR	113
EKLER.....	119
EK-1. Anket formu	120
ÖZGEÇMİŞ	132

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 3.1. Kırım'ın idarî-bölgesel bölünmesi.....	37
Çizelge 3.2. Sürgün edilen ve geri dönen kişi sayısına ilişkin veriler.....	43
Çizelge 3.3. Geri dönüş sürecinin dinamikleri: yıllara göre Kırım'a dönüş ve ayrılış ...	47
Çizelge 3.4. Kırım Tatarı geri dönenlerin kentsel ve kırsal yerleşimlere dağılımı	47
Çizelge 3.5. İdari bölgelere göre izinsiz işgal edilen alanların dağılımı.....	54
Çizelge 3.6. Kırım'daki idari bölgelerin göç artışı/azalışı düzeyine göre sınıflandırılması	62
Çizelge 4.1. Akmescit'in kuzeydoğu kesimi ve çevresindeki yerleşimlerde nüfus ve Kırım Tatarlarının oranı	82
Çizelge 4.2. Mevcut bireysel kentsel konut çevresine ait göstergelerin, düşük katlı yerleşim modeli için önerilen değerlerle karşılaştırılması	93

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 2.1. Yazarların bibliyografik eşleşme bağları	21
Şekil 2.2. Yazarlar arası iş birliğini gösteren ortak yazar bağları	22
Şekil 2.3. Ülkelerin atıf bağları	22
Şekil 2.4. En sık kullanılan anahtar kelime bağları	23
Şekil 2.5. Yazarlar arası iş birliğini gösteren ortak yazar bağları	24
Şekil 2.6. En büyük ortak yazarlık bileşenini gösteren iş birliği ağı	24
Şekil 2.7. En sık kullanılan anahtar kelime bağları	25
Şekil 2.8. Ülkelerin atıf bağları	26
Şekil 4.1. Taşınma nedenleri	87
Şekil 4.2. Arazi veya konut edinme yöntemi	88
Şekil 4.3. Konutlarda mevcut olan altyapı hizmetleri	88
Şekil 4.4. Bölgedeki en acil sorunlar	90
Şekil 4.5. Planlama ve mekânsal çözümler, 1. kısmı	94
Şekil 4.6. Planlama ve mekânsal çözümler, 2. kısmı	95
Şekil 4.7. Konut sokağında planlama ve altyapı eksikliklerine ilişkin karakteristik sorunlar	98
Şekil 4.8. Sokak altyapısının geliştirilmesine ve yapılaşmanın düzenlenmesine yönelik öneriler	99
Şekil 4.9. Kentsel gelişim projelerinin hazırlanması ve uygulanmasında karar alma süreçlerine katılımcı yaklaşım	104

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 3.1. Akmesçit Rayonu'na bağlı Colman (<i>Pionerskoye</i>) köyü yakınlarında, <i>samozahvat</i> örneklerinin gözlemlenebildiği bir bölgeden görünüm	53
Resim 4.1. Akmeçit mahallesinden bir görünüm	73
Resim 4.2. Çukurça, Çukurça-2, Mamak, <i>Solneçnaya Dolina</i> mahallelerinden bir görünüm	74
Resim 4.3. Samozahvat döneminden Kırımskaya Roza Konut Kompleksi'ne	75
Resim 4.4. <i>Starıy gorod</i> (Eski Şehir) mahallesinden bir görünüm.....	77
Resim 4.5. Kırım Tatarlarının yoğun olarak yaşadığı yerleşim alanlarından bir görünüm: Akmesçit ve çevresi	79

HARİTALARIN LİSTESİ

Harita	Sayfa
Harita 1.1. Kırım Yarımadasının coğrafi konumu	1
Harita 1.2. 1 Ocak 1953 itibariyle SSCB'nin idarî birimlerine göre sürgün edilen Kırım Tatarlarının sayısı	2
Harita 1.3. 1939 yılı sürgün öncesi toplam nüfus içindeki dağılım	2
Harita 3.1. Kırım'ın idarî-bölgesel bölünmesi	36
Harita 3.2. 2014 yılında Kırım Yarımadası'ndaki yerleşim yerlerinin dağılımı ve nüfus büyüklüğü.....	39
Harita 3.3. Göç artışı/azalışına göre Kırım'daki idari bölgelerin dağılımı	63
Harita 4.1. Akmescit ve Akmescit Rayonu'nun Kırım Cumhuriyeti yerleşim sistemi içindeki konumları.....	67
Harita 4.2. Kırım Tatarlarının Akmescit ve çevresindeki dağılımı.....	71
Harita 4.3. Kırım Tatarlarının yerleşim alanları, protesto bölgeleri ve kültürel odak noktaları.....	72
Harita 4.4. Akmescit'in kuzeydoğu yerleşim alanı ve çevresi.....	81
Harita 4.5. Mevcut okul, anaokulu ve sağlık kurumlarına erişim yarıçaplarının gösterimi	83
Harita 4.6. Akmescit ve Akmescit Rayonu yerel düzeyde hizmet veren sosyal altyapı tesislerinin mevcut ve planlanan yerleşim haritası üzerinde okul, anaokulu ve sağlık kurumları erişim yarıçaplarının gösterimi	85

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış simgeler ve kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Simgeler

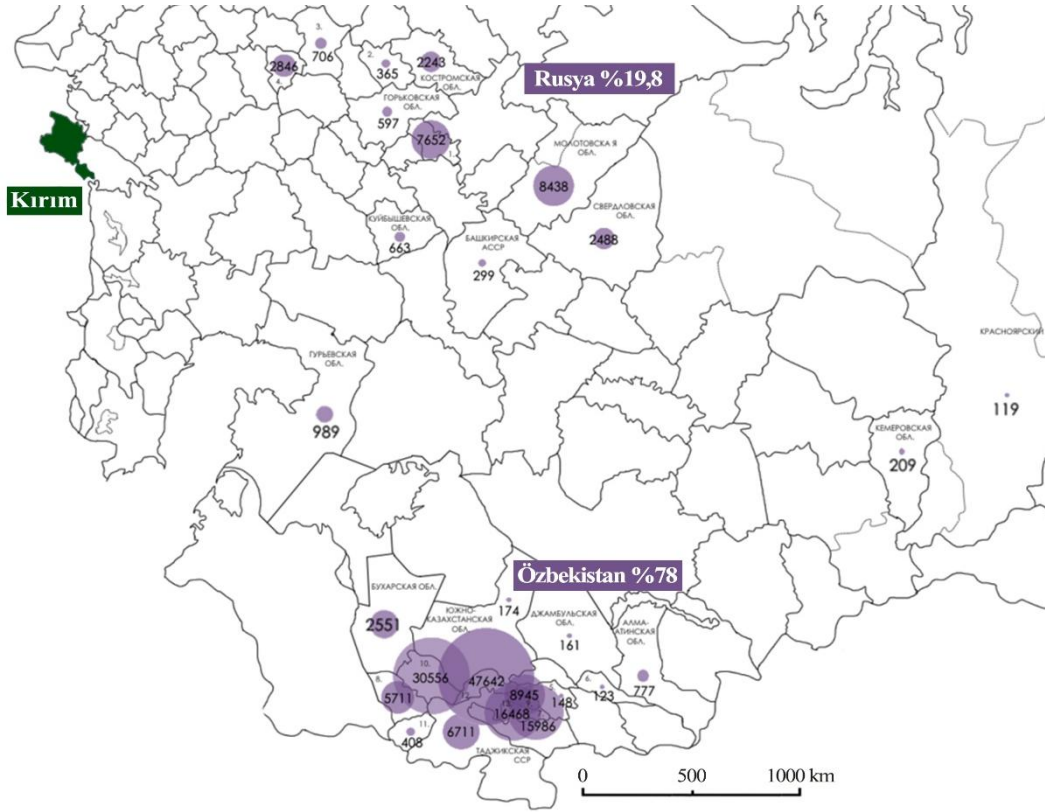
Açıklamalar

%	Yüzde
m ²	Metrekare
km ²	Kilometrekare
ha	Hektar
m ² /ha	Hektar başına metrekare
m ² /kişi	Kişi başına metrekare
kişi/ha	Hektar başına kişi
kişi/km ²	Kilometrekare başına kişi
km/km ²	Kilometrekare başına kilometre

Kısaltmalar

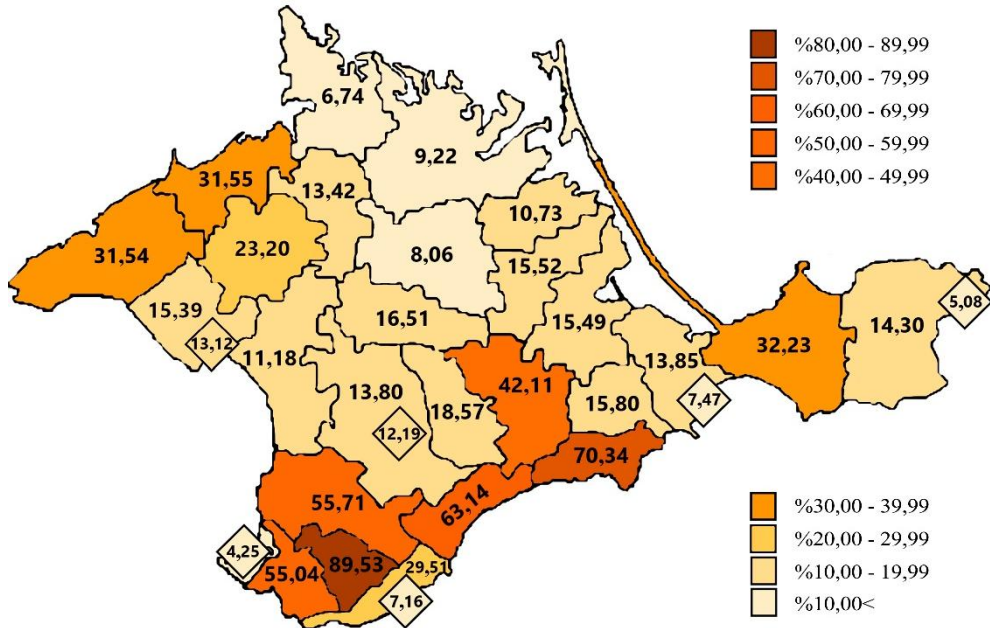
Açıklamalar

AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
BM	Birleşmiş Milletler
IOM	International Organization for Migration/ Uluslararası Göç Örgütü
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TİKA	Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı
UNDP	United Nations Development Programme/ Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNHCR	United Nations High Commissioner for Refugees/ Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
UNICEF	United Nations Children's Fund/ Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
UN-HABITAT	United Nations Human Settlements Programme/ Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı

Harita 1.2. 1 Ocak 1953 itibariyle SSCB'nin idarî birimlerine göre sürgün edilen Kırım Tatarlarının sayısı (Temirgaleev, 2022)

Sürgün öncesinde Kırım Tatarları, özellikle dağlık ve kıyı bölgelerde olmak üzere, Kırım'ın güneyinde nüfusun önemli bir kısmını oluşturmuştur (Harita 1.3).

Harita 1.3. 1939 yılı sürgün öncesi toplam nüfus içindeki dağılım (Wikimedia Commons, 2009)

Yaklaşık yarım asır devam eden bu sürgün; 1970’li yıllarla birlikte yeniden geri dönüş sürecini başlatırken, dönüşler 1990’lı yıllarla birlikte hızlanmıştır. Tüm bu süreç Kırım Yarımadası’nın etnik haritasını da değiştirmiştir. Dönüş süreciyle birlikte yeniden yerleşim sürecinde hak ihlalleri önemli bir sorun olmuştur. Kırım Tatarlarının geçmişte yaşadıkları bölgelerin turizm açısından cazibe kazanması, bu bölgelere yeniden yerleşimlerini imkânsız kılmış; Kırım Tatarları sosyal, ekonomik ve yaşam kalitesi düşük dezavantajlı bölgelere itilmiştir.

Ukrayna, Kırım Özerk Cumhuriyeti ile özel statülü Akyar (*Sivastopol*) şehrini egemenlik alanı içinde görmekte ve bu bölgelerin 2014 yılından beri geçici olarak Rusya Federasyonu tarafından işgal edildiğini belirtmektedir. Öte yandan, Rusya ise bu bölgeyi federasyonun birer süjesi olarak, Kırım Cumhuriyeti ve federal statüye sahip Akyar şehri şeklinde tanımlamaktadır.

Araştırmanın önemi

Kırım Tatarlarının yeniden yerleşimi Kırım Yarımadası’nın sosyo-ekonomik ve kentsel gelişimi bağlamında önemini korumaktadır. 1980’li yılların sonu itibarıyla başlayan sürgün edilen Kırım Tatarlarının geri dönüş süreci, merkezi ve yerel yönetimler açısından önemli zorlukları içermiştir. Yarımada da yaşanan hem iç hem de dış göç dalgaları bölgenin demografik ve toplumsal yapısını köklü bir şekilde değiştirmiştir. Bu değişiklikler, bölgenin bu kapsamda çalışılması gereğini ortaya çıkarmıştır.

Çalışmanın amaç ve hedefleri

Bu araştırmanın amacı, Kırım Yarımadasında Kırım Tatarlarının yeniden yerleşim sorunlarını analiz etmek ve yaşam çevrelerini iyileştirecek çözüm önerileri geliştirmektir.

Çalışma öncelikle yarımada da Kırım Tatarlarının tarihsel süreçte mekânsal dağılımını ortaya koymakta, geri dönüş sonrası yerleştirmelerin hangi bölgelerde yığıldığı ve bu bölgelerdeki kentsel yaşam çevrelerinin durumunu değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışma yeniden yerleştirme politikalarının Kırım Tatarları özelinde geri dönüş sürecinin karmaşıklığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bu amaca ulaşmak için çalışma:

- Kırım Tatarlarının sürgünü ve geri dönüş sürecinin tarihsel bağlamını incelemek.
- 1990'lı yıllardan sonra ortaya çıkan dış ve iç göç süreçlerini analiz etmek ve bu süreçlerin Kırım Tatarlarının yaşam çevrelerinin oluşumuna etkilerini ortaya koymak.
- Geri dönenlerin geri dönüşle birlikte karşılaştıkları mekânsal sorunları araştırmak.
- Arazi sorunları, hukuki düzenlemeler ve altyapı eksiklikleriyle ilgili temel zorlukları ortaya koymak.
- Bu bölgelerin yaşam çevrelerini iyileştirmeye yönelik çözüm önerileri geliştirmeyi hedeflemektedir.

Metodoloji ve yaklaşımlar

Bu araştırma nitel ve nicel analiz yöntemlerinin bir arada kullanıldığı karma bir yöntem yaklaşıma dayanmaktadır. Metodolojinin ana hatları şunları içermektedir:

1. Tarihsel analiz: Kırım Tatarlarının sürgün, geri dönüş ve iç göç aşamalarının incelenmesini içermektedir. Bu amaçla arşivlenmiş belgeler, konuyla ilgili yapılmış çalışmalar ve demografik değişimleri ortaya koyan kurum, kuruluş raporlarının analiz ve değerlendirmesi ile günümüz sorunlarının temel tarihsel nedenlerinin ortaya konması amaçlanmaktadır. Resmî istatistik ve raporların değerlendirilmesi ile göç süreçleri, demografik durum, kentsel planlama projeleri ve ilgili bölgelerin mevcut durumu hakkında nesnel verilerin elde edilmesi amaçlanmaktadır. Tarihsel analiz, yoğun geri dönüşlerin başladığı 1989 yılı ile uluslararası alanda tanınmayan bir şekilde Rusya Federasyonu'nun fiili kontrolüne geçişin gerçekleştiği 2014 yılı arasındaki dönemi kapsamaktadır.

2. Sosyal araştırma, saha çalışması, anket ve mülakat yöntemi: Kırım Tatarlarının Akmescit (*Simferopol*) ve çevresindeki yerleşim bölgelerinde yaşam çevrelerinin sorunlarına dair nesnel ve kapsamlı veriler elde etmek amacıyla karma veri toplama yöntemi uygulanmıştır. Bu yöntem, anket çalışmalarıyla birlikte kamu kurumlarının temsilcileri ve yerel topluluklarla yapılan mülakatları, yazılı bilgi taleplerini, video materyalleri ile resmi raporların analizini içermektedir.

Nitel bilgi elde etmek amacıyla gerçekleştirilen mülakatlar ile farklı sosyal grupların kurumsal yaklaşımlarının ve deneyimlerinin yansıtılması hedeflenmiştir:

i. Kamu kurumlarının temsilcileri:

- Kırım Cumhuriyeti Uluslararası İlişkiler Devlet Komitesi (*Goskomnats*): Altyapı ve geri dönenlerin yoğun olarak yaşadığı yerleşim alanlarının iyileştirilmesi konularında bilgi, belge ve veriler istenmiştir. Bunlar; çalışma raporları, 2030 yılına kadar Kırım Cumhuriyeti'nin kapsamlı kalkınma programının planlanması ve uygulanması; yasa dışı sürgün ve siyasi baskılara maruz kalmış Ermeni, Bulgar, Yunan, İtalyan, Kırım Tatar ve Alman topluluklarının yoğun olarak yaşadığı alanların düzenlenmesine yönelik çalışmaları kapsamaktadır. Ayrıca, televizyon programlarında yer alan *Goskomnats* temsilcileriyle yapılan röportajların video kayıtları da incelenmiştir.
- Kamu Programlarının Uygulanması İdaresi (Kentsel Çevre Geliştirme Birimi): Geri dönenlerin yaşadığı bölgelerde kamusal alanların iyileştirilmesi konularında temsilcilerle sözlü mülakatlar gerçekleştirilmiştir.

ii. Eğitim kurumları: Alan çalışması kapsamında yer alan okul yöneticileri, öğretmenleri ve öğrencileriyle sözlü mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Mülakatlarda, eğitim altyapısı ve eğitim kurumlarına erişim konuları ele alınmıştır.

iii. Yerel sakinler: Geri dönenlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde, gündelik yaşam sorunlarını, konut stokunun durumunu, altyapı eksikliklerini ve sosyal etkileşim düzeyini belirlemek amacıyla bölge sakinleriyle sözlü görüşmeler yapılmıştır.

iv. Medya ve resmi raporlar incelenmiştir. Geri dönen nüfusun yoğun olarak yerleştiği bölgelerdeki güncel sorunları içeren video materyali ve yerel idarelerin raporları analiz edilmiştir. Haber özetleri, yerleşim birimleri yönetimlerinin verileri ve altyapı ile çevre düzenleme sorunlarını yansıtan video materyalleri kullanılmıştır.

Bu nitel verilerin analizinin ardından, yaşam çevresi sorunlarına ilişkin nicel değerlendirmeler elde etmek amacıyla sosyolojik bir anket araştırması gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma, nitel verileri istatistiksel göstergelerle destekleyerek Akmesit'in kuzeydoğu bölgesi ile çevresindeki yaşam çevrelerine dair temel sorunların somut biçimde ortaya konmasını sağlamıştır.

Anket formu, barınma koşulları, kamu hizmetlerine erişim, teknik ve sosyal altyapı durumu ve düzeyi gibi temel konulara odaklanmış, ayrıca açık uçlu sorular aracılığıyla yapısal ve öznel çevre algısı boyutları da değerlendirilmiştir. Anket, çevrimiçi veri toplama aracı olan Google Forms üzerinden uygulanmış ve yaklaşık 27 bin kişilik bir nüfus büyüklüğüne sahip evren büyüklüğü için, %95 güven düzeyi ve $\pm\%10$ hata payı esas alınarak hesaplanan

örneklem büyüklüğü 96 kişi olarak belirlenmiştir. Fiilî katılım sayısı ise 98 olarak gerçekleşmiştir.

3. *Haritalama*: yerleşim yerlerinin dağılımını, geri dönenlerin yoğunlaştığı alanları, yaşam çevresinin fiziksel ve sosyal bileşenlerini ve altyapıya erişim düzeylerini analiz etmek amacıyla kullanılmıştır. Bu bağlamda, bilimsel kaynaklar, saha verileri ve kentsel planlama belgelerinden elde edilen bilgiler doğrultusunda, yaşam çevrelerini iyileştirmeye yönelik çözüm önerilerine temel oluşturmak üzere tematik haritalar üretilmiştir.

4. *Hukuki sürecin analizi*: Arazi mülkiyetiyle ilgili hukuki boyutların, yasal engellerin ve bunların iletişim ve altyapıya erişim üzerindeki etkilerinin incelenmesini kapsamaktadır.

5. *Karşılaştırmalı analizler*: Benzer yeniden yerleşim süreçlerinin yaşandığı ülkelerdeki örnek olayların incelenmesi, bu deneyimlerden çıkarımlar yapılarak çalışmaya katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

6. *Birleşmiş Milletler İlkeleri*: Sürdürülebilir kalkınma ilkeleri sisteminin geliştirilmesine temel teşkil etmesi amacıyla uluslararası ve bölgesel kaynaklardan yararlanılmıştır. Bu kaynaklardan merkezi bir yere sahip olan, Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı (UN-Habitat) tarafından geliştirilen kapsayıcı ve sürdürülebilir kentleşmeye yönelik uluslararası rehber ilkeler; Yeni Kentsel Gündem (Birleşmiş Milletler, 2017), Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (özellikle Amaç 11: “Şehirleri kapsayıcı, güvenli, dayanıklı ve sürdürülebilir hâle getirmek”) ve Kentsel ve Bölgesel Planlamaya İlişkin Uluslararası Rehber İlkeler (UN-Habitat, 2015) bu kapsamda değerlendirilmiştir. Söz konusu belgeler, mekânsal gelişime ilişkin kavramsal yaklaşımların ve mekânsal planlama önerilerinin, geri dönen nüfusun yoğunlukla yaşadığı yerleşim alanlarının bağlamına uyarlanmasında temel referans olarak kullanılmıştır.

Ayrıca, Rusya Federasyonu İnşaat ve Konut-Komünal Hizmetler Bakanlığı [Minstroy] tarafından 2020 yılında yayımlanan Kapsamlı Alan Gelişimi Standardı [Standart] ile Kırım Cumhuriyeti’ne ait bölgesel planlama belgelerinin analizi, mekânsal yaklaşımların karşılaştırılmasına ve evrensel planlama ilkelerinin belirli bir yerleşim bağlamında uygulanabilirliğinin değerlendirilmesine olanak sağlamıştır. Söz konusu Standart’ın uluslararası sürdürülebilir planlama ilkeleriyle büyük ölçüde örtüşmesi nedeniyle, çalışmada bu belge, küresel yaklaşımların yerel koşullara uyarlanmasında bir yorumlama ve uyumlaştırma aracı olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmanın konusu ve kapsamı

Araştırma, Kırım Tatarlarının ana vatanlarına dönüşlerinin ardından karşılaştıkları yeniden yerleşim sorunlarına odaklanmaktadır. Çalışmanın kapsamı, geri dönen nüfusun yoğun olarak yaşadığı Kırım Yarımadası ile sınırlı olup, özellikle Akmescit yerleşimine yoğunlaşmaktadır. Yarımada tarih boyunca değişik dönemlerde kitle göçleri yaşanmış ancak bu çalışma özellikle 1980 sonrası yaşanan geri dönüş süreci ile 2014 yılı Rusya'nın fiili kontrolüne geçişinin başladığı dönemi kapsayan bir araştırma olarak sınırlandırılmıştır.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, araştırmanın amacı, kapsamı, metodolojisi ve kuramsal yaklaşımları açıklanmaktadır. İkinci bölüm, göç, geri dönüş ve yeniden yerleşim kavramlarının kuramsal olarak incelenmesine ayrılmıştır. Bu bölümde, zorunlu göç türleri, özellikle de sürgün olgusu ele alınmakta; ilgili yazındaki temel yaklaşımlar, uluslararası geri dönüş uygulamaları ile birlikte alanların sürdürülebilir ve kapsayıcı gelişimine ilişkin ilkeler değerlendirilmektedir. Üçüncü bölümde, Kırım Tatarlarının geri dönüş süreci tarihsel, demografik ve mekânsal boyutlarıyla analiz edilmektedir. Yerleşim yapısı, arazi ve konut sorunları ile iç ve dış göçlerin mekânsal etkileri derinlemesine ele alınmaktadır. Dördüncü bölüm, Akmescit ve çevresinde yürütülen saha araştırmasına dayalı verileri içermektedir. Yapılan analizler doğrultusunda, geri dönen nüfusun yoğunlaştığı alanlardaki sorunlar ve sürdürülebilir yaşam çevreleri ilkeleri doğrultusunda çözüm önerileri geliştirilmiştir.

2. GÖÇ, GERİ DÖNÜŞ VE YENİDEN YERLEŞİM SÜREÇLERİNİN KAVRAMSAL VE UYGULAMALI ÇERÇEVESİ

Göç, toplumsal bir olgu olarak hem sosyal hareketliliğin bir aracı hem de dış ekonomik ve siyasi değişimlere verilen tepki olarak ortaya çıkmaktadır. Fiziki anlamda göçle ilişkilendirilen sürgün ise bir tepki değil, uygulanan bir ceza olarak açıklanmaktadır. Göç kapsamında yapılan çalışmalar; göçü, göçün nedenlerini, göç edilen yerlerdeki yeniden yerleşim ve geri dönüş süreçlerini inceler. Göç, toplumların sosyal, ekonomik ve siyasi yapısını şekillendiren önemli unsur olup; demografik durumu, yerleşim sistemini ve etnik gruplar arası etkileşimleri etkilemektedir. Yapılan çalışmalar göçün yaşam çevreleri üzerinde dönüştürücü etkisi olduğunu vurgulamaktadır.

Kırım Tatarlarının sürgünü ve geri dönüşü, insan hakları ihlalleri ve uzun süreli sosyal sorunlarla birlikte gelişen süreçlere örnek olmuştur (Uehling, 2004). Kırım Tatarlarının sürgün ve geri dönüş sürecinin tarihsel bağlamı, kültürel kimliğin korunması ile toprak haklarının iadesinin önemini vurgulamakta ve geri dönüşü yalnızca fiziksel bir dönüş değil, aynı zamanda sosyal adaletin yeniden tesisi ile ilişkili bir süreç hâline de getirmektedir.

Çalışmalar, geri dönüş süreçlerinin yaşam çevreleri üzerindeki dönüştürücü etkisine dikkat çekmektedir. Uluslararası uygulamalar incelendiğinde; başarılı çözüm yaklaşımlarının olduğu ancak bunların yanı sıra sistematik hataların yapıldığı ve bunlara yönelik çözümlerin geliştirilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bu süreç Kırım Yarımadası dâhil olmak üzere benzer süreçleri yaşayan bölgeler için uygun çözümlerin geliştirilmesine katkı sunacaktır.

Bu kapsamda bu bölümde; göç, geri dönüş ve yeniden yerleşim süreçlerine kavramsal açıklamalar yapılarak, konunun literatürdeki yeri ve önemi aktarılmaya çalışılacaktır. Ayrıca yaşam çevrelerinin mekânsal sorunlarına yönelik çözümlerde kullanılan Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı (UN-Habitat) rehber ilkeleri kavramsal olarak açıklanacaktır.

2.1. Sosyo-Coğrafi Bir Olgu Olarak Göç

Göç, küresel sosyo-ekonomik süreçlerin ayrılmaz bir unsuru olup, mekânsal yapıların dönüşümüne ve yeni yerleşim modellerinin oluşumuna önemli ölçüde etki etmektedir. Bu süreç, demografi, ekonomik coğrafya, siyaset bilimi ve sosyoloji gibi çeşitli disiplinler kapsamında incelenmektedir. Günümüz dünyasında, giderek artan küreselleşme ve kaynakların dengesiz dağılımı ile karakterize edilen koşullarda, göç mekânsal kalkınmanın

temel bir faktörü hâline gelmektedir (Rowe, Bell, Bernard, Charles-Edwards ve Ueffing, 2019).

Bilimsel söylemde göç, yerleşim yerinin değiştirilmesi ya da geçici ikamet ile ilişkili olarak, nüfusun idari ve ulusal sınırlar üzerinden hareketi olarak tanımlanmaktadır. Mekânsal analiz açısından göç, nüfusun yerleşimi, istihdam yapısı, sosyal hareketlilik ve kentleşme düzeyi üzerinde etkili olarak, kentsel ve bölgesel çevrenin oluşumunun önemli bir unsurudur.

Göçün temel özellikleri şunlardır:

- Mekân içinde hareket (ülke içinde veya ülkeler arasında).
- Süreklilik (kalıcı veya geçici yerleşim değişikliği).
- Neden-sonuç ilişkisi (ekonomik, sosyal, siyasi ve çevresel faktörler).
- Nüfusun mekânsal organizasyonu üzerindeki etkisi (demografik yapının ve bölge altyapısının gelişiminin değişimi).

Farklı bilimsel yaklaşımlar göçün kendi tipolojilerini öne sürmektedir, ancak en yaygın olarak kabul edilen sınıflandırma; coğrafi, göçün nedenleri ve süresi ölçütlerine dayanmaktadır.

Coğrafi ölçüte göre; iç göç, nüfusun bir ülke sınırları içinde hareket etmesidir. Buna örnek olarak kırdan kente göç gösterilebilir. Dış (uluslararası) göç ise devlet sınırlarının ötesine geçerek kalıcı veya geçici olarak ikamet edilen ülkenin değiştirilmesi olarak açıklanabilir.

Göçün nedenlerine göre ise ölçütler; ekonomik sosyal, siyasi ve çevresel olarak açıklanabilir. Ekonomik nedenler daha iyi yaşam ve çalışma koşulları arayışından kaynaklanırken, sosyal nedenler aile durumundaki değişiklikler, eğitim alma gibi sebepler olarak gösterilebilir. Baskı, savaş gibi nedenlerle gerçekleşen göç siyasi nedenler arasında sayılırken günümüzde özellikle iklim değişikliği ve doğal afetlerle ilişkili göçler de çevresel göç nedenleri olarak görülmektedir.

Göçün süresine göre, kalıcı, geçici ve günlük iş göçü olarak tanımlanabilir. Kalıcı göç, geri dönme niyeti olmadan ikamet yerinin değiştirilmesi iken, geçici göç, yeni bir yerde eğitim, iş vb. nedenlerle sınırlı bir süre kalma süreci olarak açıklanabilir. Günlük iş göçü ise ikamet yeri ile işyeri arasında günlük veya mevsimlik yapılan yolculuklardır.

Göç, hem göç alan hem de göç veren toplulukları etkileyerek sosyal mekânın dönüşümüne katkıda bulunmaktadır. “Dünya sistemleri” teorisine (Wallerstein, 2011) göre göç, küresel

ekonomik süreçlerin bir parçasıdır ve bu süreçte çevresel bölgeler daha gelişmiş merkezlere iş gücü sağlamaktadır; bu da sosyal ve ekonomik dönüşümlere yol açmaktadır.

Göçü inceleme yaklaşımları, klasik ekonomik modellerin yanı sıra sosyal hareketlilik kuramlarını da içermektedir. Örneğin, “çift yönlü dışlanma” teorisi, göç üzerinde biriken sosyal ve ekonomik faktörlerin etkisini vurgulamaktadır. Massey ve diğerleri (1993), göçün yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda aile bağları, gelenekler ve kültürel beklentiler gibi kültürel faktörlerin de sonucu olduğunu belirtmektedir; bu faktörler kolektif karar alma süreçlerini etkilemektedir. Bu bağlamda, gönüllü grup göçü, sadece bireysel motivasyonlarla değil, aynı zamanda ortak tarihsel, etnik veya siyasi hedeflerin farkındalığı ile başlatılan özel bir durumu temsil etmektedir (Zaloznaya ve Gerber, 2012). Bu tür bir süreç, sosyal ağların, kurumsal yapıların ve ulusal hareketlerin yeniden yerleşim kararlarında kilit rol oynadığı kolektif seferberlik biçimi olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla, kültürel etkenler, sosyal hareketlilik ve kolektif kararların birleşimi, göçün yalnızca dış koşullara verilen bir tepki değil, aynı zamanda toplulukların mekânsal gelişim ve sosyal yapının dönüşümüne aktif katılım biçimi olarak da ele alınmasına imkân tanımaktadır.

Göçün mekânsal organizasyonuna ilişkin temel yönlerden biri, kentsel gelişim ve mekânsal planlama üzerindeki etkisidir. İç göç hareketleri, kırsal nüfusun kentleşmesi gibi örneklerle birlikte, aglomerasyonların genişlemesine, şehirlerin büyümesine ve gayriresmî yerleşim alanlarının ortaya çıkmasına neden olmakta, bu da kentsel altyapının uyumlanmasını zorunlu kılmaktadır. Dış göç ise, ev sahibi ülkelerde sosyal entegrasyon üzerinde etkili olmakta; konut, ulaşım, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi alanlarda talep yaratmaktadır. Güncel araştırmalar, göç süreçlerinin giderek daha fazla çok merkezli mekânsal gelişim, yeni ekonomik bölgelerin oluşumu ve ulaşılabilirlik ağlarının dönüşümü ile bağlantılı olduğunu göstermektedir.

Ayrıca, son on yıllarda göç modellerinde küreselleşme, teknolojik gelişmeler ve uluslararası siyasi ve ekonomik sistemlerdeki değişimlere bağlı olarak önemli dönüşümler gözlemlenmektedir. “Döngüsel göç” kavramı (Newland, 2009), günümüzde göçmenlerin giderek daha fazla çok aşamalı hareketlilik süreçlerine katıldığını vurgulamaktadır; bu süreçlerde bir ülkede geçici olarak kalmak, geri dönüş ya da başka bir ülkeye yönelme ile devam etmektedir. Bu durum, göçmen gönderen ve alan bölgeler arasındaki mekânsal ilişkilerin karmaşılaşmasına ve kaynak, bilgi ve yatırım alışverişine olanak tanıyan ulusötesi ağların oluşmasına yol açmaktadır. Bu tür süreçler, özellikle geri dönüş

bağlamında güncellik kazanmaktadır; zira kültürel ve siyasi faktörler, göçmenlerin yönelimlerini ve uyum mekanizmalarını belirlemede belirleyici rol oynamaktadır.

2.2. Zorunlu Göç: Nedenler ve Sonuçlar

Zorunlu göç, bireyleri evlerini terk etmeye zorlayan siyasi, sosyal, ekonomik ve çevresel faktörlerin etkileşimiyle şekillenen çok boyutlu ve karmaşık bir süreçtir. Bu olgu, kişisel ve toplumsal düzeyde önemli kayıplarla birlikte gerçekleşen zorlayıcı yer değiştirme ile karakterize edilmekte olup, göç eden bireyler ile onları kabul eden toplumlar üzerinde sosyal ve ekonomik sonuçlar doğurmaktadır.

İç Göçle İlgili Rehber İlkeler'e göre, zorunlu göçmenler şunları kapsamaktadır (Birleşmiş Milletler, 1998):

- Mülteciler; zulüm, silahlı çatışmalar veya felaketler nedeniyle menşe ülkelerini terk eden kişilerdir.
- Ülke içinde yerinden edilen kişiler; benzer nedenlerle yaşadıkları yeri terk etmek zorunda kalan ancak ülke sınırları içinde kalan bireylerdir.
- Sürgün edilenler ve zorla yerinden edilenler; devlet veya uluslararası yapılar tarafından baskıcı ya da düzenleyici tedbirler çerçevesinde yerinden edilen kişilerdir.
- Çevresel göçmenler; iklim değişikliği, çevresel bozulma veya doğal afetler nedeniyle yaşadıkları bölgeyi terk etmek zorunda kalan bireylerdir.

Zorunlu göçün temel özellikleri şunlardır:

- Dışsal faktörlerin etkisiyle gerçekleşen zorlayıcı yer değiştirme.
- Sosyal bağların kopması ve toplulukların dağılışı.
- Konut, mülkiyet ve geçim kaynaklarının kaybı.
- Hukuki ve ekonomik imkânlarla sınırlı erişim.

Zorunlu göçe yol açan faktörler çeşitli kategorilere ayrılabilir. Bunlar politik ve askeri nedenler, ekonomik nedenler ve ekolojik ve iklimsel nedenler olarak görülebilir.

Politik ve askerî nedenler, silahlı çatışmalar (iç savaşlar, etnik çatışmalar), siyasal baskılar ve zulüm, darbe ve iktidar değişiklikleri ve zorunlu tehcir (sürgün) ve etnik temizlik uygulamaları olarak özetlenebilir. 1990'lı yıllarda Yugoslavya savaşları ile Bosnalılar, Sırp ve Hırvatlar dâhil olmak üzere 2,5 milyondan fazla kişinin zorla yerinden edilmesi

ve 2011 yılından itibaren Suriye’de yaşanan iç savaş 21. yüzyılın en büyük göç krizi olup; 6,8 milyondan fazla Suriyelinin sığınmacı olmasına ve 7 milyondan fazla kişinin ülke içinde yerinden edilmesine neden olmuştur. 20. ve 21. yüzyılda Afrika’da yaşanan çatışmalar Sudan, Somali, Kongo ve Ruanda’daki milyonlarca kişinin yerinden edilmesine yol açan ve çok sayıda insanın vatandaşlık ve temel haklarından yoksun kaldığı zorunlu göçlerdendir.

Zorunlu göç bağlamında, sürgün olgusu kendine özgü özellikleriyle öne çıkmaktadır. Sürgün, yalnızca fiziksel bir yer değiştirme değil, aynı zamanda kimlik, topluluk yapısı, sosyal ilişkiler ve kültürel bellek üzerinde kalıcı etkiler yaratan çok boyutlu bir olgudur. Özellikle 20. yüzyılda sürgün, totaliter rejimler tarafından toplumsal mühendislik aracı olarak kullanılmıştır. Bu tür uygulamalar genellikle “güvenlik tehdidi”, “sadakatsizlik” ya da “asimilasyona direnç” gerekçeleriyle meşrulaştırılmış ve tüm etnik grupların yerinden edilmesine yol açmıştır.

1930’lu yılların sonlarından itibaren Sovyetler Birliği’nde sürgünler, devletin merkezî politikalarının bir parçası hâline gelmiş ve mekânsal, etnik ve sadakat temelli nüfus yönetiminin bir aracı olarak uygulanmıştır (Bugai, 2010). Milyonlarca insan, çoğunlukla Orta Asya ve Sibirya bölgelerine sürülmüş ve “özel yerleşimci” statüsüyle yaşamaya zorlanmıştır. Bu sürgünler bireysel suçlamalara dayanmamış, kolektif sorumluluk ilkesine dayanarak ve idari zor yoluyla gerçekleştirilmiştir. Sürgünlerle eş zamanlı olarak, boşaltılan bölgelere rejime sadık grupların yerleştirilmesi yönünde merkezî bir iskan politikası uygulanmıştır. Bu durum, sürgün edilen toplulukların maddi kültürel çevresinin yok edilmesine, bölgedeki etnik yapının köklü bir biçimde değişmesine ve çatışmalı bir sosyal manzaranın oluşmasına yol açmıştır.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa, en büyük zorunlu nüfus hareketlerinden birine sahne olmuştur. Yaklaşık 12 milyon etnik Alman, Polonya, Çekoslovakya ve Macaristan gibi ülkelerden zorla sürgün edilmiş ve Batı Almanya’ya iskân edilmiştir (Chevalier, Elsner, Lichter ve Pestel, 2024). Bu uygulamalar, Potsdam Konferansı kararları çerçevesinde yürütülmüş ve “etnik temizlik” stratejisiyle meşrulaştırılmıştır. Sürgün edilenlerin büyük çoğunluğu vatandaşlık haklarını kaybetmiş, mallarına el konulmuş ve eski yerleşim bölgelerine dönmeleri hukuken yasaklanmıştır.

Coğrafi ve siyasi bağlamlar farklılık gösterse de, yukarıda belirtilen sürgün örnekleri şu ortak yapısal özellikleri taşımaktadır:

- Şiddetin kurumsallaştırılması: Sürgünler, çoğunlukla yargı süreci olmaksızın ve kolektif kimlik temelinde uygulanan bilinçli bir devlet politikası olarak yürütülmüştür.
- Mülkiyet ve hukuki statüye yönelik radikal müdahale: Mülklerin zorla kamulaştırılması, vatandaşlığın kaybı ve hukuki dışlanma biçiminde gerçekleşmiştir.
- Geri dönüşü engellemeye yönelik stratejiler: Nüfusun ve toprakların kalıcı olarak yeniden dağıtılması amacıyla idari, hukuki ve fiziksel engeller oluşturulmuştur.

Bu olgular, sürgünün belirli bölgelerde istenilen etnik ve toplumsal yapının kasıtlı olarak şekillendirilmesine yönelik, sosyo-politik homojenliği sağlama amacını taşıyan bir araç olarak kullanıldığını göstermektedir.

Ekonomik nedenler arasında ulusal ekonomilerin çöküşü ve kriz durumları, yüksek işsizlik oranları ve yaygın yoksulluk ve hiperenflasyon ve ulusal para birimlerinin değersizleşmesi süreçlerinin yaşanması göçü tetikleyen nedenlerden olmuştur. 2014 yılı sonrası Venezuela’da yaşanan ekonomik kriz, hiperenflasyon ve temel ihtiyaç ürünlerine erişimdeki sıkıntılar 5 milyondan fazla kişinin ülkeyi terk etmesine neden olmuştur (Uluslararası Göç Örgütü [IOM], 2024).

Ekolojik ve iklimsel nedenlerden kaynaklanan zorunlu göçler, giderek artan biçimde küresel göç dinamiklerini şekillendirmektedir. Örneğin, Afrika Boynuzu’nda (Etiyopya, Somali, Kenya) uzun süreli kuraklıklar ve sel felaketleri milyonlarca insanın yerinden edilmesine neden olmuştur. Sadece Somali’de 2023 yılı boyunca iklim kaynaklı afetler nedeniyle 2 milyon yeni iç yerinden edilme gerçekleşmiş ve yıl sonunda ülkede toplam 3,9 milyon kişi yerinden edilmiş durumdadır (UNHCR, 2023; Internal Displacement Monitoring Centre [IDMC], 2024). Güney Asya’da yükselen deniz seviyesi ve kıyı selleri, her yıl on binlerce insanın iç bölgelere göç etmesine neden olmaktadır (IOM, 2021). ABD’de 2005 yılında meydana gelen Katrina Kasırgası, sadece fiziksel yıkıma değil, aynı zamanda yüz binlerce kişinin zorunlu tahliyesine yol açmıştır (Fussell, 2015). Ayrıca, 1986 yılında Çernobil’de ve 2011 yılında Fukushima’da meydana gelen insan kaynaklı nükleer felaketler de radyasyon tehdidi nedeniyle geniş ölçekli yerinden edilmeleri tetiklemiştir.

Zorunlu göçün sonuçlarına bakıldığında; sosyal sermayenin kaybı, ailevi ve kültürel bağların kopması ile eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan kısıtlamalar, göçmenlerin başarılı bir şekilde uyum sağlamalarının önünde önemli engeller oluşturduğu görülmektedir. Bu sonuçlar uzun vadeli olup hem göçmenler hem de ev sahibi topluluklar için sosyal ve ekonomik zorluklara yol açmaktadır. Bu zorluklar kısaca şöyle özetlenebilir:

- Göç veren bölgeler için:
 - Yüksek nitelikli iş gücünün kaybı ve ekonomik potansiyelin azalması.
 - Demografik dengesizliklerin artması ve sosyal istikrarsızlık.
 - İç göç akımlarının yoğunlaşması ve ekonomik çöküntü.
- Göç alan bölgeler için:
 - Sosyal hizmetler ve altyapı üzerindeki yükün artması.
 - Sosyal gerilimler, kültürel çatışmalar ve uyum programları gerekliliği.
 - Entegrasyon önlemleri nedeniyle oluşan ekonomik maliyet (International Monetary Fund, 2022).
- Göçmenlerin kendileri için:
 - Sosyal dışlanma, dil engeli ve istihdam zorlukları.
 - Ulusal kimliğin kaybı ve hukuki belirsizlik.
 - Psikolojik travmalar ve sosyal entegrasyon sorunları (WHO, 2023).

Zorunlu göçün etkin biçimde yönetilebilmesi; sosyal hizmetlere, istihdama ve hukuki korumaya erişimi güvence altına alan kurumsal mekanizmaların varlığını gerektirmektedir. Uluslararası deneyimler, sürdürülebilir uyum modellerinin devlet programları, bölgesel iş birliği ve yerel girişimlerin birleşimine dayandığını göstermektedir.

2.3. Geri Dönüş Sürecinin Kavramsallaştırılması: Küresel Örnekler ve Uygulamalar

Geri dönüş, anavatana dönüş süreci olarak çok boyutlu ve karmaşık bir olgu olup önemli zorluklarla birlikte gerçekleşmektedir. Farklı ülkelerde ve bölgelerde geri dönüş süreçlerinin kendine özgü özellikleri olsa da, hukuki belirsizlik, altyapı eksiklikleri, sosyal ve ekonomik uyum sorunları gibi ortak sorunlar öne çıkmaktadır (Kusari, 2020). Bu zorlukların yanı sıra, süreci daha etkili kılan başarılı uygulamaların da dikkate alınması büyük önem taşımaktadır. Uluslararası hukukta geri dönüş, insan haklarının korunmasına ilişkin temel ilkelere biri olarak kabul edilmekte, 1951 tarihli Birleşmiş Milletler Mülteci Sözleşmesi ve İç Göçle İlgili Rehber İlkeler (Birleşmiş Milletler, 1998) gibi belgelerle düzenlenmektedir.

2.3.1. Geri dönüşün temel ilkeleri

Geri dönüş programları, ülkeler arası ikili anlaşmalar, ulusal hükümet programları ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) ile Uluslararası Göç Örgütü (IOM) gibi uluslararası kuruluşlar aracılığıyla uygulanmaktadır. Gönüllülük, güvenlik ve uzun vadeli entegrasyon ilkeleriyle sağlanmaktadır. Gönüllülükte; dönüş, baskı ya da

zorlama olmaksızın gerçekleştirilmelidir. Güvenlikte geri dönenlerin zulüm, ayrımcılık ve şiddetten korunmasının sağlanması beklenmektedir. Uzun vadeli entegrasyonda ise geri dönenlerin toplumla başarılı şekilde yeniden kaynaşmasını mümkün kılacak koşulların oluşturulması beklenir.

2.3.2. Geri dönüşün sınıflandırılması

Geri dönüş, dönen kişilerin statüsü, organizasyon düzeyi ve sosyo-ekonomik koşullarını dikkate alan ölçütlere göre sınıflandırılabilir. Dönen kişilerin statüsüne göre geri dönüşler, mülteci geri dönüşü olarak sınıflandırılmakta, savaş veya zulüm nedeniyle ülkelerini terk etmiş kişilerin geri dönüşünü kapsamaktadır. Sürgün edilen halkların geri dönüşü ise, daha önce zorla yerinden edilmiş etnik grupların geri dönüşünü kapsamaktadır. Eski vatandaşların geri dönüşü de daha önce göç etmiş veya vatandaşlık statüsünü kaybetmiş bireylerin vatandaşlığının yeniden kazanılması sürecidir.

Organizasyon düzeyine göre geri dönüşler ise organize geri dönüş olarak açıklanır ve süreç, uluslararası kuruluşlar, devlet programları ve anlaşmaların desteğiyle gerçekleştirilir. Kendiliğinden geri dönüşler ise göçmenlerin resmi yapılar tarafından desteklenmeksizin kendi imkânlarıyla dönmeleridir. Sosyo-ekonomik koşullara göre geri dönüşler de ise gelişmiş ekonomilere geri dönüş olarak ifade edilir, destek ve entegrasyon programlarıyla birlikte yürütülür. İstikrarsız bölgelere geri dönüş ise geri dönenlerin marjinalleşme riskinin yüksek olduğu durumları ifade eder.

2.3.3. Geri dönüş sürecinin sorunlu yönleri ve başarılı uygulamalar

Zorunlu göçe maruz kalmış bireylerin geri dönüşü, tarihsel adaletin yeniden tesisi bağlamında önemli bir rol üstlendiği genel olarak kabul edilse de uygulamada çok katmanlı zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu sorunlar yalnızca fiziksel mekâna değil, aynı zamanda sosyal, ekonomik ve kurumsal boyutlara da yayılmaktadır. Bu bölümde, geri dönüş uygulamaları üç temel boyutta: (i) yaşam çevresi ve altyapı, (ii) sosyo-ekonomik uyum ve (iii) hukuki statü ile kurumsal erişim, incelenmiş; hem sorunlu yönler hem de başarılı örnekler sistematik biçimde analiz edilmiştir.

(i) Yaşam çevresi ve altyapı eksiklikleri: Geri dönüşlerin sürdürülebilirliği, geri dönen bireylerin temel hizmetlere erişimi ve yaşanabilir bir çevrede yaşam kurabilmeleriyle doğrudan ilişkilidir. Ancak birçok ülkede geri dönüşler, altyapısı yetersiz, yerleşime elverişsiz alanlara yönlendirilmiş ve fiziksel yaşam koşulları ciddi anlamda ihmal edilmiştir.

Örneğin, Afganistan’da 2002–2019 yılları arasında Pakistan ve İran’dan gönüllü olarak dönen 5,2 milyondan fazla kişi, özellikle kırsal bölgelerde su, elektrik ve ulaşım altyapısından yoksun bir ortamda yaşamaya zorlanmıştır. UNHCR, bu duruma müdahale etmek amacıyla 15 öncelikli yeniden entegrasyon bölgesi belirlemiştir; bu bölgelerde konut, okul ve altyapı projeleri uygulanmıştır. Ayrıca, toplum temelli koruma modeli (*community-based protection*) ile yerel ihtiyaçlara dayalı müdahaleler geliştirilmiştir. Buna rağmen, özellikle kırsal bölgelerde yaşam kalitesi oldukça düşük seviyede kalmıştır (UNHCR, 2019; Turton ve Marsden, 2002).

Ruanda’da ise 1996–2000 yılları arasında gerçekleşen 3 milyondan fazla mültecinin dönüşü, ciddi bir barınma krizini beraberinde getirmiştir. 190 binden fazla aile için konut açığı bulunmaktaydı. UNHCR’nin 1999 yılında sahadaki faaliyetlerini sonlandırmasının ardından entegrasyon programlarının güvenilir ulusal yapılara devredilmemesi, birçok projenin tamamlanamamasına neden olmuştur. Bununla birlikte, *Rwandan Women’s Initiative* çerçevesinde kadınlara yönelik mesleki destek ve istihdam odaklı girişimler, ayrıca sağlık ve eğitim altyapısına yönelik sınırlı iyileştirmeler hayata geçirilmiştir (UNHCR, 2002; Crisp, 2003).

Güney Sudan’da, 2005’te imzalanan Kapsamlı Barış Anlaşması (Comprehensive Peace Agreement) sonrası gerçekleşen dönüşler, temel hizmetlerin neredeyse hiç mevcut olmadığı bir ortamda yaşanmıştır. Yalnızca bazı bölgelerde geçici insani projeler (su temini, okul ve sağlık noktalarının kurulumu) gerçekleştirilmiş; ancak uzun vadeli yapısal sürdürülebilirlik sağlanamamıştır (Ferris, Mooney ve Stark, 2011).

Bunun aksine, Almanya Federal Cumhuriyeti, II. Dünya Savaşı sonrasında 12 milyondan fazla etnik Almanı kabul ederken, büyük şehirlerdeki yıkım ve aşırı yüklenmeyi önlemek amacıyla kırsal ve küçük kentlerde planlı bir iskan politikası yürütmüştür. Devlet destekli geniş ölçekli konut projeleri hayata geçirilmiş, yerel yönetimler ise altyapı bütçelerini geçici olarak azaltarak eğitim ve sosyal hizmetlere öncelik tanımıştır (Chevalier ve diğerleri, 2024).

İsrail devleti de 1990’larda SSCB, Etiyopya ve Arjantin gibi ülkelerden gelen Yahudilerin kabulü sürecinde Beer-Şeva, Aşkelon, Kiryat Gat gibi periferik şehirlerde yeni yerleşim alanları planlamış, ulaşım ve sosyal altyapıyı genişletmiştir (Aymard ve Benko, 1998).

(ii) Sosyo-ekonomik uyum: Geri dönenlerin uzun vadeli toplumsal istikrar sağlaması, sadece fiziksel olarak yerleşmelerine değil, aynı zamanda iş gücü piyasalarına ve sosyal yapılara

entegre olmalarına bağlıdır. Ancak çoğu ülkede bu entegrasyon ya yetersiz kalmış ya da tamamen ihmal edilmiştir.

Kosova’da, 2010–2016 yılları arasında Avrupa ülkelerinde sığınma başvuruları reddedilen ailelerin geri dönüşü, ciddi sosyo-ekonomik kırılganlıklarla gerçekleşmiştir. Geri dönen bireyler çoğunlukla yoksulluk, istikrarsız barınma koşulları ve toplumsal dışlanma ile karşılaşmıştır. Özellikle çocuklar, dil yeterliliği, eğitim erişimi ve psikososyal uyum konularında özel destekten yoksun kalmıştır. Bu süreçte uygulanan *Monitoring Returned Minors* programı yapısal çözüm üretmede yetersiz kalmış; yapılan saha araştırmaları, yeniden göç etme arzusunun yaygınlaştığını ortaya koymuştur (Zevulun, Zijlstra, Post ve Knorth, 2021).

Afganistan’da da çoğu geri dönen kişi iş piyasasına erişememiştir. Bu bağlamda UNHCR, gençler için bilgisayar ve el sanatları gibi alanlarda mesleki eğitim programları, kadınlara yönelik girişimcilik destekleri, *cash-for-work* mekanizmaları ve mikro işletme hibeleri uygulamıştır. Ancak bu müdahaleler, genel ekonomik istikrarsızlığı telafi etmekte yetersiz kalmıştır (UNHCR, 2019).

Buna karşılık, İsrail geri dönen Yahudilere yalnızca maddi yardım değil, aynı zamanda mesleki yeniden uyum ve kültürel bütünleşmeye yönelik çok boyutlu programlar sunmuştur. Halihazırda ülkede bulunan Yahudi diasporaları, yeni gelenlerin entegrasyonunda aktif rol oynamıştır. Ancak Desille’in (2019) belirttiği üzere, bu bireyler mevcut kurumsal yapılara adapte olmaya zorlanmış, karar alma süreçlerine etkide bulunamamışlardır.

Almanya ise, iskân politikalarında demografik dengeyi gözetmiş ve eğitime erişim ile yerel iş gücü piyasalarına katılımı teşvik ederek, sosyal gerilimi azaltmayı ve uzun vadeli toplumsal uyumu sağlamayı başarmıştır (Chevalier ve diğerleri, 2024).

(iii) Hukuki statü ve kurumsal erişim sorunları: Geri dönen bireylerin vatandaşlık, mülkiyet hakları ve kamu hizmetlerine erişim gibi temel haklarının tanınması, dönüş sürecinin meşruiyet ve kurumsal güvenlik açısından en kritik bileşenlerinden biridir. Bu konudaki belirsizlikler, bireylerin kurumsal olarak görünmezleşmesine ve marjinalleşmesine yol açabilmektedir.

Bosna-Hersek’te, 1995 Dayton Anlaşması sonrası dönemde, etnik azınlık gruplarının dönüşleri yerel otoriteler tarafından sıklıkla engellenmiş; hukuka aykırı olarak yerleşmiş kişilerin tahliyesi için etkili mekanizmaların bulunmaması, mülkiyet haklarının yeniden

tesisini zorlaştırmıştır. Ancak Yüksek Temsilci Ofisi (Office of the High Representative) ve UNHCR gibi kurumların baskısı sonucunda mülkiyetin iadesine yönelik mekanizmalar oluşturulmuş, bu da kısıtlı da olsa hukuki ilerleme sağlamıştır (Black, 2001).

2002’de Sierra Leone’de iç savaşın sona ermesinden kısa süre sonra, komşu Gine’deki Boreah gibi kamplarda tüm insani yardım faaliyetlerinin durdurulmasıyla birlikte, dönmeyi reddeden mülteciler gıda, sağlık ve güvenlik hizmetlerinden yoksun kalmıştır. Birçok kişinin belgeleri geçersiz sayılmış, hukuki statüleri belirsizleşmiş ve söz konusu kişiler kurumsal olarak görünmez hâle gelmiştir. Uluslararası yardımların sona ermesinden sonra ulusal kurumların sürece sahip çıkmaması hem geri dönenleri hem de kamplarda kalan mültecileri yeniden kırılgan bir konuma itmiştir (UNHCR, 2004; Gale, 2008).

Ruanda’da geri dönenlerin yerleştikleri bölgelerde, daha önce başka gruplar tarafından işgal edilmiş topraklar üzerinde hak iddiaları ortaya çıkmış; bu nedenle hükümet tarafından özel arazi komisyonları kurulmuştur. Ancak uygulamada bu yapılar sınırlı etki göstermiştir (UNHCR, 2002).

Buna karşılık, İsrail devleti Yahudi göçmenlere İsrail Geri Dönüş Kanunu (*Law of Return*) kapsamında doğrudan vatandaşlık tanımış, mülkiyet ve sosyal hizmetlere erişimi kolaylaştırmıştır. Ancak, Desille’in (2020) vurguladığı gibi, kurumsal yapının asimetrik doğası yeni gelenlerin karar süreçlerine katılımını sınırlamıştır.

2.4. Göç Çalışmalarının Literatürde “Mekânsal Uyum ve Yaşam Alanlarının Planlanması” Bağlamındaki Yeri

Konuyla ilgili literatür incelendiğinde; yeniden yerleşim, mekânsal uyum ve yaşam alanlarının planlaması konularının disiplinler arası çalışmalarda bilimsel, normatif, istatistiksel ve ampirik kaynaklarda yer aldığı görülmektedir. Yapılan incelemede; zorunlu göç, geri dönüş ve Kırım Tatarlarının sürgün sonrası geri dönüş süreçlerini analiz eden çalışmalara ve göç hareketlerinin kentsel planlama üzerindeki etkilerine odaklanılmıştır.

Kavramsal düzeyde; göç türlerinin sınıflandırılmasına yönelik yaklaşımlar, geri dönüşün sosyal ve mekânsal olgunun özellikleri ile sürgün edilen ve mülteci konumundaki toplulukların dönüş süreçlerine ilişkin uluslararası deneyimler ele alınmıştır. Karşılaştırmalı analizler ise uluslararası kuruluşlara ait belgeler ve raporlar ile Ukrayna ve Rusya’nın yasal düzenlemelerine, SSCB, Ukrayna, Rusya ve Kırım Cumhuriyeti istatistik kurumlarının verileriyle yapılmıştır. Kırım’daki demografik ve mekânsal dönüşümün

değerlendirilmesinde ise haritalama analizleri, bölgesel planlama belgeleri ve etno-sosyolojik araştırma verileri kullanılmıştır.

Çalışma konusunun ilgili yazında yerine yönelik bibliyometrik analiz yöntemi kullanılmış, Web of Science veri tabanında VOSviewer programı aracılığıyla tarama yapılmıştır. Araştırma ile doğrudan ilgisi bulunmayan viroloji, biyokimya, mineraloji gibi farklı disiplinlerde yapılmış araştırmalar kapsam dışında bırakılmıştır. Analizler dünya geneli ve Kırım özelinde gerçekleştirilmiştir.

8 Nisan 2024 tarihinde “migration AND repatriation OR deportation AND repatriation OR forced AND repatriation” anahtar kelimeleri kullanılarak Web of Science veri tabanında yapılan sorgulama sonucunda dünya genelinde “692 kayıt” elde edilmiştir. Bu sonuçlar; 629 makale, 54 kitap bölümü, 21 bildiri metni, 19 kitap incelemesi, 19 derleme makale, 12 editör değerlendirmesi ve 3 kitaptan oluşmaktadır. Araştırmaların bilim alanları açısından değerlendirildiğinde farklı disiplinlerde dağıldığı; büyük kısmının Tarih (151), Demografi (112), Bölge Çalışmaları (68), Siyaset Bilimi (45), Etnik Çalışmalar (39), Uluslararası İlişkiler (31), Hukuk (31), Coğrafya (30), Ekonomi (28) ve Sosyoloji (27) alanlarında yoğunlaştığı görülmektedir.

1 Mayıs 2025 tarihinde Web of Science veri tabanında “crimean migration OR crimean deportation OR crimean repatriation” anahtar kelimeleri kullanılarak yapılan sorgulama sonucunda ise 140 kayıt elde edilmiştir. Bu sonuçlar; 126 makale, 10 kitap bölümü, 10 kitap incelemesi, 2 bildiri metni ve 2 editör değerlendirmesinden oluşmaktadır. Araştırmalar bilim alanları açısından değerlendirildiğinde farklı disiplinlerde dağıldığı; büyük kısmının Tarih (60), Beşerî Bilimler (18), Arkeoloji (16), Bölge Çalışmaları (14), Etnik Çalışmalar (14), Siyaset Bilimi (12), Sosyoloji (7), Ekonomi (4) ve Demografi (4) alanlarında yoğunlaştığı görülmektedir.

Elde edilen veriler; yazar, alıntı, ülke analizi ve anahtar kelime analizi yöntemleriyle incelenmiştir. Veri tabanı olarak yalnızca Web of Science tarafından indekslenen içerikler esas alınmıştır.

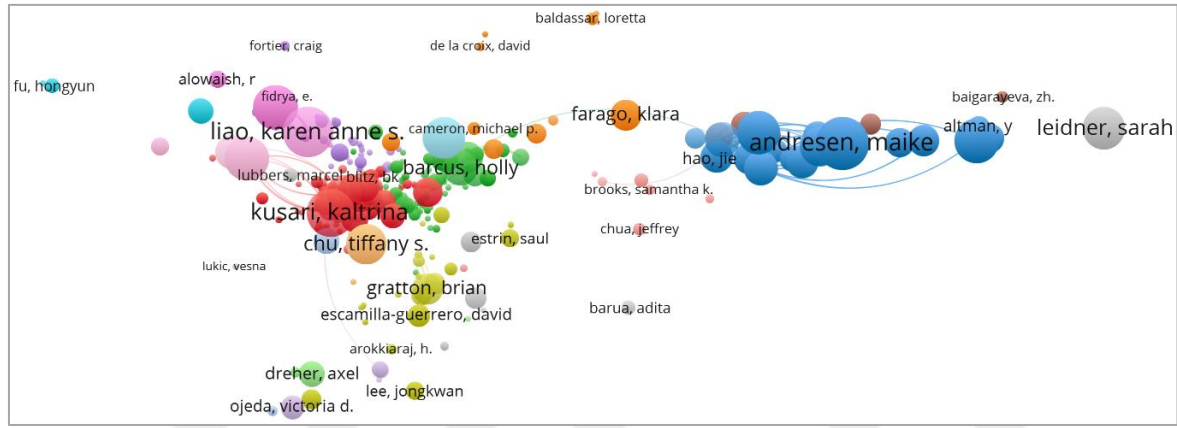
Bibliyometrik analiz sonuçlarının değerlendirilmesi

Bibliyometrik analizler sonucunda elde edilen bulgular doğrultusunda dünya geneli ve Kırım özelinde yapılmış çalışmalar 4 aşamalı değerlendirilmektedir:

- i. Yazarların bibliyografik eşleşme analizi (Bibliographic coupling of authors)
- ii. Ortak yazar analizi (Co-authorship of authors)
- iii. Ülkelerin atıf analizi (Citation of countries)
- iv. Anahtar sözcük analizi (Co-occurrence of all keywords)

Yazarların bibliyografik eşleşme analizi (Bibliographic coupling of authors)

En az 1 eser yayınlamış ve 1 atıf almış olmak kriteri ile seçilen ve aralarında bağlantı bulunan 627 birim ile yapılan analize göre 29 küme, 10 387 bağlantı ve 59 250 toplam bağlantı gücü elde edilmiştir (Şekil 2.1).

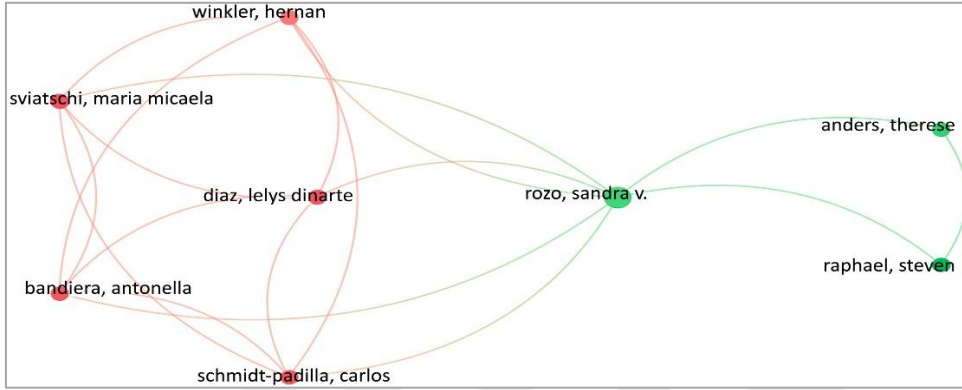
Şekil 2.1. Yazarların bibliyografik eşleşme bağları

En fazla bibliyografik eşleşmeye sahip yazarlar şu şekildedir:

- Maïke Andresen, Franziska Bergdolt, Michael Dickmann, Jil Margenfeld (203 alıntı), 979 bağlantı gücü,
- Karen Anne S. Liao (40 alıntı), 902 bağlantı gücü,
- Kaltrina Kusari (5 alıntı), 837 bağlantı gücü,
- Jennifer Feitosa, William S. Kramer, Angela Kramperth, Christine Kreutzer, Eduardo Salas (37 alıntı), 742 bağlantı gücü,
- Erik J. Knoth, Wendy J. Post, Danielle Zevulun, A. Elianne Zijlstra (17 alıntı), 728 bağlantı gücü,
- Biao Xiang, William L. Allen, Jorge E. Cuellar, Priya Deshingkar, Shahram Khosravi, Helene Neveu Kringelbach (13 alıntı), 726 bağlantı gücü.

Ortak yazar analizi (Co-authorship of authors)

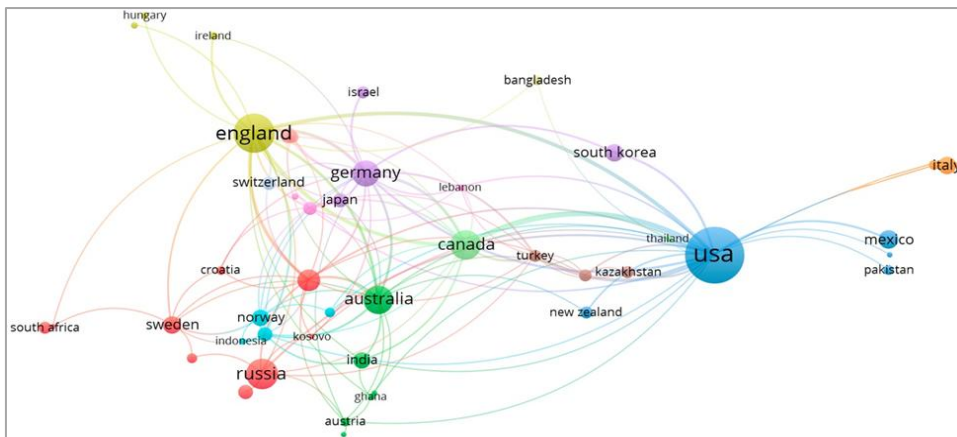
Yazarların ortak yazarlık analizine göre, en fazla bağlantılı ve iş birliği yapan yazarları tespit etmek üzere en az 1 yayın ve en az 1 atıf kriteri belirlenerek ağ haritası oluşturulmuştur. Yapılan analiz sonucunda, 8 yazarın yer aldığı ve 2 kümeye ayrıldığı bir yapı elde edilmiştir. Bu yazarlar arasında toplam 18 bağlantı bulunmakta olup, en yoğun bağlantı noktası olarak Sandra V. Rozo öne çıkmaktadır (Şekil 2.2).

Şekil 2.2. Yazarlar arası iş birliğini gösteren ortak yazar bağları

Ülkelerin atıf analizi (Citation of countries)

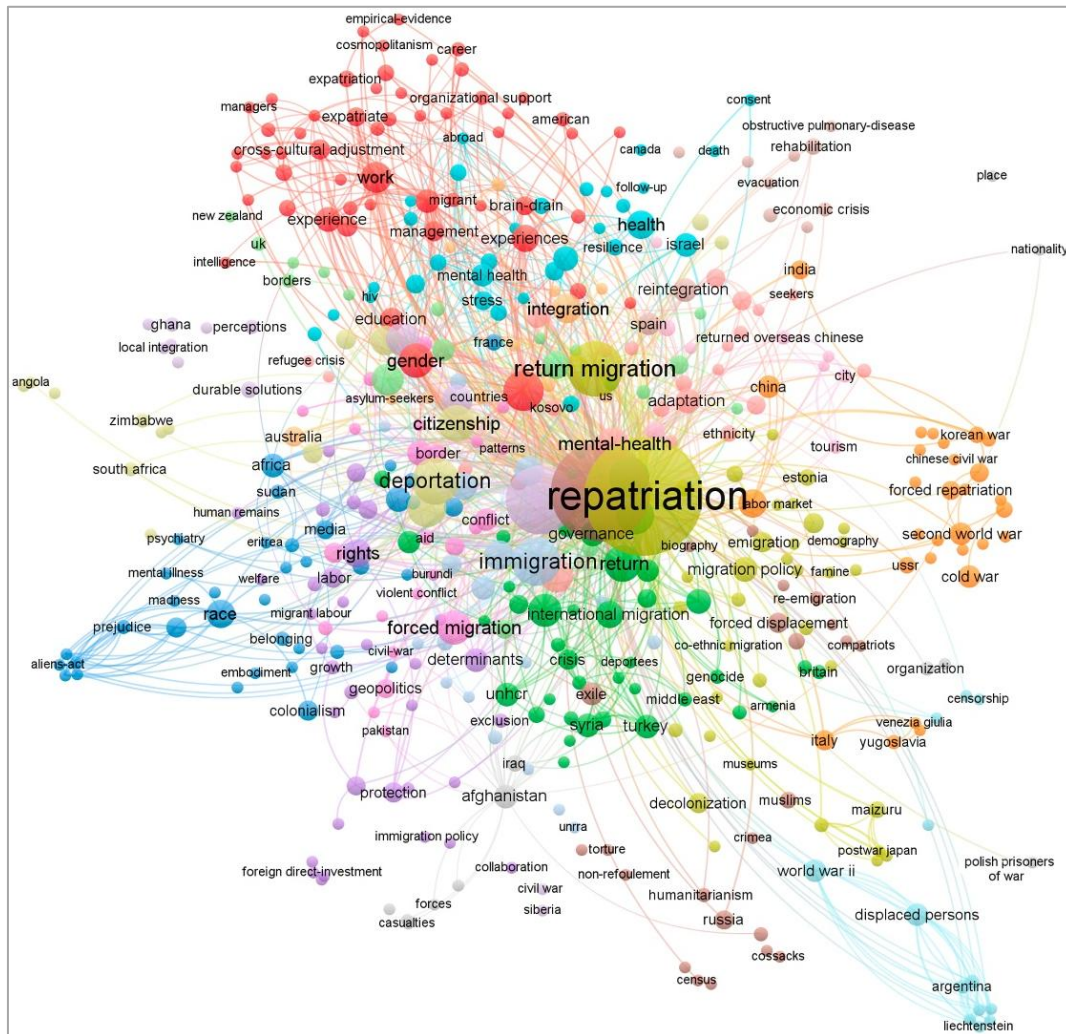
Yayınların ait oldukları ülkelere göre aldıkları atıflardan oluşan bir ağ haritası oluşturma amacıyla, her bir ülkenin en az 1 yayın yapması ve 1 atıf alması kriterine göre birbirine bağlı olan 72 gözlem birimi üzerinde analiz gerçekleştirilmiştir. En fazla atıf alan ülkeler Amerika Birleşik Devletleri (1306 atıf), Birleşik Krallık (1197 atıf) ve Avustralya (487 atıf) olmuştur. Toplam bağlantı gücüne göre sıralama: ABD (77), Birleşik Krallık (66), Kanada (49). Yayın sayısına göre sıralama ise şu şekildedir: ABD (146 yayın), İngiltere (71 yayın) ve Rusya (42 yayın) (Şekil 2.3).

Şekil 2.3. Ülkelerin atıf bağları

Anahtar sözcük analizi (Co-occurrence of all keywords)

Yayınlarda en sık kullanılan anahtar kelimeler şunlardır: i. Repatriation 601, ii. Migration 475, iii. Refugees 264, iv. Return migration 163, v. Immigration 122, vi. Deportation 96, vii. Politics 88, viii. Policy 77, ix. Identity 66, x. Diaspora 72. Yapılan analiz, en az 3 kez geçen ve birbirleriyle bağlantısı bulunan 2287 gözlem birimi üzerinden gerçekleştirilmiştir (Şekil 2.4).

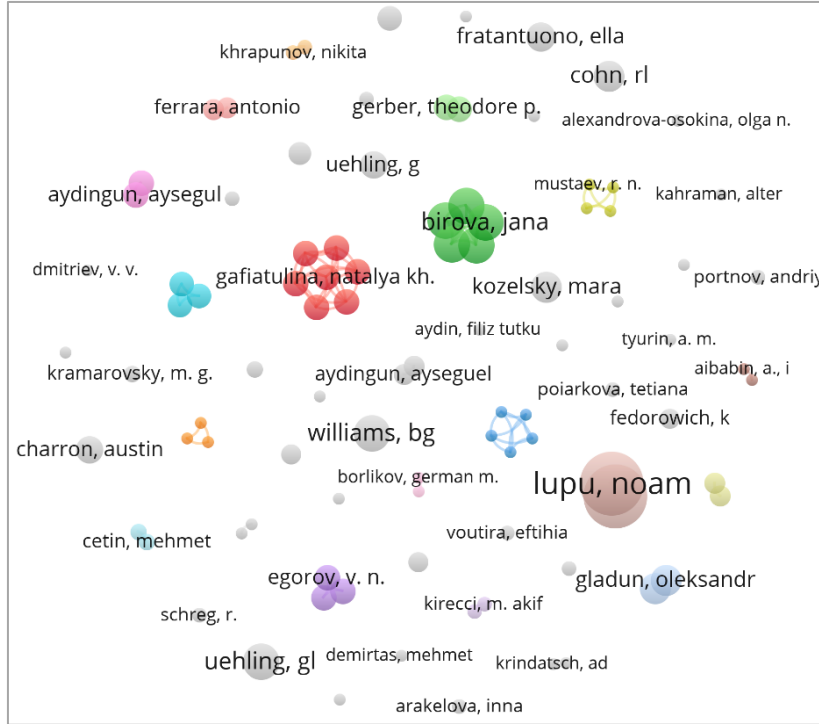
Şekil 2.4. En sık kullanılan anahtar kelime bağları

Kırım kapsamında yapılmış çalışmalarda ise analizler aşağıdaki gibidir.

Ortak yazar analizi (Co-authorship of authors)

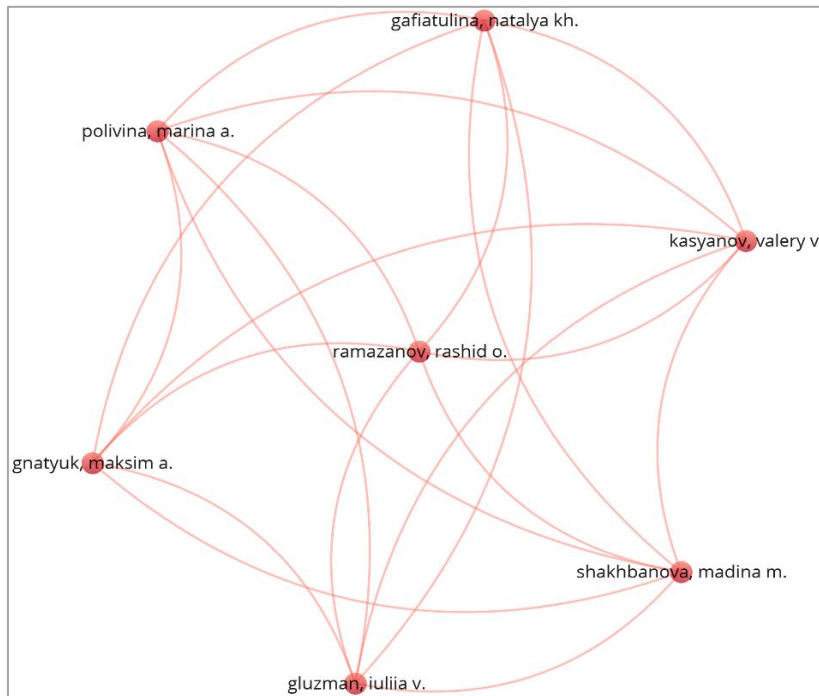
Yazarların ortak yazarlık analizine göre, en az 1 yayına ve en az 1 atıfa sahip olma kriterine göre, en güçlü bağlantıya ve iş birliğine sahip yazarları belirlemek amacıyla bir ağ haritası oluşturulmuştur. 190 yazarın 95'i eşik değeri karşılamaktadır. En çok atıf alan yazarlar sırasıyla Noam Lupu ve Leonid Peisakhin (235 atıf), Jana Birova, Natalia Gorbunova, Alfiya

Masalimova, Marina Sergeeva ve Sujuan Wang (37 atıf), Raymond Cohn (23 atıf), Oleksandr Gladun, Anatole Romaniuk ve Mara Kozelsky (21 atıf) olmuştur (Şekil 2.5).

Şekil 2.5. Yazarlar arası iş birliğini gösteren ortak yazar bağları

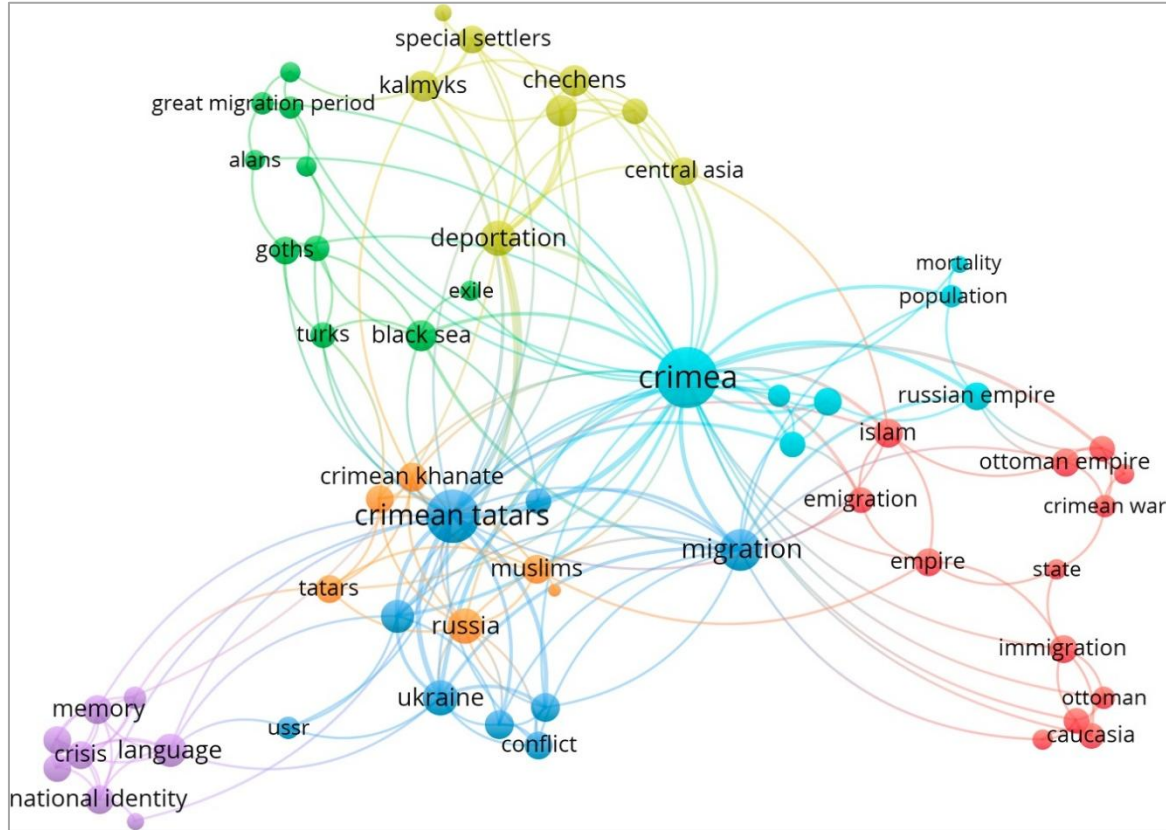
En büyük bağlantı ağı 7 yazardan oluşmaktadır (Şekil 2.6).

Şekil 2.6. En büyük ortak yazarlık bileşenini gösteren iş birliği ağı

Anahtar sözcük analizi (Co-occurrence of all keywords)

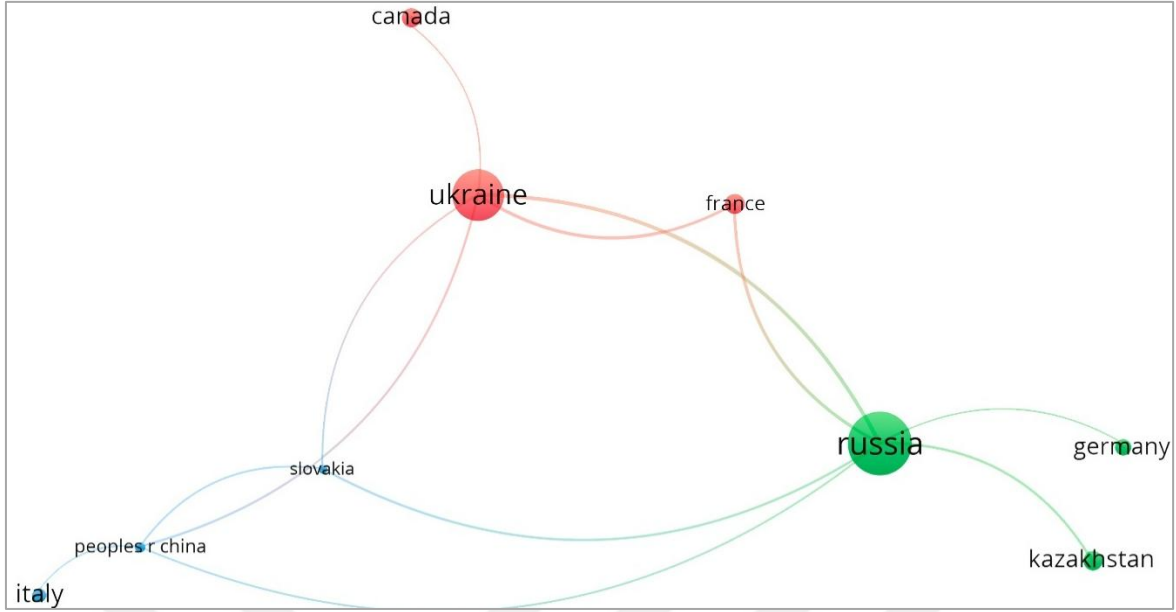
Yayınlarda en sık kullanılan anahtar kelimelere ve bunların toplam bağlantı gücüne bakıldığında: i. Crimea 58, ii. Crimean tatars 45, iii. Migration 22, iv. Deportation 20, v. Ukraine 19, vi. Identity 19, vii. Russia 11, viii. Annexation 10, ix. Language 9, x. Crisis 8, sıralanabilmektedir. 555 anahtar kelime arasından 67'si eşik değeri karşılamaktadır. Anahtar kelimenin minimum geçme sayısı 2'dir (Şekil 2.7).

Şekil 2.7. En sık kullanılan anahtar kelime bağlantıları

Ülkelerin ortak yazarlığı (Co-authorship of countries)

Yayınların ait oldukları ülkelere göre aldıkları atıflardan oluşan bir ağ haritası oluşturma amacıyla, her bir ülkenin en az 1 yayın yapması ve 1 atıf alması kriterine göre birbirine bağlı olan 33 gözlem birimi üzerinde analiz gerçekleştirilmiştir. En fazla atıf alan ülkeler Amerika Birleşik Devletleri (318 atıf), Ukrayna (90 atıf) ve Rusya (80 atıf) olmuştur. Toplam bağlantı gücüne göre bu ülkeler ilk üç sırada yer almaktadır. Yayın sayısına göre sıralama şu şekildedir: Rusya (40 yayın), Ukrayna (28 yayın), ABD (16 yayın) ve Türkiye (15 yayın) (Şekil 2.8).

Şekil 2.8. Ülkelerin atıf bağları

2.4.1. Literatür değerlendirmesi

Literatürde yapılmış olan çalışmalar, kullanılan bilimsel kaynaklar üç ana tematik gruba ayrılmaktadır: (i) tarihsel, siyasal ve hukuki araştırmalar, (ii) sosyal ve kültürel bağlamda yapılan çalışmalar, (iii) kentsel planlama ve mekânsal uyum süreçlerine yönelik araştırmalar.

i. Tarihsel, siyasal ve hukuki araştırmalar

Tarih, siyaset bilimi ve hukuk disiplinleri çerçevesinde yapılan araştırmalarda, Kırım Tatarlarının sürgün edilme nedenleri, geri dönüş süreçleri ve bu süreçte ortaya çıkan hukuki ve siyasal sorunlar incelenmiştir. Bugai (2010), Akhmadeev (2018) ile Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı [AGİT] (2013) raporu gibi çalışmalar, geri dönüşün tarihsel bağlamını ve hukuki dayanaklarını ortaya koymakta; yeniden entegrasyon sürecinin şekillenmesinde yasaların ve siyasal kararların belirleyici rolüne dikkat çekmektedir.

Bu araştırmalarda özellikle geri dönen bireylerin hukuki statüsü, mülkiyet sorunları ve arsa erişimi gibi konular ön plana çıkmaktadır. AGİT'in (2013) raporunda, toprak mülkiyeti konusundaki hukuki düzenlemelerin eksikliği, geri dönüş sürecinin önündeki temel engellerden biri olarak tanımlanmaktadır. Ukrayna'nın bağımsızlığını kazanmasının ardından, 2001 tarihli Toprak Kanunu da dâhil olmak üzere çeşitli yasal girişimlerde bulunulmuş olsa da, bu düzenlemeler fiiliyatta iskân programlarıyla uyumlu hale getirilememiştir. Bu nedenle, yerel düzeyde ciddi bürokratik sorunlar ve kaynak

yetersizlikleri ortaya çıkmış, bu da geri dönen nüfusun önemli bir kısmının arsa edinimini fiilen engellemiştir.

Siyasal ve hukuki araştırmalar ayrıca uluslararası aktörlerin ve devletler arası anlaşmaların sürgün edilen halkların geri dönüş süreçlerindeki rolünü de vurgulamaktadır. Bu bağlamda, Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleri arasında 1992 yılında imzalanan ve geri dönüş ile hakların yeniden tesisi konusunda işbirliğini amaçlayan Bişkek Anlaşması örnek olarak gösterilebilir. Bu tür belgeler, geri dönüş süreçlerinin hukuki çerçevesi, kayıt işlemleri, mülkiyet hakları ve geri dönen nüfusla kurumsal etkileşim konularındaki analizlerin temelini oluşturmuştur.

Crisp (2003), Black (2001), Ferris, Mooney ve Stark (2011) gibi uluslararası literatürdeki çalışmalar sayesinde, Kırım bağlamı Bosna, İsrail, Afganistan, Ruanda gibi diğer çatışma sonrası bölgelerle karşılaştırmalı olarak ele alınabilmektedir. Bu örnekler, uluslararası kuruluşların ve devletlerin yerinden edilmiş kişilerin geri dönüşü ve hukuki entegrasyon süreçlerini nasıl yapılandırıldığını anlamada yol gösterici olmuştur.

ii. Sosyal ve kültürel araştırmalar

Sosyoloji ve antropoloji çerçevesinde, kimlik oluşumu, kolektif hafıza, toplumsal katılım ve uyum süreçleri ele alınmıştır. Uehling (2004), Zaloznaya ve Gerber (2012), Lupu ve Peisakhin (2017) tarafından yapılan araştırmalar, Kırım Tatar toplumunda tarihî vatanlarına dönüş sürecinde meydana gelen kültürel dönüşümleri ortaya koymaktadır.

Uehling, Kırım Tatar kimliğinin yeniden inşasını dil, din, ailevi gelenekler ve siyasal katılım gibi pratikler aracılığıyla ele almakta; aynı zamanda kolektif hafızanın inşa sürecini ve bu hafızanın geri dönüş hareketindeki belirleyici rolünü ayrıntılı şekilde analiz etmektedir. Benzer şekilde, Zaloznaya ve Gerber'in çalışması, Kırım Tatarlarının gönüllü kitlesel dönüşünü klasik göç teorilerinin ötesine geçerek bir "sosyal hareket" olarak kavramsallaştırmayı önermektedir.

Lupu ve Peisakhin, siyasal şiddetin ve sürgünün kuşaklar arası etkilerine istatistiksel verilerle odaklanmaktadır. Uluslararası bağlamda Desille (2019), Newland (2009), Chevalier, Elsner, Lichter ve Pestel (2024), Kusari (2020) gibi çalışmalar, etnik temelli göçlerde karşılaşılan uyum zorluklarını kuramsal düzeyde anlamaya katkı sunmakta ve bu çalışma kapsamında kavramsal bir temel olarak kullanılmıştır.

Bu sosyal ve kültürel araştırmaların bütünü, dönüş sürecini yaşamış olan topluluğun iç dinamiklerini daha iyi anlamayı, aynı zamanda kimlik dönüşümünü ve toplumsal dayanıklılık süreçlerini analiz etmeyi mümkün kılmaktadır.

iii. Kentsel planlama ve mekânsal uyum alanındaki araştırmalar

Kentsel planlama, coğrafya ve mekânsal analiz alanlarındaki araştırmalar; nüfus yerleşimi, altyapı ve bölgesel uyum sorunlarına odaklanmaktadır. Gusakov (2019, 2021a, 2021b, 2022) ile Bogomolov, Danilov ve Semivolos (2012) tarafından yapılan çalışmalar, kitlesel geri dönüşün yerleşim yapısı üzerindeki etkilerini ayrıntılı biçimde ele almakta; yerleşimlerin kendiliğinden gelişmesi, altyapı yetersizlikleri ve planlama çözümlerindeki eksikliklere dikkat çekmektedir.

Mikelic (2006, 2012) tarafından hazırlanan analitik çalışmalar, Kırım'daki arazi anlaşmazlıklarının nedenlerini incelemekte, mevcut ihtilafların temel bileşenlerini ortaya koymakta ve bu çelişkileri azaltmak amacıyla bütüncül bir arazi yönetim sistemi geliştirilmesine yönelik öneriler sunmaktadır. Çalışmalar, arazi ediniminde geri dönen bireylerin karşılaştığı kurumsal boşlukları ve bürokratik engelleri gözler önüne sermektedir.

Benzer şekilde, AGİT (2013) değerlendirme raporları, belirsiz arazi tahsis prosedürlerini, altyapı eksikliklerini ve kurumlar arası koordinasyon yetersizliklerini vurgulamakta; bu sorunların çözümüne yönelik stratejiler önermektedir. Raporda, Kırım'daki arazi ve konut meselesinin en hassas ve potansiyel olarak çatışmalı konulardan biri olmaya devam ettiğı belirtilmektedir.

Diğer ülkelerdeki mekânsal uyum örnekleri, kamusal planlama, hukuki güvenceler ve kurumsal koordinasyonun önemini vurgulayan akademik ve kurumsal araştırmalarda ele alınmıştır. Örneğın, Chevalier ve diğerleri (2024), savaş sonrası Batı Almanya'da devletin milyonlarca etnik Almanı yerleştirmek için demografik dağılım, mali teşvikler ile eğitim ve sosyal yardım alanlarına yapılan yerel yatırımları nasıl kullandığını göstermektedir. Aymard ve Benko (1998), İsrail'in entegrasyon sürecini, yeni konut alanlarının, okulların ve ulaşım altyapısının inşasını içeren bölgesel gelişme perspektifinden incelemektedir. Bu yaklaşımlar, kentsel planlama tedbirlerinin bütüncül stratejilerin bir parçası olarak değerlendirildiğı örneklerdir.

Buna karşılık, Ferris ve diğerleri (2011), UNHCR (2019) ve Crisp (2003) tarafından yürütölen araştırmalarda, Afganistan ve Güney Sudan gibi bağlamlarda planlama bileşeninin

yetersiz kaldığı durumlar incelenmektedir. Bu ülkelerde geri dönenler, temel altyapı eksikliği, aşırı yüklenmiş hizmet ağları ve imar mekanizmalarının yokluğu gibi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Black (2001) ve UNHCR (2002), Bosna ve Ruanda'daki arazi düzenleme ve mekânsal çatışma sorunlarına dikkat çekmekte; bu örnekleri, kentleşme ve arazi yönetimi sorunları bağlamında değerlendirmektedir. Zevulun, Zijlstra, Post ve Knorth (2021) tarafından Kosova üzerine yapılan çalışmalar, uzun vadeli planlamanın ve tutarlı bir arazi politikasının eksikliğinin mekânsal entegrasyonu engellediğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmalar, kentsel planlama önlemleri içermeyen geri dönüş süreçlerinin, sosyal dışlanma ve mekânsal parçalanmaya karşı savunmasız kaldığını göstermektedir.

Uluslararası uygulamaların Kırım bağlamıyla karşılaştırılması hem uygulanabilir modellerin hem de yaşam çevrelerinin iyileştirilmesine yönelik politika geliştirme sürecinde göz önünde bulundurulması gereken risklerin belirlenmesine katkı sağlamaktadır.

2.5. Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma İlkeleri

Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı (UN-Habitat) tarafından geliştirilen, kapsayıcı ve sürdürülebilir kentleşmeye yönelik uluslararası Yeni Kentsel Gündem rehberi, “Şehirleri kapsayıcı, güvenli, dayanıklı ve sürdürülebilir hâle getirmek” amacının gerçekleştirilmesi için temel ilkeleri benimsemiştir.

Söz konusu ilke sistemi, yüksek oranda geri dönen nüfusun yaşadığı yerleşim alanlarında dengeli, işlevsel açıdan zengin ve sürdürülebilir bir yaşam çevresi oluşturulmasına yönelik kavramsal bir çerçeve sunmaktadır. Modelin temelini, mevcut gereksinimler ile gelecekteki gelişim potansiyeli arasında denge kuran kentsel çevreye ilişkin yapısal özellikler oluşturmaktadır. Bu çalışma kapsamında, belirtilen yerleşim alanlarında mekânsal sürdürülebilirliği ve kentsel çevre kalitesini artırmaya yönelik sekiz temel ilke uyarlanmış ve sistemleştirilmiştir.

2.5.1. İşlevsel çeşitlilik

İşlevsel çeşitlilik ilkesi, konut alanlarının kamu hizmeti, ticaret, rekreasyon, eğitim ve sağlık altyapılarıyla bütünleştirilmesini öngörmektedir. Bu tür çok yönlü alanların oluşturulması, kentsel çevrenin dayanıklılığını artırmakta, yaşam konforunu yükseltmekte ve bireysel ulaşım araçlarının günlük kullanımına olan bağımlılığı azaltmaktadır.

Bu ilkenin uygulanması, özellikle yürüme mesafesinde günlük ihtiyaçları karşılayacak tesislerin bulunmadığı bölgelerde büyük önem arz etmektedir. Zira bu durum, başta yaşlılar, çocuklu ebeveynler ve engelli bireyler olmak üzere hassas gruplar için ilave zaman ve ulaşım maliyetleri yaratmaktadır. Yerleşim alanlarının yapısına mağazaların, eczanelerin, çocuk bakım merkezlerinin, hizmet noktalarının ve çalışma alanlarının (örneğin ofisler ya da küçük atölyeler) entegre edilmesi, günlük yaşam yoğunluğunu artırmakta ve sürdürülebilir yerel toplulukların oluşmasına katkı sağlamaktadır.

Ayrıca, aynı mahalle içinde farklı işlevlerin bulunması, yerel ekonomik faaliyetlerin teşvik edilmesine, küçük ölçekli işletmelerin ve bireysel girişimlerin gelişmesine olanak tanımaktadır. Bu tür bir çevre, özellikle resmi iş gücü piyasasına erişimin sınırlı olduğu durumlarda, bireysel istihdamı ve girişimciliği teşvik eden bir unsur hâline gelmektedir. Dolayısıyla, işlevsel çeşitlilik yalnızca yaşam kalitesini artırmakla kalmayıp, yerleşimlerin sosyo-ekonomik yapısında dengeleyici bir rol de üstlenmektedir.

2.5.2. Yoğunluk ve insan ölçeği

Yoğunluk ve insan ölçeği ilkesi, mimari ve mekânsal çözümlerin insanın algı düzeyine ve günlük yaşam pratiklerine uygun olacak şekilde kentsel çevrenin şekillendirilmesini öngörmektedir. Aşırı merkezileşmiş bölgeler veya standart projelerle inşa edilen konut alanlarının, ya aşırı yoğunluk ya da parçalı altyapı ile seyrek yapılaşma gibi sorunlarla karşılaştığı göz önünde bulundurulduğunda, düşük ve orta katlı kompakt yerleşim alanları daha konforlu ve sürdürülebilir yaşam biçimleri sunmaktadır.

Kompakt yapılaşma yalnızca toprak kaynaklarının verimli kullanılmasını sağlamakla kalmayıp, mühendislik altyapısı ve kamu hizmetlerinin işletme maliyetlerini de düşürmektedir. Makul yoğunluk düzeyleri (örneğin hektar başına 4000 – 8000 m²) toplu taşıma için yeterli yolcu akışı sağlar ve yaya hareketliliğini destekleyen canlı güzergâhların oluşmasına katkıda bulunur. Ancak, bunun kadar önemli bir diğer unsur da, insan ölçeğine uygunluk yani binaların yüksekliği, sokak genişliği, açık alanların büyüklüğü ve çevre düzenleme unsurlarının birbiriyle orantılı olmasıdır. Plansız inşa edilen alanlarda sıklıkla karşılaşılan kompozisyon eksikliği dikkate alındığında, bu ilkenin uygulanması, mevcut çevrenin zorlayıcı müdahaleler olmadan düzenlenmesi için temel bir referans oluşturur.

2.5.3. Bağlantılılık ve hareket konforu

Bu ilke, hem yerleşim bölgesi içinde hem de çevredeki kentsel alanlarla etkili bağlantı sağlayan çeşitli, mantıklı ve erişilebilir bir ulaşım-yaya altyapısının oluşturulmasını ifade etmektedir. Yol ağı, geçirgenlik sağlayacak şekilde kurgulanmalı; yeterli yoğunlukta ve farklı ulaşım türlerine; yaya, bisiklet, toplu taşıma ve özel araçlar uygun güvenli hareket imkânı tanınmalıdır. Geri dönenlerin yoğun olarak yaşadığı yerleşim alanlarında gözlenen en önemli sorunlardan biri, yerleşimlerin izole oluşu ve geçirgen bağlantıların eksikliğidir. Bu bağlamda, söz konusu ilkenin uygulanması, mekânsal parçalanmayı aşmak ve yerleşimleri kentsel bütünle uyumlu hâle getirmek açısından kritik önemdedir.

Kendiliğinden gelişen yerleşim alanlarında karşılaşılan tipik sorunlar arasında, tanımlı bir sokak cephesinin eksikliği, aydınlatılmış güzergâhların yetersizliği ve toplu taşıma duraklarının azlığı yer almaktadır. Bu durum, mekânsal izolasyona, nüfusun hareketliliğinin azalmasına ve kent hizmetlerine erişimin kısıtlanmasına yol açmaktadır. Mahalle geçirgenliğini artırmaya yönelik planlama çözümleri, alternatif güzergâhların oluşturulması, bisiklet-yaya altyapısının geliştirilmesi ve toplu taşıma duraklarına yaya erişiminin sağlanması, çevrenin kalitesini ve algılanışını önemli ölçüde iyileştirmektedir.

Mahalle içi yaya hareketliliğinin artması, sokak ticareti ve küçük ölçekli işletmelerin gelişmesini teşvik eder; sokakların görsel denetimini güçlendirerek güvenlik hissini artırır. Sosyal tesisler ile konut alanları arasındaki bağlantıların kurulması ve yönlendirme sistemlerinin geliştirilmesi, hareketin yalnızca bir ulaşım ihtiyacı değil, aynı zamanda günlük kültürün ayrılmaz bir parçası hâline geldiği bütüncül bir kentsel çevre oluşturulmasına katkı sağlar.

2.5.4. Güvenlik ve sağlık

İmar planları dışında gelişmiş yerleşim alanlarında, belirlenen riskler göz önünde bulundurulduğunda bu ilkenin uygulanması özellikle önem arz etmektedir. Düzensiz araç yolları, sokak aydınlatmasının olmaması, yapıların gelişigüzel yerleşimi ve belediye hizmetlerinin zayıf denetimi.

Hareket güvenliği, yaya ve araç akımlarının net şekilde ayrıldığı bir planlama yapısıyla, mahalle içi araç hızlarının sınırlandırılmasıyla ve konut yapılaşmasının görsel denetim sağlamasıyla temin edilmelidir. “*Eyes on the street*” (sokağın gözlem altında tutulması ilkesi) kavramının uygulanması, suç oranlarını azaltabilir ve bireylerin kendilerini güvende

hissetmesini önemli ölçüde artırabilir. Sokakların ve yaya yollarının aydınlatılması da bu bağlamda önemli rol oynamaktadır; özellikle bazı mahallelerde kesintili elektrik tedariki ve sokak lambalarının eksikliği dikkate alındığında sorunun çözüme ulaştırılması gerekmektedir.

Çevresel güvenlik açısından bakıldığında ise ağaç dikimi, yollar ile konut yapıları arasında yeşil tampon alanların oluşturulması ve ağır taşıt trafiğinin konut bölgelerinde sınırlandırılması gibi temel önlemler, halk sağlığının güçlendirilmesine katkı sunmaktadır.

2.5.5. Sakinlerin ihtiyaçlarına uygunluk

Bu ilke, yerleşim alanlarının sosyo-kültürel, demografik ve ekonomik özellikler dikkate alınarak tasarlanmasını öngörmektedir. Geri dönenlerin yoğunlukta olduğu mahalleler, çok kuşaklı ailelerin oranının yüksekliği, genç nüfusun fazlalığı ve arsa veya konut sahipliği konusunda hukuki durumun istikrarsızlığı gibi özelliklerle tanımlanmaktadır. Bu nedenle, planlama çözümleri yalnızca konutun fiziksel özelliklerini değil, aynı zamanda farklı hane tiplerinin ihtiyaçlarına göre uyarlanabilirliğini de dikkate almalıdır. Örneğin, bağımsız girişler, konut çevresindeki kişisel alanlar, ortak kullanıma uygun mekânlar (bahçe, sundurma, atölye) gibi unsurlar buna örnek teşkil etmektedir.

2.5.6. Esneklik ve uyarlanabilirlik

Esneklik ve uyarlanabilirlik ilkesi, mekânsal organizasyonun ve işlevsel donatıların, değişen sosyo-ekonomik ve demografik koşullara; nüfus artışı ya da azalması, istihdam modellerinin değişimi ve sosyal altyapı ihtiyaçlarının evrilmesi gibi uyum sağlayabilmesini öngörmektedir. Planlama çözümleri, yapılaşmış alanların kademeli olarak dönüştürülmesine olanak tanırken, bu alanların dayanıklılığını ve işlevsel bütünlüğünü yitirmemesi esas alınmalıdır. Bu kapsamda, binaların işlevinin değiştirilmesi, kamusal alanların yeniden amaçlandırılması, modüler ve dönüştürülebilir mimari çözümlerden yararlanılması ve bağımsız mühendislik sistemlerinin geliştirilmesi gibi uygulamalar öne çıkmaktadır.

2.5.7. İmgesellik

Mekânsal çevre yalnızca günlük işlevselliği değil, aynı zamanda kültürel kimliği de şekillendirerek, bir yerin duygusal ve simgesel algılanışını etkilemektedir. İmgesellik ilkesi, mimari ve planlama kimliğinin kültürel kodları yansıtması gerektiğini; böylece bireylerin yaşadıkları yerle sürdürülebilir bir bağ kurmasına katkı sağlamasını öngörür. Bu durum,

nüfusun önemli bir kısmını geri dönenlerin oluşturduğu yerleşimlerde özellikle önemlidir. Zira bu gruplar için yurda dönüş, yalnızca konut edinme değil, aynı zamanda tarihsel, simgesel ve kültürel sürekliliğin yeniden inşası anlamına gelmektedir. Geleneksel mimariye ait motiflerin cephelerde, kamusal alanlarda ve yönlendirme elemanlarında kullanılması, yerel kimliğin oluşmasına, sakinlerin aidiyet duygusunun pekişmesine ve mahallenin cazibesinin artmasına katkı sağlar.

2.5.8. Kuşaklararası bağlantı

Kuşaklararası etkileşimi teşvik eden bir çevrenin oluşturulması, geleneksel aile yapısının sürdüğü topluluklar bağlamında özel bir öneme sahiptir. Kuşaklararası bağlantı ilkesi, farklı yaş gruplarının yalıtılmadığı, aksine ortak kamusal alanlar, yapı tipolojileri ve günlük etkileşim senaryoları aracılığıyla aktif biçimde bağ kurabildikleri koşulların oluşturulmasını ifade eder. Bu ilke, daha geniş bir anlamda kültürel sürekliliğin korunmasına, aile içi ve yerel topluluk bağlarının güçlendirilmesine ve kentsel çevrenin sosyal değişimlere karşı dayanıklılığının artırılmasına hizmet eder.

2.6. Bölüm Değerlendirmesi

Göç, geri dönüş ve yeniden yerleşim süreçleri yalnızca sosyo-hukuki bir bağlamda değil, aynı zamanda mekânsal planlama ve yaşam çevresinin niteliği açısından da ele alınmalıdır. Bu bölüm kapsamında, zorunlu göçün, özellikle de sürgünün, yalnızca fiziksel bir yer değiştirme süreci olmadığı, aynı zamanda altyapı, yerleşim sistemi, konut düzenlemeleri ve bölgelerin sürdürülebilir gelişimi alanlarında uzun vadeli mekânsal dönüşümleri tetiklediği ortaya konulmuştur.

Zorunlu göç, nüfus hareketlerinin en karmaşık biçimlerinden biri olarak, sıklıkla sosyal çevrenin tahribatı, altyapı kaynaklarının yetersizliği ve mekânsal istikrarsızlık gibi kriz durumlarıyla birlikte ortaya çıkmaktadır. Yugoslavya savaşları, Suriye krizi ve SSCB’de halkların sürgünü gibi tarihsel örneklerin analizi, bu tür göç süreçlerinin sosyal yapının çözülmesine ve mekânsal düzensizliklere yol açtığını göstermektedir. Bu durum, planlama, yerleşim ve temel sosyal hizmet alanlarında acil müdahaleleri zorunlu kılmaktadır.

Geri dönüşün en önemli boyutlarından biri, kentsel çevre ve mekânsal planlama üzerindeki etkisidir. Toplu nüfus dönüşleri, çoğu zaman altyapı üzerinde artan baskıya, arazi ihtilaflarına ve plansız yerleşimlerin oluşumuna neden olmaktadır. Bu süreçler kent merkezlerine yakın alanlarda gerçekleştiğinde, enformel yapılaşmanın yayılması ve

banliyölerin mekânsal yapısının parçalanması gibi sonuçlara yol açabilmektedir. Uluslararası deneyimler, başarılı bir geri dönüşün hukuki olarak tanımlanmış arazi mekanizmaları, planlı kentsel gelişme politikaları, sosyal destek programları ve ekonomik teşviklerin varlığı ile mümkün olabileceğini göstermektedir.

Bu çerçevede, mekânsal adalet, sürdürülebilir konut ve yaşanabilir kentsel çevre gibi kavramlar giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ve UN-Habitat tarafından geliştirilen rehber ilkeler gibi uluslararası normatif belgeler, yerinden edilmiş kişilerin yerleştirilmesine ilişkin konuları yalnızca geçici çözümler olarak değil, aynı zamanda kapsayıcı ve sürdürülebilir kalkınma politikalarının bir parçası olarak ele almaya yönelik değer-temelli bir çerçeve sunmaktadır. Bu yaklaşımlar, basit bir iskân anlayışından uzaklaşıp, onurlu, planlı ve güvenli bir yaşam çevresi oluşturmayı hedeflemektedir.

Bu bölümde sunulan kuramsal yaklaşımlar ve uluslararası referanslar, somut örnek olayların daha derinlemesine analizine olanak sağlayacak yöntemsel bir temel teşkil etmektedir. Kırım Yarımadası bağlamında, bu çerçeve sürgün edilen Kırım Tatarlarının geri dönüşünü yalnızca tarihsel-siyasi bir süreç olarak değil, aynı zamanda adil, sürdürülebilir ve yaşanabilir yerleşim biçimlerinin oluşturulmasına yönelik mekânsal bir mesele olarak değerlendirme imkânı sunmaktadır.

3. KIRIM TATARLARININ GERİ DÖNÜŞ SÜRECİNDE YERLEŞİM DİNAMİKLERİ VE YAŞAM ÇEVRESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölüm, sürgün sonrası geri dönüş sürecinde Kırım Tatarlarının yaşam çevrelerinin yeniden şekillenişini, tarihsel, mekânsal, demografik ve hukuki dinamikler bağlamında analiz etmektedir. Kırım'ın tarihî-coğrafi yapısı ile bu yapının göç süreçleriyle etkileşimi, yerleşim sisteminin dönüşümünde belirleyici rol oynamış ve bu dönüşüm, geri dönen toplulukların yaşam çevrelerinin şekillenmesini ve fiziksel yerleşim koşullarını doğrudan etkilemiştir.

İmparatorluk döneminden başlayarak Sovyetler ve geç Sovyet dönemiyle devam eden göç dalgalarının Kırım'ın yerleşim yapısını nasıl dönüştürdüğü incelenmiş ve 1989 sonrası dönemde ise Kırım Tatarlarının gönüllü geri dönüşünün kapsamı, nedenleri ve örgütlenme biçimleri kuramsal modeller ışığında değerlendirilmiştir.

Geri dönen nüfusun karşılaştığı temel sorunlardan biri olan arazi ve mülkiyet meselesi, yalnızca teknik bir planlama problemi değil, aynı zamanda hak temelli bir yerleşim sorunsalı olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda hukuki statü belirsizlikleri, gayriresmî yerleşim pratikleri (*samozahvat*), mülkiyet çatışmaları ve bu süreçte devlet kurumları, yerel inisiyatifler ve uluslararası aktörlerin rolleri irdelenmiştir.

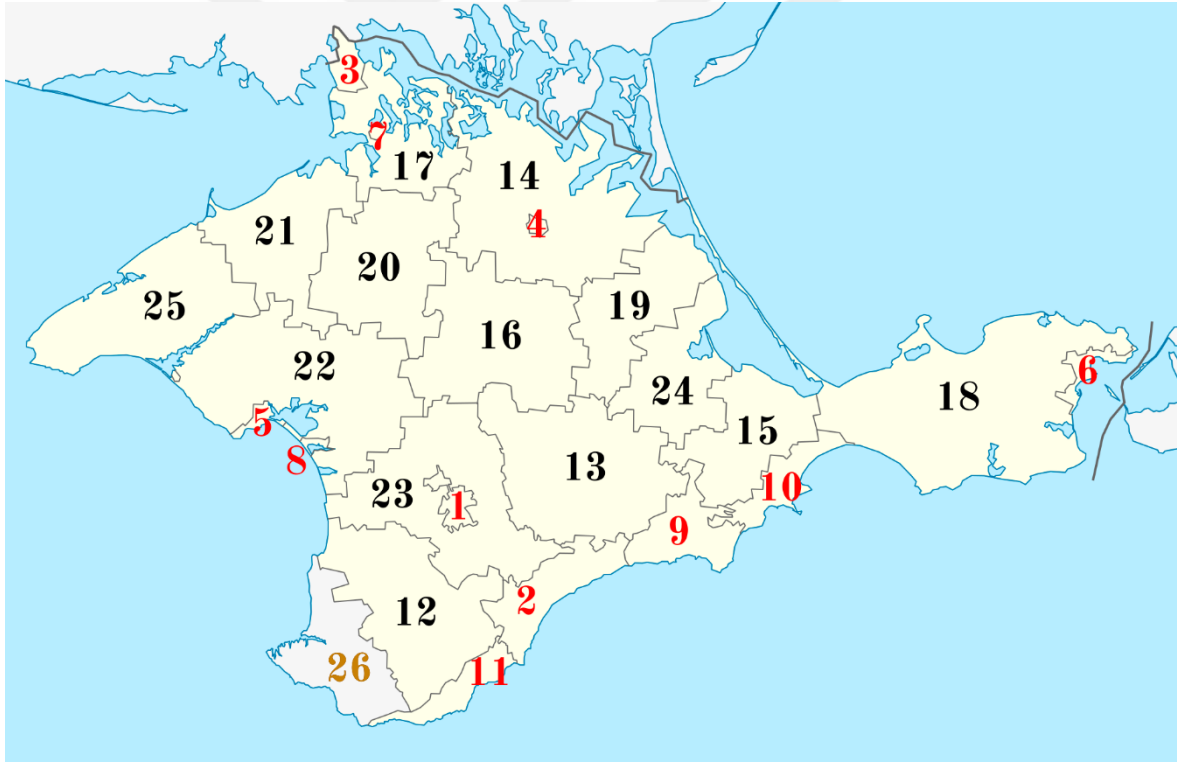
Ayrıca iç göç hareketlerinin Kırım Yarımadası'ndaki yerleşim hiyerarşisine ve mekânsal örgütlenmesine etkileri değerlendirilmiş; kırsal-kentsel akışlar bağlamında demografik yoğunlaşma alanları ve merkez-çevre ilişkileri analiz edilmiştir.

3.1. Kırım'ın Mekânsal ve Demografik Yapısı

3.1.1. Kırım'ın İdarî ve Coğrafi Yapısı

Kırım Yarımadası, Kırım Cumhuriyeti ile özel statülü bir şehir olan Akyar'dan (*Sivastopol*) oluşmaktadır (Harita 3.1). Kırım Cumhuriyeti, 11'i şehir, 14'ü rayon olmak üzere toplam 25 idarî birimden oluşmaktadır (Kırım Cumhuriyeti Devlet Konseyi, 2014). Toplamda, 56 kent tipi yerleşim (*p.g.t.*) dâhil olmak üzere 16 şehir ve 1003 kırsal yerleşim birimi bulunmaktadır. Akyar şehir içinde yer alan 10 belediye biriminden oluşmaktadır.

Rayon, birden fazla kentsel ve kırsal yerleşim birimini ve yerleşim dışı alanlarını kapsayabilen, ortak bir coğrafi alanı paylaşan yerel yönetim birimi olarak tanımlanmaktadır. Cumhuriyet statüsündeki şehir, rayonlarla eşit düzeyde bağımsız bir idari birimdir. Kent tipi yerleşim (*posölok gorodskogo tipa, p.g.t.*), yarı kentsel yerleşimlerin resmî adıdır.

Harita 3.1. Kırım'ın idarî-bölgesel bölünmesi (Sanchos, 2024)

Çizelge 3.1. Kırım'ın idarî-bölgesel bölünmesi (Kırım Cumhuriyeti Devlet Konseyi, 2014)

	Adı	Yüzölçümü, km ²	Nüfusu, (2021)	İdarî Merkezi
<u>Cumhuriyet statüsündeki şehirler</u>				
1	Akmescit (<i>Simferopol</i>)	107,41	↘353 813	Akmescit şehri
2	Aluşta	599,90	↗56 112	Aluşta şehri
3	Ermeni Bazar (<i>Armyansk</i>)	162,42	↘22 909	Ermeni Bazar şehri
4	Canköy	25,92	↘37 014	Canköy şehri
5	Gözleve (<i>Yevpatoriya</i>)	65,47	↘119 031	Gözleve şehri
6	Kerç	107,63	↗154 621	Kerç şehri
7	Yanı Kapu (<i>Krasnoperekopsk</i>)	22,42	↗25 569	Yanı Kapu şehri
8	Sak	28,74	↘24 285	Sak şehri
9	Sudak	539,45	↗34 584	Sudak şehri
10	Kefe (<i>Feodosiya</i>)	350,42	↗100 516	Kefe şehri
11	Yalta	282,90	↘137 947	Yalta şehri
<u>Rayonlar</u>				
12	Bahçesaray Rayonu	1588,58	↗94 462	Bahçesaray şehri
13	Karasuvbazar Rayonu (<i>Belogorskiy</i>)	1893,56	↗64 484	Karasuvbazar şehri (<i>Belogorsk</i>)
14	Canköy Rayonu	2666,96	↗67 618	Canköy şehri
15	İslâm Terek Rayonu (<i>Kirovskiy</i>)	1208,20	↗51 636	İslâm Terek p.g.t. (<i>Kirovskoye</i>)
16	Kurman Rayonu (<i>Krasnogvardeyskiy</i>)	1765,80	↘83 134	Kurman p.g.t. (<i>Krasnogvardeyskoye</i>)
17	Yanı Kapu Rayonu (<i>Krasnoperekopskiy</i>)	1230,96	↗26 642	Yanı Kapu şehri (<i>Krasnoperekopsk</i>)

Çizelge 3.1. (devam) Kırım'ın idarî-bölgesel bölünmesi (Kırım Cumhuriyeti Devlet Konseyi, 2014)

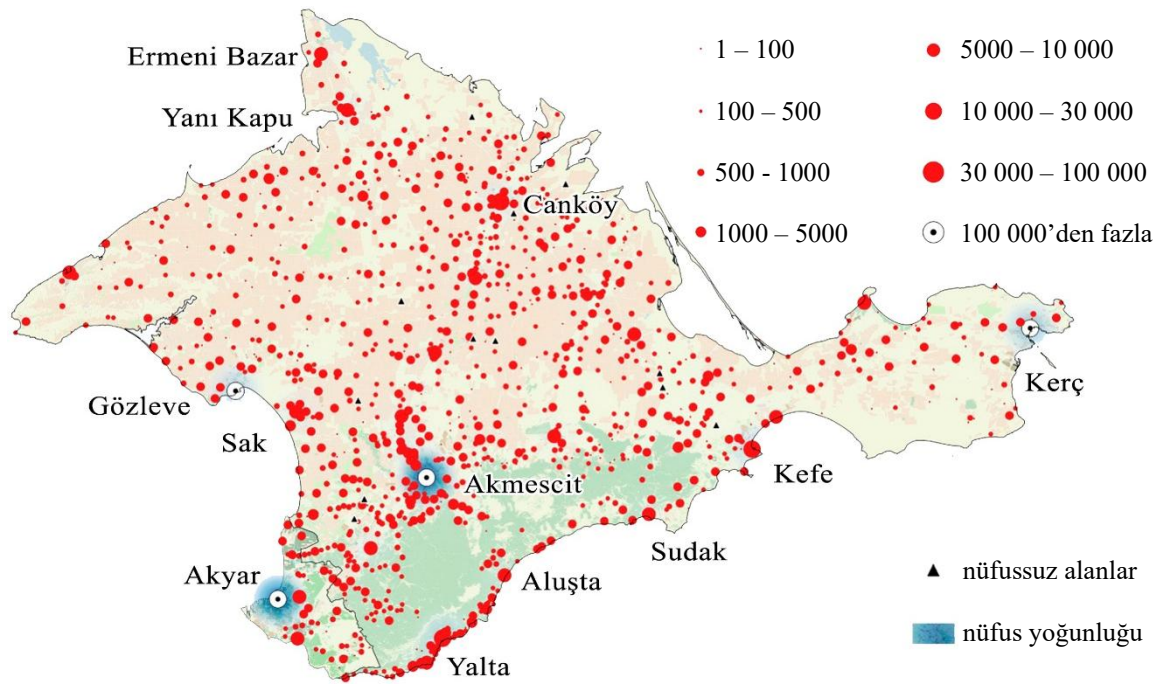
	Adı	Yüzölçümü, km ²	Nüfusu, (2021)	İdarî Merkezi
18	Yedi Kuyu Rayonu (<i>Leninskiy</i>)	2918,61	↗60 327	Yedi Kuyu p.g.t. (<i>Lenino</i>)
19	Seyitler Rayonu (<i>Nijnegorskiy</i>)	1212,43	↘43 239	Seyitler p.g.t. (<i>Nijnegorskiy</i>)
20	Curçı Rayonu (<i>Pervomayskiy</i>)	1474,35	↗31 684	Curçı p.g.t. (<i>Pervomayskoye</i>)
21	Akşeyh Rayonu (<i>Razdolnenskiy</i>)	1231,38	↘29 191	Akşeyh p.g.t. (<i>Razdolnoye</i>)
22	Sak Rayonu	2257,47	↗77 325	Sak şehri
23	Akmescit Rayonu (<i>Simferopolskiy</i>)	1752,53	↗168 161	Akmescit şehri (<i>Simferopol</i>)
24	İçki Rayonu (<i>Sovetskiy</i>)	1079,44	↘30 924	İçki p.g.t.
25	Akmeçit (<i>Çernomorskiy</i>)	1508,63	↘30 339	Akmeçit p.g.t. (<i>Çernomorskoye</i>)
<u>Özel statülü şehir</u>				
26	Akyar (<i>Sivastopol</i>)	863,6	↗547 820	Akyar şehri

Kırım, coğrafi açıdan üç ana bölgeye ayrılabilir:

1. Step bölgesi: Kırım'ın yüzölçümünün yaklaşık %70'ini kaplayan bu bölge, düz arazisi, kurak iklimi ve sınırlı su kaynakları ile karakterize edilmektedir. Tarım arazilerinin büyük kısmı bu bölgede yer almaktadır.
2. Dağlık bölge: Güney kıyı boyunca uzanan Kırım Dağları ile temsil edilir. En yüksek noktası Orman Koş Dağı olup yüksekliği 1545 metredir. Bölge, yüksek düzeyde doğal çeşitliliğe ve elverişli iklim koşullarına sahiptir.

3. Güney sahil şeridi: Kırım Dağları ile Karadeniz arasında kalan dar kıyı bandıdır. Bu bölge, subtropikal iklimi ile öne çıkar ve Yalta, Aluşta, Sudak gibi başlıca turistik şehirleri barındırır.

Kırım'daki nüfus yoğunluğu verileri, yerleşim yapısının mekânsal olarak oldukça heterojen olduğunu ortaya koymaktadır. Ortalama nüfus yoğunluğu km^2 başına 78 kişi olup, step bölgelerinde 30 kişi/ km^2 'yi, yamaç bölgelerinde 10 kişi/ km^2 'yi, dağlık alanlarda (özellikle kıyıya yakın değerli bölgelerde) 150 kişi/ km^2 'yi, kıyı bölgelerinde ise 300 kişi/ km^2 'nin üzerine çıkmaktadır (Harita 3.2).

Harita 3.2. 2014 yılında Kırım Yarımadası'ndaki yerleşim yerlerinin dağılımı ve nüfus büyüklüğü (Gusakov, 2021a)

3.1.2. Demografik yapı ve etnik dağılım

Kırım Yarımadası, tarihsel olarak karmaşık göç geçmişi nedeniyle çok uluslu bir bölge olma özelliğini taşımıştır. 2014 yılı nüfus sayımı verilerine göre, bölgedeki demografik yapı; Ruslar (%65,31, yaklaşık 1,49 milyon kişi), Ukraynalılar (%15,08, 344 bin kişi), Kırım Tatarları (Tatar olduğunu beyan edenler dâhil) (%12,14, 276 bin kişi), diğer etnik gruplar (%7, Yunanlar, Ermeniler, Belaruslar, Yahudiler, Bulgarlar vd.) şeklinde bir dağılıma sahip olmuştur.

2024 yılı itibarıyla, Rusya Federal Devlet İstatistik Servisi verilerine göre ise Kırım'ın nüfusu 2 470 873 kişi olarak kaydedilmiştir. Nüfusun 1 479 517 kişisi (%60) kentlerde yaşamaktadır.

Kırsal nüfus ise nüfusun %40'ını (999 026 kişi) oluşturmakta, Yarımada'da eşit şekilde dağılmamaktadır. Dağlık bölgelerde nüfus yoğunluğu oldukça düşük iken, buna karşın tarım sektörünün geleneksel olarak baskın olduğu step bölgelerinde bu yoğunluk daha yüksektir.

3.2. Tarihsel Göç Süreçleri ve Yerleşim Sistemi

Kırım Yarımadası'nı 18. yüzyıl sonlarından 21. yüzyılın başlarına kadar etkisi altına alan tarihsel göçler, bölgenin sosyal, etnik ve mekânsal yapısının dönüşümünde belirleyici rol oynamıştır. Bu göç hareketleri bölgedeki etnik peyzajı şekillendirmekle kalmamış, aynı zamanda yerleşim ağının yapısını da doğrudan etkilemiş; yerleşim birimlerinin sayısını ve dağılımını değiştirmiştir. Bu süreçlerin analizi, günümüzdeki yerleşim sorunlarının doğasını anlamaya ve bölgenin mekânsal organizasyonunda süreklilik arz eden eğilimleri ortaya koymaya olanak tanımaktadır.

3.2.1. İmparatorluk dönemi: yerli nüfusun dışlanması ve sömürgeliğin oluşumu

1783 yılında Kırım'ın Rus İmparatorluğu'na ilhak edilmesinden itibaren, Kırım Tatar nüfusunun kitlesel göçü ve diğer bölgelerden gelen yerleşimcilerin kolonizasyonu ile birlikte derin bir demografik dönüşüm süreci başlamıştır. İlk göç dalgası yaklaşık 150 000 kişiyi kapsamış, ağırlıklı olarak Müslüman ve Hristiyan topluluklardan oluşmuş ve Kırım Hanlığı'nın devlet yapısındaki kriz, salgın hastalıklar ve dinî istikrarsızlık gibi etkenlerden kaynaklanmıştır. Bu göç dalgası, özellikle dağ etekleri ve kentsel bölgeleri etkilemiş; nüfusun yaklaşık 300 000'den 180 000'e düşmesine ve ekonomik yapıların bozulmasına yol açmıştır (Gusakov, 2019).

19. yüzyılın ikinci yarısında, 1855–1864 yılları arasında, Rus İmparatorluğu'nun Kırım Savaşı'ndaki yenilgisi sonrasında çok daha büyük bir göç dalgası yaşanmış ve bu süreç literatürde genellikle Kırım Tatarlarının kitlesel göçü olarak tanımlanmıştır. Yalnızca birkaç yıl içinde, çoğunluğu bölgelerinden olmak üzere 180 000'den fazla Kırım Tatarı Yarımada'yı terk etmiştir. Bu kitlesel göç, geleneksel yerleşim yapısı açısından bir yıkım olmuş; resmi verilere göre 784 Kırım Tatar yerleşimi terk edilmiş ve bunlardan 330'u Kırım haritasından kalıcı olarak silinmiştir.

Kırım’da ortaya çıkan demografik boşluğu doldurmak amacıyla Rus hükümeti, Rus ve Ukraynalı köylülerin yanı sıra Alman, Bulgar, Ermeni, Çek ve İsviçreli kolonicilerin bölgeye yerleşimini sistemli biçimde desteklemiştir. Bu yerleşim süreci, Slavlaştırma eksenli geniş kapsamlı bir entegrasyon stratejisi doğrultusunda yürütülen iskân politikalarının bir sonucu olarak, 1850’li yıllara gelindiğinde kolonicilerin sayısının 70 000’i aşmasına neden olmuştur (Aydınğün, İ. ve Aydınğün, A., 2004). Ancak bu yerleşim süreci homojen şekilde gerçekleşmemiştir. Daha elverişli dağ etekleri öncelikli olarak tercih edilirken, kurak step alanları çok daha yavaş biçimde iskân edilmiştir. Buna rağmen, 19. yüzyılın sonuna doğru, dağ eteklerinde artan nüfus yoğunluğu, etnik kümelenmelerin oluşumu ve demiryolu altyapısının etkisinin artmasıyla birlikte yeni bir yerleşim modeli şekillenmeye başlamıştır.

3.2.2. Sovyet dönemi: merkezî dönüşüm ve zorunlu göçler

1917–1920’li yıllardaki devrimsel sarsıntılar ve iç savaşın ardından, Kırım’da planlı bir iskân politikası uygulanmaya çalışılmış; bu kapsamda Yahudi nüfusun “tarımsallaştırılması” (*agrarizasyon*) programı da devreye sokulmuştur. 1920 ile 1939 yılları arasında, Yarımada’da onlarca Yahudi kollektif çiftliği (*kolhoz*) ve komün kurulmuş; bu durum kırsal yerleşim yapısını geçici olarak değiştirmiştir (Gusakov, 2019). Ancak 1940 yılına gelindiğinde, bu yerleşimlerin büyük çoğunluğu dağıtılmış; savaş yıllarında ise Nazi işgali ve Holokost nedeniyle tamamen yok olmuştur.

Bu dönemin en kritik kırılma noktası, İkinci Dünya Savaşı sırasında, Nazi ordularının Kırım’dan çekilmesinin ardından gerçekleşen 1944 sürgünüdür. Bu süreçte, Kırım Tatarları başta olmak üzere, Ermeniler, Bulgarlar, Rumlar ve bazı Alman toplulukları da zorla yerlerinden edilmiştir. Toplamda 250 000’i aşkın kişi Kırım’dan sürgün edilmiştir. Kırım Tatar nüfusu özellikle Özbekistan, Tacikistan ve Kazakistan gibi Orta Asya cumhuriyetlerine zorla gönderilmiştir.

Bu operasyonun ölçeği emsalsiz olup, etnik yapıya dayalı yerleşimlerin ortadan kalkmasına yol açmıştır. Step ve dağ etekleri bölgelerindeki kırsal yerleşim sistemi bozulmuş; onlarca köy tamamen yok olmuş, bazı bölgeler ise fiilen ıssızlaşmıştır. Bunun sonucunda, Kırım’ın etnik haritası görece bir homojenlik kazanmış; nüfusun ezici çoğunluğunu artık Ruslar ve Ukraynalılar oluşturmaya başlamıştır (Gusakov, 2019).

Kırım Tatarları ve zorla sürgün edilen diğer halkların toplulukları, uzun yıllar boyunca “özel rejim” statüsünde tutulmuş ve her ay özel polis birimlerine kayıt yaptırmakla yükümlü

kılınmıştır. Bu durum, yaşadıkları yerden önceden izin almaksızın ayrılanların, birkaç yıl ağır iş cezası alma riskiyle karşı karşıya kalmalarına neden olmuştur. Bu denetimli rejim, yalnızca şehirler arası değil, komşu köylere akraba ziyareti gibi günlük hareketliliği dahi kısıtlamıştır.

1956 yılında, Stalin'in ölümünden birkaç yıl sonra, Sovyet yönetimi Kırım Tatarları ve diğer gruplar üzerindeki "sert" özel gözetim rejimini resmen kaldırmış, bu kaldırmaya rağmen, hareketliliği sınırlayan bürokratik prosedürler daha yumuşak bir biçimde uygulanmaya devam etmiştir (Akhmadeev, 2018).

Nüfus kayıplarını telafi etmek amacıyla Kırım'da devlet tarafından yerleştirme programları başlatılmıştır. 1945–1976 yılları arasında, Yarımada'ya Rusya, Ukrayna ve Belarus Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri'nden yüz binlerce yerleşimci gelmiştir. Bu kişiler hem sağlam kalmış köylere hem de özellikle oluşturulmuş yeni yerleşim birimlerine, *sovhozlara* (devlet çiftliği), işçi yerleşimlerine ve benzerlerine yerleştirilmiştir. Aynı dönemde kentlerde yoğun bir büyüme süreci yaşanmış ve Akmescit, Akyar, Kerç ve Kefe çekici altyapıya sahip endüstriyel merkezlere dönüşmüştür. Demiryolu, yeni yerleşim hiyerarşisinin oluşumunda en önemli unsur hâline gelmiştir. İstasyon köyleri zamanla kentlere ve ilçe merkezlerine dönüşmüş, iletişimden ve ulaşımdan kopuk eski bucak merkezleri ise önemini yitirmiştir.

1989 yılı verilerine göre, nüfusun %60'ından fazlası kentlerde yaşarken bu oran 20. yüzyılın başlarında %20'nin altına gerilemiştir. Nüfus sayımı verilerine göre, yerleşim birimi sayısı 1926 yılında 2226 iken, 1989'da 1066'ya düşmüştür (Gusakov, 2021a). Bu durum, küçük yerleşimli yapıdan, orta ve büyük yerleşim merkezlerinin baskın olduğu bir yapıya geçişi göstermektedir.

3.2.3. Geç Sovyet ve Sovyet sonrası dönem: baskıya uğramış halkların geri dönüşü ve demografik gerileme

1980'li yılların sonu, daha önce sürgün edilen halkların geri dönüşüyle bağlantılı büyük ölçekli demografik süreçlerin yeniden Kırım Yarımadası'nda odaklandığı bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde bölge, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla derinleşen kurumsal dağınıklıkla birlikte, sistematik bir sosyo-ekonomik çöküş süreci içerisindeydi. Tam da bu dönemde, etnik bir grubun tarihî yerleşim bölgesine gerçekleştirdiği en büyük organize dönüş hareketi olan Kırım Tatarlarının kitlesel geri dönüş süreci başlamıştır.

Kırım Tatarları, daha önce belirtildiği üzere, sürgün edilmiş etnik gruplar arasında en yoğun olanı altmış yıl kadar uzun bir sürgün sürecine rağmen “vatan” ile güçlü bağlarını korumuşlardır. Onlar için Kırım’a dönüş yalnızca bir yer değişikliği değil, aynı zamanda tarihî ve ahlaki bir görevdi. Bu topluluğun “akraba bir devlete” bağlı kurumsal yapıları yoktu ve etnik bir grup olarak Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından Orta Asya’da yeni bir düşmanlık ortamıyla karşı karşıyaydılar. Buna karşılık diğer sürgün edilmiş halklar; Ermeniler, Bulgarlar, Yunanlar, Almanlar genellikle kendi devletleriyle dilsel, kültürel ve siyasal bağlara sahipti. Bu durum Kırım’a geri dönüşü onlar için daha az öncelikliydi (Çizelge 3.2). Bu gruplardan bazıları ilgili ülkelerden aldıkları destekle Ermenistan, Bulgaristan, Almanya veya Yunanistan’a göç etmeyi tercih ettiler (AGİT, 2013).

Çizelge 3.2. Sürgün edilen ve geri dönen kişi sayısına ilişkin veriler (AGİT, 2013)

Etnik grup	Sürgün edilen	Vatanına geri dönen
Ermeniler	9900	589
Bulgarlar	14 000	855
Kırım Tatarları	200 000	265 985
Almanlar	62 000	884
Yunanlar	15 000	2579

Diğer etnik gruplardan farklı olarak, Kırım Tatarlarının Yarımada’ya geri dönüşü gönüllü grup göçü niteliği taşımaktaydı ve bu durum sürecin Zaloznaya ve Gerber (2012) tarafından önerilen kuramsal model çerçevesinde ele alınmasına olanak tanımaktaydı. Yazarlara göre bu tür bir göç, birbirine bağlı dört temel unsurun birleşimine dayanmaktadır. Birinci unsur, hareketi başlatıp yönlendirebilecek etkili sosyal aktörlerin varlığı; ikincisi, dönüş yapılan bölgenin kolektif kimliğin bir parçası olarak sembolik çekiciliği; üçüncüsü, örgütsel ve maddi kaynakların seferber edilmesi; dördüncüsü ise uygun siyasal fırsat penceresinin açılmasıdır.

Kırım Tatarları bağlamında bu koşulların tümü net biçimde gözlemlenmiştir. Kırım Tatar Milli Hareket Örgütü (OKND) üyeleri, Moskova’daki protestoları düzenleyenler ve gelecekteki Meclis’in temsilcileri gibi ulusal liderler ve aktivistler, topluluğun birleşmesinde ve seferberliğinde önemli rol oynamıştır.

Kırım’ın sembolik önemi, vatan olarak güçlü bir simgesel değer taşımış ve dönüşü ahlaki ve tarihsel bir zorunluluk olarak çerçeveleyen güçlü bir anlatının oluşmasına katkı sağlamıştır. Geri dönüş hareketinin örgütsel yapısı hem topluluk içindeki inisiyatifleri hem de

uluslararası insan hakları kuruluşlarıyla kurulan ilişkileri içermiştir. Son olarak, *Perestroyka* dönemindeki siyasi değişimler, sürgünün yasa dışı olduğunun tanınması (1989) ve Kırım Tatarlarıyla ilgili Devlet Komisyonu'nun kurulması, kitlesel dönüşün başlatılması için kurumsal olanaklar sunmuştur. Dolayısıyla, Kırım Tatarlarının geri dönüşü yalnızca siyasi değişimlere verilen bir tepki değil, aynı zamanda kolektif kimlik, stratejik seferberlik ve tarihsel adalet fikrine dayalı organize bir toplumsal hareket olarak kabul edilmiştir.

3.3. Geri Dönüş Sürecinde Arazi, Konut ve Mülkiyet

3.3.1. Geri dönüşün dinamikleri ve geri dönenlerin kategorileri

Daha önce sürgün edilen kişilerin Kırım'a geri dönüş dinamikleri ile farklı tarihî dönemlerde geri dönen gruplar, dış politika ve kurumsal koşullara bağlı olarak çeşitlilik göstermiştir (Mikelic, 2006). Bu çeşitlilikler şöyle açıklanabilir:

1. SSCB döneminde, devletin özel istihdam programı kapsamında yerleşen sınırlı sayıdaki geri dönen kişiler,
2. SSCB'nin dağılmasından hemen önceki yıllarda gelen, ikinci geri dönüş dalgasını oluşturan geri dönen kişiler,
3. SSCB'nin dağılmasından sonra gelen ve Ukrayna devleti tarafından yerleşim sürecinde desteklenen üçüncü grup geri dönenler.

Birinci dalga

1967 yılında, Kırım'da tarımsal kalkınmayı hedefleyen devlet programı kapsamında, sürgün edilen nüfusun bölgeye geri dönmeye yönelik sınırlı bir girişimde bulunulmuştur. Sovyet yetkilileri, daha önce sürgün edilenler arasından seçilen nitelikli tarım uzmanlarının bölgeye yerleşmesine izin vermiş; bunu da onların yerel koşullara uyum sağlayabilecek olmalarıyla gerekçelendirmiştir. Program kapsamında 1500 konut inşa edilmiş, yerleşimcilere devlet konut stokundan daireler tahsis edilmiş ve tarım sektöründe istihdam garantisi sağlanmıştır (Mikelic, 2006). Bununla birlikte, gerçekleştirilen görüşmede aktarıldığına göre, program kapsamındaki Kırım Tatarı ailelerinin sayısı yaklaşık 450 olup, bunların çoğu Kırım'ın kuzey bölgelerine yerleştirilmiştir.

Ancak programın daha da genişletilmesi, Sovyet yönetiminin sürgün edilenlerin kitlesel dönüşüne dair duyduğu endişeler nedeniyle durdurulmuştur. Böylece, SSCB'nin dağılmasına kadar geçen dönemde tek organize geri dönüş uygulaması bu program olarak kalmış ve bu kapsamda Kırım'a yaklaşık 6000 kişi dönmüştür.

Bireysel olarak geri dönmek isteyen sürgün edilmiş kişiler ise nüfus hareketliliğinin sıkı kontrolü nedeniyle büyük zorluklarla karşılaşmıştır. Çifte kayıt, ikamet değişikliği için polis onayı gerekliliği ve zorunlu ikamet sistemi (*propiska*) gibi uygulamalar, yetkililerin izinsiz yerleşim girişimlerini engellemesine olanak tanımış; ihlaller durumunda ise ilgili kişiler Kırım'ın idarî sınırlarının dışına zorla çıkarılmıştır.

1988 yılına kadar, göçün sıkı biçimde sınırlandığı bu dönemde, daha önce sürgün edilenler için tek seçenek Kırım sınırına yakın bölgelerde yerleşim kurmak olmuştur. Bu durum, onların geri dönme arzusunu ve tarihsel vatanla olan bağlarını göstermektedir.

İkinci dalga

1980'li yılların ikinci yarısında, baskıya uğramış halkların Kırım'a yönelik en büyük geri dönüş dalgası gerçekleşmiştir. SSCB'deki genel sosyo-politik iyileşme, Kırım Tatarları da dâhil olmak üzere sürgün edilen grupların gönüllü geri dönüşü için elverişli bir ortam yaratmıştır.

Bu süreçte önemli bir adım, Kasım 1989'da SSCB Yüksek Sovyet'i tarafından kabul edilen "Zorla yerinden edilmiş halklara karşı uygulanan yasa dışı ve cezalandırıcı önlemlerin tanınması ve haklarının güvence altına alınması hakkında" başlıklı karar olmuştur. Bu karar, sürgünün resmî olarak hatalı bir politika olarak kabul edildiği anlamına gelmektedir. Aynı yıl içinde, SSCB Bakanlar Komitesi iki kritik karar almıştır: Kırım Tatarları ve diğer sürgün edilmiş halklara ilişkin Devlet Komisyonunun kurulması ve geri dönenler için konut tahsisine yönelik bütçeden kaynak ayrılması olmuştur.

Devlet Komisyonu tarafından hazırlanan yerleştirme ve entegrasyon programı, konut inşası, altyapının geliştirilmesi ve istihdam desteği gibi unsurları içermektedir. Bu amaçla 500 milyon ruble tahsis edilmesi planlanmış; ancak SSCB'nin dağılmasına kadar Kırım'a yalnızca 300 milyon ruble aktarılabilmektedir (Mikelic, 2006). Bu fonlar şu alanlara yönlendirilmiştir:

- konut inşaatı,
- altyapı geliştirme,
- geri dönüş süreci, yol masrafları vb. giderler.

Kırım Tatarları, daha önce sürgün edilmiş en büyük topluluk olarak, toplu geri dönüş politikasını, Kırım Tatarlarının Millî Hareketi aracılığıyla organize etmiştir. Bu hareket, geri dönüş sürecinin başlıca itici gücü olarak değerlendirilmiştir. 1989 yılında Kırım'a gelenlerin

sayısı 35 000 kişiye ulaşmış; 1992 yılına gelindiğinde ise toplamda yaklaşık 215 000 kişi geri dönmüştür.

Devlet programı, ekonomik olarak dezavantajlı bölgelerde, tarım üretimine dayalı 80 yerleşim biriminin kurulmasını öngörmüştür (AGİT, 2013). Ancak aşırı merkezîleşmiş ve bürokratik program, SSCB'nin dağılması ve program dışı spontane geri dönüşlerin artması nedeniyle sekteye uğramıştır. Sovyetler Birliği dağılmadan önce sadece 8 köy inşa edilebilmiştir. SSCB'nin dağılmasından sonra ise program işlevselliğini kaybetmiştir. *Sovhozlar* (devlet çiftliği) tasfiye edilmiş, geri dönenler ise tarımsal üretim için gerekli kaynaklara sahip olamamıştır.

Uyum sürecindeki zorluklar, bürokratik engeller, yerel yönetimlerin koordineli destek sağlamaması ve konut yetersizliği ile daha da ağırlaşmıştır. Yerel idareler, geri dönenlerin mülk edinmesini çoğu zaman zorlaştırmış; bu da yerleşim sürecini yavaşlatmıştır (AGİT, 2013). Sonuç olarak, birçok geri dönen kişi konutlarını şahsi birikimlerini kullanarak ya da Orta Asya'daki mallarını satarak kendi imkânlarıyla edinmek zorunda kalmıştır.

1990'lı yılların başına gelindiğinde, daha önce sürgün edilenlerin Kırım'da yerleştirilmesi ve uyumuna yönelik merkezî yaklaşımı etkisiz kalmıştır. Konut sıkıntısı, iş yeri eksikliği ve yerel yönetimlerin zayıf desteği, Kırım Tatar toplumunun bölgedeki gelişimini hâlâ etkilemeye devam eden uzun vadeli sosyal ve ekonomik sorunlar yaratmıştır.

Üçüncü dalga

Üçüncü ve en büyük geri dönüş dalgası, 1991 yılında Ukrayna'nın bağımsızlığını ilan etmesinden hemen önce ve sonrasında başlamıştır. Birkaç yıl içinde 200 000'den fazla Kırım Tatarı, Ukrayna'daki olumsuz sosyal, ekonomik ve siyasi koşullara rağmen, tarihî vatanlarına geri dönmüştür (AGİT, 2013). Yasal altyapının ve kapsamlı bir devlet düzeyinde geri dönüş programının bulunmaması nedeniyle, geri dönenlerin uyumuna ilişkin yükün büyük kısmı başlangıçta yerel yönetimlerin omuzlarına kalmıştır; ancak bu kurumlar bu sürece hazırlıklı olamamıştır. Yeni kurulan Ukrayna devlet kurumlarının, daha önce sürgün edilen kişilerin Kırım toplumuna uyumu konusunda ülke çapında bir program sunabilmeleri için birkaç yıl geçmesi gerekmiştir. Bu sürede, çok sayıda sürgünden dönen kişi Kırım Yarımadası'nda kendiliğinden yerleşmeye başlamış ve yoğun yerleşim birimleri oluşmuştur.

1990–1996 yılları arasında Ermeni, Bulgar, Yunan, Kırım Tatarı ve Alman milletlerine mensup kişiler Kırım'a gelmiş ve ayrılmıştır (Çizelge 3.3.). Çizelge 3.3'ten de anlaşılabacağı

üzere, SSCB'nin dağılmasından sonraki dönemde etnik azınlık mensupları karmaşık koşullar ile karşılaşmıştır. Bu veriler, birçok ailenin Kırım'daki tarihî vatanlarına dönme arzusunu yansıtmakta ancak on binlerce geri dönenin karşılaştığı önemli zorlukları da göstermektedir. Bu nedenle, söz konusu zaman diliminde nüfusun bu denli yüksek oranlarda Kırım'dan ayrılması dikkat çekici olmuştur (Gabrielyan ve diğerleri, 1998). Kırım Tatarlarının önemli bir kısmı için bu çıkışların mevsimsel nitelik taşıdığı belirtilmiş; zira olumsuz yaşam koşulları ve barınma yetersizliği nedeniyle, geri dönenlerin bir kısmı kış aylarında Özbekistan, Rusya Federasyonu ve benzeri ülkelere geçici olarak dönmüştür. Buna rağmen, 1997 yılı itibarıyla göç dengesi (net göç) yalnızca Kırım Tatarları ve Ermeniler için pozitif kalmıştır. Almanlar için göç dengesi 1991'den, Yunanlar ve Bulgarlar için ise 1995'ten itibaren negatife dönüşmüştür.

Çizelge 3.3. Geri dönüş sürecinin dinamikleri: yıllara göre Kırım'a dönüş ve ayrılış (Gabrielyan ve diğerleri, 1998)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Ermeniler	646/ - 288	613/ - 202	705/ - 196	896/ - 265	899/ - 275	879/ - 342	512/ -353
Bulgarlar	48/ —	67 / —	17 / —	24 / —	103 / - 81	6 / - 12	87/ - 81
Yunanlar	320/ —	559/ —	195/ —	51/ —	218/ - 205	37/ - 100	148/ - 191
Kırım Tatarları	33 800/ - 3480	41 566/ - 4468	27 601/ - 4874	19 302/ - 4157	10 800/ - 4966	9200/ - 5079	8017/ - 4635
Almanlar	272/ - 185	206/ - 208	193/ - 252	242/ - 292	205/ - 346	206/ - 315	140/ - 275

Kırım Tatarlarının geri dönüş sürecinde 1989–1990 yıllarında çoğunlukla kırsal yerleşimlere yöneldikleri görülmüş, 1991 yılından itibaren ise kentsel yerleşimlere yönelimde istikrarlı bir artış gözlemlenmiştir (Çizelge 3.4).

Çizelge 3.4. Kırım Tatarı geri dönenlerin kentsel ve kırsal yerleşimlere dağılımı (Gabrielyan ve diğerleri, 1998)

Yıl	Toplam gelen (bin kişi)	Kent (bin kişi)	Kır (bin kişi)
1989	30,5	5,7	24,8
1990	41,2	9,4	31,8
1991	31,9	10,4	21,5
1992	25,0	7,6	17,4
1993	17,3	5,9	11,4

3.3.2. Hukuki ve idari engeller

Ukrayna hükümeti, sürgünden dönen kişilerin geri dönüşünü ve uyumunu sağlamak amacıyla iki kurum oluşturmuştur. Bu kurumlar faaliyet gösteren Ulusal Azınlıklar ve Din İşleri Devlet Komitesi (*Goskomnats*, eski adıyla Ulusal Azınlıklar Bakanlığı) ve Kırım düzeyinde faaliyet gösteren Uluslararası İlişkiler ve Sürgünden Dönen Vatandaşlar Cumhuriyet Komitesi'dir (*Reskomnats*). Bu iki kurum, önceden sürgün edilen kişilerin uyumuna yönelik Devlet Programı'nın uygulanmasından sorumluydu; özellikle arsa tahsis, konut inşası ve sosyal, ekonomik ve eğitimsel ihtiyaçların karşılanması gibi alanlarda görev üstlenmişlerdir (AGİT, 2013). Ukrayna Bakanlar Kurulu'nun 2004 tarihli "Ukrayna'ya kalıcı ikamet amacıyla dönen sürgün edilmiş kişilerin sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasına ilişkin tedbirler hakkında" başlıklı kararı, yerleşim yerlerinin suyla donatılmasını ve geri dönen kişilere, konut inşası amacıyla 30 aylık asgari ücret tutarını aşmayacak şekilde tek seferlik bir ödeme yapılmasını öngörmüştür (2009 yılı itibarıyla yaklaşık 2900 Amerikan doları). Geçmişte Devlet Programı'nın ortalama yıllık bütçesi 10 milyon dolar civarındaydı, ancak bu miktar zamanla önemli ölçüde azaltılmıştır. Ukrayna hükümetinin bildirdiğine göre, 1991–2013 yılları arasında sürgün edilmiş kişilerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yaklaşık 1,2 milyar grivna (150–300 milyon dolar) harcanmıştır. Bu hesaplama, Ukrayna makamları tarafından Mayıs 2013'te sunulmuştur ve yalnızca devlet kaynaklarını değil, aynı zamanda uluslararası kuruluşlar ve ikili bağışçılar tarafından sağlanan fonları da kapsamıştır. Temmuz 2012'de, Uluslararası İlişkiler ve Sürgünden Dönen Vatandaşlar Cumhuriyet Komitesi (*Reskomnats*), BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'ne (UNHCR) yaptığı bildirimde, yaklaşık 130 000 kişi için konut sağlanması, yerleşimlerin altyapıyla donatılması ve maddi yardım verilmesi gibi önlemlerin gerçekleştirilmesi için yaklaşık 7 milyar grivna (865 milyon dolar) gerektiğini ifade etmiştir. 2013 yılında, devlet bütçesinden yalnızca 25 milyon grivna (3 milyon dolar) ayrılmıştır. Aynı yıl içinde, önceden sürgün edilen kişilerin yerleştirilmesine yönelik olarak bütçeye 10,9 milyon grivna (1 milyon dolar) tahsis edilmiştir. 1 Aralık 2012 tarihi itibarıyla, 25 milyon grivna (3 milyon dolar) olarak planlanan ödeneğin sadece 9,5 milyon grivnası (1 milyon dolar) geri dönen kişilerin ihtiyaçlarına harcanmıştır.

Uluslararası İlişkiler ve Sürgünden Dönen Vatandaşlar Cumhuriyet Komitesi verilerine göre, 1989–2011 yılları arasında konut yardımı şu şekilde dağıtılmıştır: Devlet Programı kapsamında 4 892 aileye konut (daire) verilmiş, 64 453 kişiye konut inşa etmek üzere arsa

tahsis edilmiş, 35 654 kişiye ise tarımsal arazi verilmiştir. Aynı zamanda 7 670 aile, daire için sırada beklemekteydi (AGİT, 2013).

Ekonomik sıkıntıların yaşandığı bir dönemde bu tür bir finansmanın sağlanması, Ukrayna makamlarının daha önce sürgün edilen kişilerin konut ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik kararlılığını göstermekteydi. Ancak, programın uygulanması finansman kesintileri, yavaş ilerleme ve devlet kurumlarının yetki ve prosedürlerinde sık sık yapılan değişiklikler nedeniyle ciddi şekilde zorlaşmıştır. Ayrılan ödeneklerin tamamının harcanmamış ya da ihtiyaç sahiplerine ulaşmamış olması kaynakların dağılımının hem ülke içinde hem de uluslararası düzeyde eleştirilmesine neden olmuştur.

Sürgün edilen kişilerin geri dönüşü sonrası karşılaştığı temel zorluklardan biri de ağır ekonomik koşullardır. SSCB'nin dağılmasının ardından yaşanan bankacılık çöküşü ve hiperenflasyon, sürgünden dönenler dâhil tüm eski Sovyet yurttaşlarının birikimlerini yok etmiştir. Geri dönenler için durum, özellikle de geri döndükleri Orta Asya ülkelerinde (örneğin Özbekistan) aylık ortalama maaşın yaklaşık 200 dolar olması ve Kırım'da konut fiyatlarının yüksekliği nedeniyle daha da zorlaşmıştır. Ayrıca, dönüş masraflarındaki artış, vize ve izin ücretleri dâhil olmak üzere taşınma süreci önemli bir maliyet oluşturmuştur (Calhoun ve Pletchko, 2013).

UNHCR'ye bağlı sivil toplum kuruluşlarının tahminlerine göre, Özbekistan'dan dönen sürgün edilmiş kişilerin taşınma ve kişisel eşyaların nakliyesi için kişi başı ortalama 550 dolar harcandığı belirtilmiştir. İlke olarak, bu giderlerin büyük kısmı, kişinin vatandaşlık işlemlerinin tamamlanmasının ardından iade edilmeliydi. Ancak 1999–2011 yılları arasında, yalnızca 23 202 kişi, ki bu nüfus da bu süreçte Ukrayna vatandaşlığı alanların yalnızca %16'sına denk gelmekte idi, bu giderlerin iadesini alabilmiştir. Buna ek olarak, bölgesel fiyat farklılıkları da ciddi sorun yaratmıştır. Özellikle Özbekistan'da satılan mülklerin değeri, Kırım'da yeni bir konut inşa etme maliyetinden genellikle on kat daha düşük kalmıştır. Sonuç olarak, yukarıda da belirtildiği gibi, Devlet Programı kapsamında sunulan konut desteği, dönemin ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalmıştır. Bu durum, geri dönen ailelerin yaklaşık yarısının kademeli olarak göç etmesine yol açmıştır. Önce baba ya da büyük oğul Kırım'a gelip 6 ila 12 ay boyunca vatandaşlık, konut ve mümkünse iş edinmeye çalışmış; ardından ailenin geri kalanı, Orta Asya'daki gayrimenkulü satarak onlara katılmıştır.

Sürgünden dönen kişiler için ikinci büyük engel ise zaman zaman yaşanan karmaşık siyasi ortamdır. 1990'lı yılların başında geri dönen bireyler, Kırım'a Rus yanlısı grupların taleplerini yüksek sesle dile getirdiği bir dönemde ulaşmışlardı. Bu gruplar, önemli sayıda geri dönen Kırım Tatarını, sadece ek bir yük olarak değil, aynı zamanda yeni siyasi muhalifler olarak da görmüşlerdi; zira geri dönenlerin büyük çoğunluğu, Ukrayna devlet yapısının kararlı savunucularıydı (Aydingün, 2004). Bu bağlamda, sürgünden dönen kişilerle Rusça konuşan topluluk arasında baştan itibaren gergin ve güvensiz bir ilişki gelişmiştir. Özellikle yerel düzeyde, arazi tahsisini kontrol eden köy ve kent konseyleri, siyasi görüşleri farklı olan bu yeni seçmenleri, idari bölgelerinde gönülsüzce karşılamışlardır. Lupu ve Peisakhin'e (2017) göre, özellikle daha ağır şiddet biçimlerine maruz kalan ailelerden gelen sürgün edilmiş Kırım Tatarlarının torunlarında, güçlü bir etnik kimlik duygusu ile birlikte, devlet kurumlarına karşı güvensizlik ve kolektif çıkarları savunmaya yönelik belirgin bir siyasal tutum gelişmiştir.

Sonuç olarak, net bir yasal çerçevenin yokluğu, geri dönüş politikasının uygulanmasını ciddi biçimde zorlaştırmıştır. Ukrayna mevzuatında, uzun süre boyunca geri dönüş süreci ve geri dönenlerin hukuki statüsünü düzenleyen özel hükümler bulunmamıştır. Bu durum özellikle, Orta Asya'dan dönen kişilerin vatandaşlık işlemlerinde kendini göstermiş, bulundukları ülke vatandaşlığından çıkma süreci ek maliyetler ve bürokratik engeller yaratmıştır. Bu durum, Bışkek Anlaşması'nın (1992–2013) yürürlükten kalkmasıyla daha da karmaşık hâle gelmiştir; bu gelişme, geri dönen kişileri uluslararası hukuki güvencelerden mahrum bırakmıştır. Ayrıca, çifte vatandaşlık yasağı, ciddi bir engel olarak yaratırken; bireyler, Ukrayna vatandaşlığı almadan önce, yüksek maliyetli ve uzun süren bir vatandaşlıktan çıkma prosedürünü tamamlamak zorunda kalmıştır.

3.3.3. Mülkiyet hakkı ve arazi dağıtımında çatışmalı mekanizmalar

Yukarıda açıklanan bağlam göz önünde bulundurulduğunda, mevcut toprak ihtilaflarının en az üç temel nedeni tespit edilmiştir. Birincisi, geri dönen bireyler ile yerel makamlar arasında “nereye dönülmesi gerektiği” konusunda görüş ayrılığı idi (AGİT, 2013). Etnik nedenlerle daha önce sürgün edilmiş kişiler, sürgün öncesinde yaşadıkları yerlere, çoğunlukla kıyı bölgelerine dönmek istemekte ve bu doğrultudaki başvurularını Uluslararası İlişkiler ve Sürgünden Dönen Vatandaşlar Cumhuriyet Komitesi'nin yerel şubelerine yapmaktaydılar. Ancak bu kıyı bölgeleri, turizm açısından en cazip ve dolayısıyla Kırım'ın en değerli

toprakları olarak kabul edilmekte ve yerel idareler, bu alanlarda bireysel konut yapımı için boş arsa bulunmadığını öne sürerek talepleri sistematik olarak reddetmiştir.

Bu nedenle, özellikle Kırım Tatarları olmak üzere sürgünden dönenler, başta Akmescit ve Bahçesaray şehirleri çevresinde olmak üzere, alternatif bölgelerde yerleşmek zorunda kalmıştır. Ayrıca Karasuvbazar (*Belogorsk*), Curçı (*Pervomaysk*), İslâm Terek (*Kirovsk*) ve İçki (*Sovetskiy*) gibi kırsal bölgeler de tercih edilmekteydi. Köktöbel ve Sudak bölgeleri dışında, Kırım Tatarlarının Yalta, Aluşta ve Kerç gibi güney sahilindeki büyük şehirlerde yerleşilebilmesi oldukça sınırlı kalmıştır. Bu durum, sürgünden dönenlerin yalnızca atalarına ait topraklardan mahrum bırakıldıkları hissini değil, aynı zamanda ekonomik açıdan dezavantajlı konuma itildikleri duygusunu da beraberinde getirmiştir. Toprakların siyasi bağlantılara sahip müteahhitlere usulsüz ve şeffaf olmayan yollarla tahsis edilmesi, sürgünden dönenlerin arazi işgallerini meşrulaştırma girişimlerinde sıkça öne sürdükleri gerekçelerden biri olmuştur (Mikelic, 2006).

Sürgünden dönenler için oluşturulan Devlet Programı ile 2001 tarihli Ukrayna Arazi Kanunu arasındaki çelişkiler, arazi dağıtımında karışıklığa neden olmuştur. Kanun, tüm vatandaşlara ücretsiz arsa alma hakkı tanımakta; ancak geri dönenlerin özel durumunu dikkate almamıştır. Bu durum, başvuru sayısında ani bir artışa yol açmış ve yerel makamların çalışmalarını zorlaştırmıştır. Arazi tahsisi yetkisi, siyasi ve ekonomik elitlere bağımlı olan köy ve kent konseylerine devredilmiştir; bu da şeffaf olmayan uygulamaların yaygınlaşmasına neden olmuştur. Böylece, ekonomik ve siyasi açıdan kırılgan bir grup olan geri dönenler, olumsuz koşullarda bırakılmış ve bu da toprak işgallerini teşvik eden bir unsur hâline gelmiştir.

Toprak reformu, tarım arazilerinin eski *kolhoz* (kolektif çiftlik) ve *sovhoz* (devlet çiftliği) çalışanları lehine özelleştirilmesine yol açmış ve bu süreçte reform sonrası geri dönenler dışlanmıştır. Sorunu hafifletmek amacıyla, yetkililer yararlanıcı listesini genişletmiş ve sosyal hizmet çalışanlarını da bu kapsama almış; onlara 2 hektar arsa tahsis edilmiştir (*kolhoz* ve *sovhoz* çalışanlarına verilen 5–7 hektara kıyasla). Buna rağmen, geri dönenlerin yalnızca %17'si arazi alabilmiştir (AGİT, 2013). %75'i kırsal kesimde yaşamalarına rağmen çok az oranda bir yararlanma sağlanmıştır. Sonuç olarak, arazi alan sürgünden dönenlerin önemli bir kısmı, devletin rezerv fonlarına ait topraklara yerleştirilmiş, bu topraklar ise çoğunlukla düşük kaliteli ve uzak bölgelerde yer almıştır. Sürgünden dönenlerin tarımsal üretimle geleneksel bağları dikkate alındığında, bu niteliksel ve niceliksel eşitsizlik duygusu, toprak işgallerinin bir diğer tetikleyici nedeni hâline gelmiştir.

3.3.4. Arazi işgalleri: *samozahvat*

Ukrayna’da “samozahtvat” olarak bilinen izinsiz arazi işgali, Kırım’a özgü özel bir olgudur. Bu durumun ortaya çıkışı, bir yandan geri dönüş sürecinin yetersiz biçimde yönetilmesinden, diğer yandan ise yukarıda ayrıntılı şekilde açıklanan arazi dağıtımında mevcut veya algılanan adaletsizliklerden kaynaklanmaktaydı.

30 Temmuz 2014 tarihinde, Kırım Cumhuriyeti Devlet Konseyi’nin oturumunda, “Kırım Cumhuriyeti topraklarında izinsiz arazi işgali ile ilgili meselelerin düzenlenmesine ilişkin yasa tasarısı”, birinci okumada kabul edilmiştir. Kırım Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Başkan Yardımcısı Nikolay Yanaki, konuyla ilgili şu açıklamayı yapmıştır:

Samozahvat olarak bilinen alanların bulunduğu araziler üzerinde envanter çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma sonucunda, toplam 1452 hektar alana yayılan 59 izinsiz işgal edilmiş arazi parçası tespit edilmiştir. Bu araziler üzerinde 2545 adet farklı yapı ve tesis yer almaktadır. Bahsi geçen izinsiz yerleşimler, Sudak, Aluşta, Yalta, Akmescit ve Akmescit Rayonu’nda bulunmaktadır. (Kırım Cumhuriyeti Hükûmeti, 2014).

Kırım Cumhuriyeti Devlet Konseyi Mal ve Arazi İlişkileri Komitesi Başkanı Yevgeniya Dobrına ise şunları belirtmiştir:

“Protesto alanları” olarak bilinen izinsiz arazi kullanımına katılan tüm bireyler, bireysel konut inşası amacıyla arsa tahsis edilecek vatandaşların kayıt altına alındığı veri tabanına kaydedilmiştir. Bu sistem, izinsiz yerleşimlerin takibini sağlamak üzere oluşturulmuştur. Toplam başvuru sayısı 10 635 olup, bu rakam boşaltılmış yapıların sayısının on katından fazladır. Özellikle başvuruların bölgelere göre dağılımı şu şekildedir: Akmescit’te 1639, Akmescit Rayonu’nda 5870, Sudak’ta 1274, Yalta’da 1482 ve Gözleve’de 194 başvuru yapılmıştır. Dolayısıyla, mevcut arsa arzı başvuru sayısının oldukça gerisindedir; bu da arazilerin nesnel ihtiyaç kriterlerine göre dağıtılmasını zorunlu kılmaktadır. Yapılan envanter çalışmalarına göre, belgelendirilmiş 59 izinsiz yerleşim alanı bulunmaktadır ve bu alanlarda toplam 868 inşaat yapısı tespit edilmiştir. Bu yapıların bölgelere göre dağılımı ise Akmescit’te 132, Akmescit Rayonu’nda 126, Sudak’ta 376, Yalta’da 225 ve Gözleve’de 9 yapı şeklindedir. Genel olarak, 1,5 hektarlık bir alanın izinsiz olarak işgal edildiği tespit edilmiştir. Bu durum, meselenin ölçeğini ve sorunun mevcut hukuk çerçevesinde çözülmesi gerekliliğini açıkça ortaya koymaktadır. (RIA Novosti, 2015).

Her ne kadar tüm sürgünden dönen gruplar bireysel konut inşası ve tarımsal üretim için araziye erişim konusunda çeşitli zorluklarla karşılaşmış olsa da, yalnızca Kırım Tatarları arazi işgallerine aktif şekilde dâhil olmuştur. Diğer sürgünden dönen gruplar benzer şekilde devletin yalnızca parçalı ve yetersiz destek sağladığını ifade etseler de, bu duruma benzer bir tepki göstermemişlerdir. Üstelik bu grupların büyük çoğunluğu, geri dönüşlerini “akraba devletler” olarak adlandırılan ülkelerin geri yerleştirme programları çerçevesinde Kırım dışında gerçekleştirmiştir. Bu nedenle, bu bölümde odak noktası Kırım Tatarları tarafından

gerçekleştirilen arazi işgalleri ile diğer toplulukların gösterdiği karşı tepkiler üzerinde yoğunlaşmaktadır (AGİT, 2013).

Resim 3.1. Akmescit Rayonu'na bağlı Colman (*Pionerskoye*) köyü yakınlarında, *samozahvat* örneklerinin gözlemlenebildiği bir bölgeden görünüm (Mojayev, 2013)

Arazi işgali (*samozahvat*) olgusu tekdüze bir süreç olmayıp, farklı dinamik ve tipolojilere sahip bir dizi aşamadan oluşmaktadır. Bu bağlamda dört temel aşamadan söz etmek mümkündür.

Birinci dönem (1989–1991), Kırım Tatarları başta olmak üzere daha önce sürgün edilmiş kişilerin, yerel makamların kendilerine arazi ve konut tahsis etmedeki yetersizliği ya da isteksizliğine karşı bireysel düzeyde tepki göstererek izinsiz yapılaşmaya başladıkları dönemdir. Birçok sürgünden dönen kişi, herhangi bir resmî izin olmaksızın, kendi imkânlarıyla konut inşa etmiş ve sıklıkla yerleşimler kurmuştur. Bu yerleşimlerin büyük bir bölümü 1996 yılında resmî olarak tanınmıştır, ancak bunların önemli bir kısmında hâlâ temel altyapı hizmetleri; su, elektrik ya yüksek maliyet ya da fiziksel zorluklar devam etmektedir. 2012 yılı itibarıyla, yaklaşık 117 000 sürgünden dönen kişi, belli bir yapı yoğunluğuna ulaşmış yerleşimlerde (297 adet) yaşamaktadır; bu yerleşimlerin 258'ine elektrik, 220'sine su, yalnızca 91'ine ise doğalgaz ulaştırılmıştır. Tahminlere göre, 75 000 kişi, geçici veya inşaatı tamamlanmamış konutlarda, herhangi bir temel altyapı olmaksızın yaşamıştır (Mikelic, 2012).

İkinci aşama, 1999 yılında başlamış olup, bu dönemdeki işgallerin büyük kısmı Kırım'ın kuzeyindeki tarım arazilerinde gerçekleşmiştir. Bu hareket, arazi reformunun adaletsiz uygulanmasına karşı duyulan memnuniyetsizliğin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Daha önce belirtildiği gibi, bazı geri dönenlere tahsis edilen topraklar düşük kaliteye sahip, altyapıdan uzak ve tarımsal üretim için ciddi yatırımlar gerektiren arazilerden oluşmuştur. Bu koşullar, geri dönenlerin normal bir üretim sürecine başlamalarını engellemiştir.

Karşılaştırma amacıyla, üçüncü aşamada, 2002–2005 yılları arasında izinsiz arazi işgalleri, tarım arazilerinden bireysel konut yapımı için ayrılmış arazilere kaymıştır. Bu dönemde işgaller, özellikle 2001 tarihli Arazi Kanunu’nun yürürlüğe girmesiyle daha da ağırlaşan, adaletsiz ve şeffaf olmayan arazi dağıtımına karşı bir protesto biçimi hâline gelmiştir. Sorun, özellikle Kırım’ın Güney kıyı şeridinde yoğun şekilde hissedilmiştir; çünkü en değerli araziler, ekonomik ve siyasi elitlerin temsilcilerine devredilmiş, buna karşın sürgünden dönenlerin talepleri sistematik olarak reddedilmiş ya da süresiz olarak ertelenmiştir. Bu durum, toplumsal gerilimi artırmış ve geri dönenler arasında protesto eğilimlerinin yükselmesine neden olmuştur.

Dördüncü aşama, 2005–2006 yılları arasında gerçekleşmiş olup, en organize ve kapsamlı izinsiz yerleşim hareketi olarak öne çıkmıştır (Bogomolov ve diğerleri, 2012). Bu hareket, Kırım Tatar Millî Meclisi tarafından yönetilmiş ve daha önce sürgün edilen kişilerin haklarını ihlal eden ayrımcı arazi tahsisi uygulamalarına karşı örgütlü bir protesto şeklinde gerçekleştirilmiştir. İşgaller, ağırlıklı olarak Akmescit (*Simferopol*) çevresinde yürütülmüş; piketler, sloganlar ve sürekli fiziksel mevcudiyet ile birlikte gerçekleştirilmiştir. Bu alanlara “protesto alanları” (*polyanı protesta*) adı verilmiştir. Kırım Cumhuriyeti Arazi Kaynakları Komitesi (AGİT, 2013) verilerine göre, 10 Eylül 2012 itibarıyla, “izinsiz işgal edilmiş” olarak kayda geçen toplam 1913,1 hektarlık arazinin 1331,5 hektarı, Akmescit kenti ve Akmescit Rayonu sınırları içinde yer almıştır (Çizelge 3.5).

Çizelge 3.5. İdari bölgelere göre izinsiz işgal edilen alanların dağılımı

Yerleşim	İzinsiz işgal edilmiş bölge sayısı	İzinsiz işgal edilen alan (ha)	Yerleşimin toplam alanı (ha)	İzinsiz işgal edilen alanın yerleşim içindeki payı (%)
Akmescit	12	324,5	10 740	3,02
Akmescit Rayonu	21	1007	175 250	0,57
Bahçesaray Rayonu	1	9,6	158 860	0,01
Sudak	11	442	53 940	0,82
Yalta	9	130	28 200	0,46
<i>Toplam</i>	54	1913,1	426 990	0,45

Çizelge 3.5’ten de anlaşılacağı üzere izinsiz işgal edilmiş halde olan bölge sayısı, yerleşimin toplam alanı ve bu alan içindeki izinsiz işgal edilen alanların oranı görülmektedir. Bu oranın en yüksek izinsiz işgal alanlarının Akmescit’te olduğu görülmüştür.

Bu aşamada, diğer etnik grupları temsil eden ilk gruplar da, bazı durumlarda Kırım Tatarlarıyla iş birliği içinde, Akmescit çevresindeki arazileri izinsiz olarak işgal etmeye başlamıştır (AGİT, 2013). Bu gelişme, Kırım yetkililerinin sert tepkisini beraberinde getirmiştir. 2007 yılında, Kırım makamları, izinsiz arazi işgaline ilişkin sorumluluğu düzenleyen bir yasa kabul etmiştir. Bu dönem, tahliye operasyonları ve Kırım Tatarları ile Kırım mahallî idaresi kolluk kuvvetleri arasında yaşanan çatışmalarla anılmıştır. En ciddi olay, Kasım 2007’de Ay Petri platosunda meydana gelmiş; burada yaklaşık 1000 özel polis birimi mensubu, konutlarının, ticari ve tarımsal yapıların yıkımını engellemeye çalışan yüzlerce Kırım Tatarı ile karşı karşıya gelmiştir.

Arazi işgali olgusu, zaman içinde tekil ve kendiliğinden gelişen eylemlerden, örgütlü ve kolektif formlara evrilmiştir. Başlangıçta yalnızca geçici barakaların kurulduğu “protesto alanları”, giderek kalıcı yerleşim birimlerine dönüşmeye başlamıştır. Bu izinsiz yerleşimler organize şekilde yürütülmüş, koordinasyon komiteleri tarafından yönetilmiş; katılımcılar ise bu alanların altyapısının kurulması, yönetimi ve korunmasına maddi ve doğrudan katkı sağlamıştır. Zaman zaman bu parseller gayriresmi biçimde satılmış, işgale katılanlar ise yalnızca daha önce sürgün edilmiş kişilerle sınırlı kalmamıştır. 2001 tarihli Arazi Kanunu’na göre, kent merkezine yakın bölgelerde arsa almayı uman, ancak bunu başaramayan diğer etnik gruplardan bazı temsilciler de zamanla işgalcilere katılmıştır.

3.3.5. Aktörler ve arazi meselesine yönelik farklı yaklaşımlar

Arazi meselesine ilişkin sebepler ve olası çözüm yolları konusunda birbiriyle rekabet eden birçok açıklama bulunmuştur. Ukrayna dönemi Kırım yetkilileri, Kırım Cumhuriyeti Arazi Kaynakları Komitesi (*Reskomzem*) verilerinin, Kırım Tatarlarının arazi dağıtım sürecinde gerçekte daha avantajlı konumda olduğunu, nüfus içindeki oranlarına kıyasla daha fazla arazi tahsisi aldıklarını ve *samozahvat* hareketlerinin ekonomik çıkar sağlamak isteyen girişimciler tarafından organize edildiğini ileri sürmekteydi. Kırım Tatarları ise, Kırım Cumhuriyeti Arazi Kaynakları Komitesi’nin değerlendirmelerinde önceki işgal dalgaları sırasında el konulan arazileri dikkate aldığını, ancak söz konusu arazilerin kalitesindeki farklılıkların göz ardı edildiğini savunmuştur. Kırım Tatar toplumu içinde de, strateji seçimi konusunda farklı görüşler bulunmakta, topluca sivil itaatsizlikten yana olanlar ile yetkililerle iş birliğini savunanlar arasında bir bölünme görülmüştür (AGİT, 2013).

Bu fikir ayrılıkları, *samozahvat* süreçlerinde taraf olan aktörlerin çeşitlenmesine yol açmıştır. 2006 yılına kadar, Kırım Tatar Millî Meclisi, arazi işgallerinin koordinasyonundan

sorumlu ana organizasyon olarak faaliyet göstermekteydi. Meclis bünyesinde faaliyet gösteren özel Arazi Komisyonu, arazi ihtilaflarının şiddete dönüşmesini önlemek amacıyla yetkililerle diyalog ve uzlaşma yoluyla çözüm geliştirmeyi hedeflemekteydi. Ancak, Meclis'in yasaklanmasının ardından, bu fonksiyonlar kısmen başka yapılar tarafından üstlenilmiş, fakat merkezi karar alma yetkisi kaybedilmiştir. 2007 yılında, "Avdet" adlı, *samozahvat* katılımcılarının çıkarlarını savunmak amacıyla kurulmuş bir STK resmen kaydedilmiştir. Bu örgüt, sivil itaatsizlik, doğrudan eylem ve yasal düzenlemelerde değişiklik yapılması için lobi faaliyetleri yürütmeye başlamıştır. 2011 yılında, örgüt iki fraksiyona ayrılmıştır. Biri Meclis'le çalışmayı sürdürürken, diğer grup "Sabat" adlı yeni bir STK olarak kaydını yaptırmıştır. Sabat, kendini Meclis'e muhalif bir insan hakları savunucusu örgüt olarak tanımlamakta ve arazi sorunlarının hukuki çerçevede ve yetkililerle diyalog yoluyla çözülmesini amaçlamaktaydı. Sonuç olarak, arazi sorunlarını etkin şekilde çözebilecek ana arabulucu rolünü üstlenme konusunda Kırım Tatar örgütleri arasında iç rekabet oluşmuştur.

2014 yılında başlayan Kırım'daki siyasi dönüşümler, bu aktörlerin konumunu önemli ölçüde yeniden şekillendirmiştir. Meclis'in Kırım Tatar toplumundaki etkisinin zayıflaması; liderlerinin sürgüne gönderilmesi, aktivistlerin evlerinin aranması, toplantı ve gösteri yasağı gibi uygulamalar, Kırım Müslümanları Dini İdaresi'nin pozisyonunu güçlendirmiştir. Muratova'ya (2016) göre "Kırım Müslümanları Dini İdaresi zamanla, cumhuriyet içindeki ve dışındaki resmi mercilerle ilişkilerde yetkili temsilci organ niteliği kazanmıştı. Müftü ise, resmî makamların da desteğiyle, sadece Kırım'daki Müslümanların ruhani lideri olmaktan çıkıp, Kırım Tatarlarının millî lideri konumuna gelmiştir."

Kırım Müslümanları Dini İdaresi ve Kırım Tatar Millî Meclisi'nin işlevsel anlamı da zamanla değişikliğe uğramıştır. Meclis liderleri ve aktivistlerinin baskı ve takibat altında olduğu bir ortamda, birçok işlev fiilen Kırım Müslümanları Dini İdaresi'ne geçmiştir (Akhmadeev, 2018). Bu işlevler arasında şunlar yer almıştır:

- Kırım Tatarlarının gözetiminden çıkarılmasına yönelik girişimler,
- Kırım Tatarı geri dönenlerin bazı sosyo-ekonomik yerleşim sorunlarının çözümü.

Ayrıca, diğer etnik gruplardan bazı izinsiz yerleşimciler, Tavriya Birliği (*Tavriçeskiy Soyuz*) çatısı altında örgütlenmişlerdir (Mikelic, 2012). Bu birlik, toprak dağıtımındaki şeffaflık eksikliğinden yalnızca daha önce sürgün edilenlerin zarar görmediğini savunmuş; onlara arazi tahsis edilmesini, kendi toprak haklarına yönelik bir tehdit olarak görmüş ve "karşı işgal" stratejisini benimsemiştir. Bu gruplar, herkese eşit muamele yapılmasını talep etmekte

ve bazı devlet programları kapsamında tahsis edilen arazilerin ya hiç kullanılmadığını ya da daha kötüsü hemen satıldığını ileri sürmüşlerdir. Son olarak, bütün arazi işgallerine karşı çıkan veya çıkmış olan çeşitli yapılar oluşmuştur. Bunlar arasında Kırım Rus Topluluğu (*Russkaya Obşçina Krıma*), Haklarımız (*Naşi Prava*), Kırım'daki Kazak koordinasyon organı (*Sovet Atamanov Krıma*) ve *Antizahvat* gibi birlik yapıları bulunmaktaydı. Bu gruplardan bazıları, zorla tahliye gibi radikal önlemlerini savunmuş, hatta bazen izinsiz yerleşimleri kendi inisiyatifleriyle yıkmaya teşebbüs etmiştir. Bu tür eylemler ise, etnik gruplar arasındaki gerginliği daha da artırmıştır.

3.3.6. Kırım Tatarlarının geri dönüşü ve yerleşim sürecinde uluslararası iş birliği

Uluslararası kuruluşlar, Kırım Tatarı geri dönenlerin altyapı geliştirme, konut sağlama, sağlık hizmetlerine erişim ve hukuki destek gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli rol oynamıştır.

Birleşmiş Milletler Kırım'ın Kalkınması ve Entegrasyonu Programı (UNDP) çerçevesinde, Akmescit ve çevresindeki yerleşim yerlerinde; *Beloye*, *Bavurçı* (*Kamenka*), *Hoşkeldi*, *Aykavan* ve *Suuksu* su temini projeleri uygulanmıştır. Bu ortak çabalarla 450 parsel içme suyu sağlayan bir su hattı inşa edilmiş, proje İsviçre ve Norveç hükümetleri tarafından finanse edilmiştir. 1997 yılında, *Bavurçı* ve *Hoşkeldi* yerleşimlerinde bir okul ve bir sağlık ocağı inşa edilmiştir (Gabrielyan ve diğerleri, 1998). Ayrıca, Uluslararası Göç Örgütü (IOM), *Akropolis* yerleşiminde mühendislik altyapısının kurulmasına yönelik kaynak sağlamış, böylece geri dönenlerin yaşam koşullarının iyileştirilmesine katkıda bulunmuştur.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), Akmescit, Bahçesaray, İslâm Terek, Yanı Kapu, Seyitler, Akşeyh ve Akmeçit bölgelerinde geçici barınakların onarımı ve yenilenmesini finanse etmiştir.

2002 yılından itibaren, Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) Kırım'da aktif biçimde çalışmış; geri dönenler için konut inşasına yönelik 8 proje hayata geçirmiş ve 825 aileye konut sağlamıştır. Projelerin gerçekleştirilmesi için 6 milyon dolar kaynak tahsis edilmiştir. Program kapsamında, inşaat malzemeleri sağlanmış ve Türk uzmanları tarafından teknik denetim gerçekleştirilmiştir. Buna ek olarak, TİKA, Bahçesaray, Gözleve, Zuya ve Borçokrak (*Fontanı*) köylerinde ilkokul ve ortaokulların inşa ve restorasyonuna katkıda bulunmuş; ayrıca Kırım Hanlığı dönemine ait mimari eserlerin restorasyonunu destekleyerek kültürel mirasın korunmasına hizmet etmiştir.

UNDP ayrıca düşük gelirli geri dönenler için faizsiz kredi programları başlatmış ve yeniden dönüşümlü kredi fonu oluşturarak konut inşasını desteklemiştir.

Uluslararası kuruluşlar aynı zamanda geri dönenler için sağlık altyapısının geliştirilmesinde de aktif rol oynamıştır. UNDP ve UNICEF, Kırım Tatarlarının yoğun olarak yaşadığı yerlerde iki sağlık memuru-ebelik merkezinin inşasını, ayrıca doğumhaneler ve çocuk polikliniklerine ekipman ve ilaç teminini finanse etmiştir. UNHCR, Semaşko Kırım Cumhuriyet Hastanesi ile bir anlaşma imzalamış ve ikamet kaydı olmayan geri dönenlerin ücretsiz sağlık hizmeti almasını sağlamıştır. IOM, Gözleve'deki İsmail Bey semtinde bir poliklinik inşa edilmesini desteklemiş, böylece yerel halkın sağlık hizmetlerine erişimi genişletilmiştir (Gabrielyan ve diğerleri, 1998).

Altyapı çözümlerinin yanı sıra, uluslararası kuruluşlar geri dönenlere hukuki ve danışmanlık desteği sağlamıştır. UNHCR, göç, vatandaşlık ve entegrasyon konularıyla ilgilenen devlet ve sivil toplum yapılarının desteklenmesine yönelik bir program uygulamıştır. Bu program kapsamında, Ukrayna vatandaşlığına başvuru desteği ve geri dönenlerin statüsüne dair hukuki danışmanlık sağlanmıştır (Gabrielyan ve diğerleri, 1998; AGİT, 2013). Uluslararası kuruluşlar, ayrıca Ukrayna'daki göç politikasından sorumlu devlet dairelerine de destek vererek, sürgün edilen vatandaşların kaydı ve statülerinin düzenlenmesi konusunda iyileştirmeler yapılmasına katkı sağlamıştır.

Sürgün edilen vatandaşların yerleşim sorunları, kültürel miraslarının yeniden kazanılması, sosyal adaptasyonları ve yeni yaşam ortamlarına entegrasyonu, oldukça karmaşık ve çok boyutlu bir nitelik taşımıştır. Ukrayna devlet yapısının ilk aşamalarında ve derin ekonomik kriz koşullarında, bu sorunların çözülmesi ancak aktif uluslararası iş birliği ve ek finansman kaynaklarının sağlanmasıyla mümkün olabilmiştir. Ancak, 2014 yılında Kırım'ın Rusya'nın kontrolüne geçmesinin ardından, bölgedeki uluslararası kuruluşların faaliyetleri tamamen durdurulmuştur. Yaptırımların uygulanması, diplomatik ilişkilerin kesilmesi ve Kırım'daki idari yapılarla etkileşim imkânlarının ortadan kalkması, tüm programların, altyapı, eğitim ve insani yardım projeleri dahil olmak üzere, sona ermesine yol açmıştır. Kırım Cumhuriyeti Uluslararası İlişkiler Devlet Komitesi (*Goskomnats*) tarafından sağlanan bilgilere göre, milliyet temelinde baskıya uğramış kişilerin Kırım Cumhuriyeti'ne gönüllü olarak yeniden yerleştirilmelerine yönelik herhangi bir devlet programı bulunmamaktadır.

3.3.7. Yetkililerin karşılık verdiği eylemler

Analistler, Ukrayna dönemi boyunca izinsiz arazi işgallerini, “çıkılmaz arazi döngüsü” olarak tanımlamışlardır. Bu döngü, ilgili organlar tarafından arazilerin şeffaf olmayan şekilde dağıtılmasıyla başlamış ve bu durum, sürgün edilen halkların arazilerinin dağıtılmasında gerçek veya algılanan bir ayrımcılığa yol açmıştır (Mikelic, 2012). Bunun sonucunda, daha önce sürgün edilen kişiler, toprak kaynaklarını yöneten organlara baskı oluşturmak amacıyla izinsiz arazi işgallerine yönelmişlerdir. Bu da, diğer insanlar tarafından adaletsiz olarak algılanan daha fazla arazinin dağıtılmasına yol açmış ve böylece döngü tekrarlanmıştır. Bu durum, ekonomik, siyasi, kurumsal ve sosyal istikrarı olumsuz etkilemiş, yatırımcıları uzaklaştırmış, devlet kurumlarının meşruiyetini sarsmış ve Kırım toplumunda cezasızlık duygusunun oluşmasına neden olmuştur.

Yetkililer, baskıcı ve uzlaşmacı önlemler arasında kararsız kalmıştır, ancak çoğu durumda sonuncusunu tercih etmişlerdir. Geçmişte zorla tahliyeler gerçekleşmiş olsa da, 2006 yılına ait yasa, izinsiz arazi işgalleri için cezai sorumluluk öngörmesine rağmen, bu yasa çoğunlukla kolluk kuvvetleri tarafından uygulanmıştır (AGİT, 2013). Sadece kötü arazi döngüsünün birçok belirtisinden birini ele alıp, derin nedenlerini çözmeden, yetkililer bu olguyu durdurmakta başarısız olmuştur. 2011 yılında yasada yapılan değişikliklerle, toprak işgali idari bir suç ve sivil bir anlaşmazlık olarak değerlendirilmiş, cezai bir suç olarak kabul edilmemiştir. Genel olarak, 2007 yılındaki güç kullanma operasyonları dışında, Kırım yetkilileri, izinsiz arazi işgalcileriyle doğrudan güç kullanarak karşı karşıya gelmekten kaçınmış ve bu tür eylemlerin içinde barındırdığı ciddi çatışma potansiyelini kabul etmiştir.

Bunun yerine, yetkililer pragmatik bir yaklaşım benimsemiş, arazi talep eden kişilerle bireysel olarak ya da yüksek siyasi düzeyde müzakerelere başvurmuş ve mevcut kurumsal yapının dışındaki şiddet içermeyen çözüm yollarını bulmaya çalışmışlardır. Bu süreç, Ocak 2001’de Kırım Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu himayesinde, sürgün edilenler ve diğer vatandaşlar için konut inşa etmek üzere arazi tahsis edilmesi ve izinsiz arazi işgallerinin çözülmesine yönelik bir komisyonun kurulmasıyla hukuki bir altyapıya kavuşmuştur. Rusya’nın kontrolü altındaki Kırım’da, bu işlevin kısmen Uluslararası İlişkiler Devlet Komitesi (*Goskomnats*) tarafından yerine getirilmektedir.

Bu olumlu adımlara rağmen, çözülmesi gereken sorunlar devam etmiştir. “Protesto alanları” sorunu, özellikle Kırım’ın Güney kıyısında bazı bölgelerinde sorun olmuştur. Kırım Uluslararası İlişkiler ve Sürgün Edilenler Komitesi Başkan Yardımcısı Ruslan Yakubov’a

göre, 2014 yılından bu yana, Akmescit ve Akmescit Rayonu’nda ağırlıklı olarak yaklaşık 5 bin izinsiz işgal edilmiş arazi parseli tescil edilmiştir. Ancak, Yalta ve Sudak gibi bölgelerde, birçok arazi hâlâ yasallaştırılmamış olup, yerel halk, arazi meselelerinin çözülmesini beklemeye devam etmiştir.

Bazı durumlarda, izinsiz arazi işgalleri, büyük yatırım projelerinin hayata geçirilmesini engellemiştir. Örneğin, Yalta yakınlarındaki Aşağı Kikineiz (*Ponizovka*) köyünde, 2004 yılında kurulan protesto alanı katılımcıları, “*Mriya*” tatil kompleksinin genişlemesini engellemiştir. Bu kişiler, alternatif arazi tahsisi yapılmasını talep etmekte ve uygun bir tazminat sağlanmadıkça işgal ettikleri arazileri boşaltmayı reddetmiştir. Yalta Belediye Başkanı, “Yasanın gerekliliklerine uyarak, bu toprak parçasını burada bulunan kaçak yapılardan temizlemem gerektiğini biliyorum ve bunu da yapıyorum. Hiçbir zaman bu toprak parçası ve diğer tüm işgal edilen alanlar, belediyeye ait olmamıştır. Her zaman tarım amaçlı arazilerdir. İzinsiz arazi işgalleri ise, Ukrayna tarihi olup, biz bir türlü bitiremiyoruz.” şeklinde bir açıklama yapmıştır. Bu durum, şehir planının kabul edilmesini de engellemiştir.

Arazi meseleleri etrafındaki gerilimlerin zaman zaman trajik olaylara yol açtığı da görülmüştür. Ağustos 2018’de, “*Strelkovaya*” protesto alanının aktivisti Vatan Karabaş, kendini yakma eylemine kalkışmıştır. Kendini yanıcı sıvı ile yakmış, ancak toplanan kişiler ateşi söndürmeyi başarmıştır. Yangın çıkmadan önce, devletin keyfi uygulamalarına karşı protesto amacıyla kendini yakma eylemini gerçekleştirdiğini belirtmiştir. “*Strelkovaya*” protesto alanında, Kırım Tatarları tarafından inşa edilen evlerin bulunduğu alanda, 9 bin kişilik yeni bir mahalle inşa edilmesi planlanmış, bu mahalleye “*Krımskaya Roza*” (Kırım Gülü) adı verilmesi düşünülmüştür. Bu örnekler, yetkililerin izinsiz işgal edilen arazilerin yasallaştırılması için gösterdiği çabalarına rağmen Kırım’daki arazi ihtilaflarının çözülmesinde hâlâ yaşanan zorlukları göstermektedir.

3.4. İç Göç ve Kırım Yarımadası’ndaki Yerleşim Yapısının Mekânsal Dönüşümü

Son on yıllarda gerçekleşen iç göç süreçleri, Kırım’ın nüfusunun mekânsal organizasyonu, demografik akışlarının yeniden dağılımı ve yerleşim gelişimi üzerinde kapsamlı bir etki yapmıştır. Ana eğilim, şehirler ve banliyö bölgelerinin rolünün artması, aynı zamanda uzak kırsal bölgelerin gerilemesi olmuştur. Kırım’a özgü olan bir diğer özellik ise, iç göçün, büyük ölçekli bir geri dönüş fenomeninin etkisi altında gelişmesidir; bu durum, geleneksel göç modellerini ek bir şekilde değiştirmiştir.

3.4.1. Kır ve kent akışları ve yerleşim hiyerarşisinin değişimi

Devletin kent dışındaki arazi tahsis politikası, ulaşılabilir konut eksikliği ve kentsel bölgelerdeki yüksek emlak fiyatları, 2000’li yılların başlarına gelindiğinde geri dönenlerin yaklaşık %75’inin kırsal alanlarda yaşamalarına neden olmuş; bu oran, Kırım’ın genel ortalamasının iki misli olduğu görülmüştür. Bu dönemde, nüfusu az olan bazı step bölgeleri, demografik bir ivme kazanmıştır.

Bununla birlikte, 2000’li yıllarda, kentleşme hareketleri görülmeye başlamıştır. Ekonomik faaliyetlerin kentlerde (özellikle Akmescit, Akyar, Gözleve’de) artması ve ulaşımın gelişmesi ile birlikte hareketlilik, iş gücü göçü de artmıştır. Yeni geri dönen nesil, daha mobil, eğitilmiş ve kariyer odaklı olup, özellikle eğitimlerini tamamladıktan sonra kent merkezlerine yönelmiştir. Böylece, iç göç, kırsal yerleşim modelinden banliyö kuşakları ve kentsel bölgelerin oluşumuna geçiş sürecini başlatmıştır (Gusakov, 2021b).

Kırsal alanların etnik çeşitliliği kişisel çiftliklerin kaybolmasını engellemiştir. Özellikle Kırım Tatarları, gayri resmi ev ekonomisinin gelişiminde önemli bir potansiyel taşımakta, Kırım Tatarları, tarımsal işletmeleri çeşitlendirerek ve tarım ürünleri üretmeye odaklanarak aktif bir şekilde çiftliklerini geliştirmiştir. Tarımda, tarım işletmeleri hızla liderliğe çıkarken, hayvancılık, Kırım Tatarları tarafından geleneksel kişisel çiftliklerde yoğunlaşmıştır. Diğer etnik grupların üyeleri ise, gelişmiş hizmet sektörü bulunan yakın kasaba veya kentlere gitmeyi tercih etmiştir (Gusakov, 2021b).

Bununla birlikte, sürgünden dönenlerin kent dışında yaşamaları, onların kentteki iş fırsatlarına erişimini zorlaştırmıştır. Kırsal yerleşimlerde ise, kolektif çiftliklerin kapatılmasından sonra, iş olanakları sınırlı kalmıştır. Sürgünden dönenlerin yüksek orandaki gönüllü iş gücü, özellikle ev işleri ve çiftlik yönetimi gibi ücretli olmayan işlerle açıklanabilir. Bu durum, yeterli sayıda okul öncesi eğitim kurumu ve anaokulunun olmaması ile ilişkilidir; bu da, ailelerin çocuk bakımını organize ederken, ev işlerini yürütüp aynı zamanda ücretli işlerini sürdürmelerini zorlaştırmaktadır, bu da özellikle kadınlar için büyük bir engel teşkil etmiştir.

Yerleşim yapısında hiyerarşik bir sistem oluşmuştur: küçük köylerden, kent tipi kasabalara ve ilçe merkezlerine, oradan ise büyük kentlere doğru bir sıralama görülmüştür. Bu süreç, küçük yerleşim birimlerinin kentsel merkezlerine bağlanması ile devam etmiştir; bu merkezlerin etrafında altyapı, iş gücü kaynakları ve hizmetler yoğunlaşmıştır.

3.4.2. Mekânsal desenler: merkez çevre

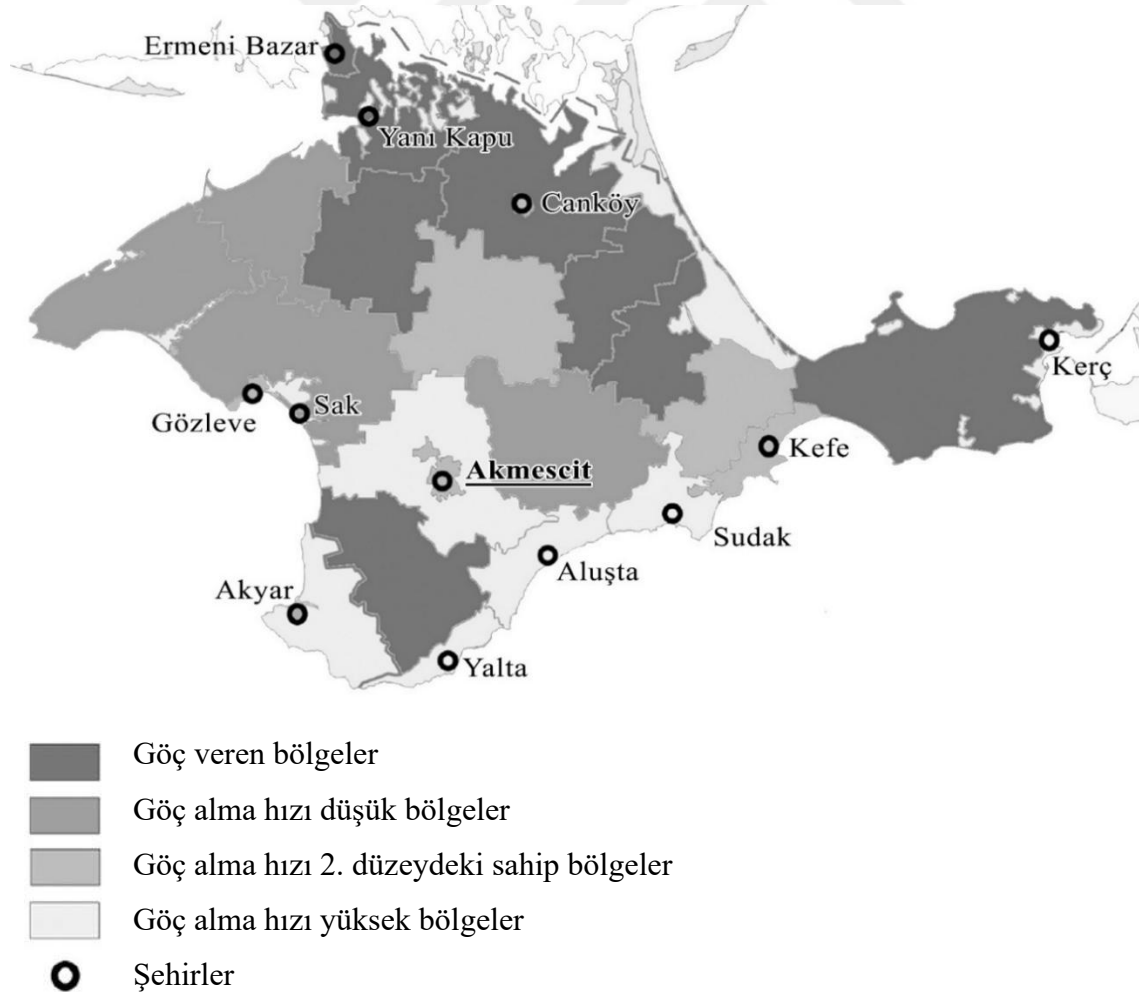
Sosyo-ekonomik heterojenlik, göç farklarını belirler. Aktif olarak gelişen yerleşim yerleri, çevredeki çevre ve yarı-çevre bölgelerinden nüfusu çekerken, bu bölgeler nüfus kaybı yaşamıştır. Ancak, Kırım Yarımadası'nda, tüm şehirler çekim merkezleri olamamış ve tüm kırsal bölgeler göç veren alanlar olmamıştır (Gusakov, 2021b). Kırım'daki idari bölgeler, göç eğilimlerine göre dört tipe ayrılmıştır (2014–2019 yılları arasındaki verilere dayalı): i. göç veren bölgeler, ii. göç artış hızı düşük bölgeler, iii. göç artış hızında 2. düzey bölgeler ve iv. göç artış hızı yüksek bölgeler (Çizelge 3.6).

Çizelge 3.6. Kırım'daki idari bölgelerin göç artışı/azalışı düzeyine göre sınıflandırılması (Gusakov, 2021b)

Tür	Yıllık göç oranı, 10 000 kişi başına düşen göçmen sayısı	Rayonlar	Şehirler	Sosyo-ekonomik kalkınmanın özellikleri
Göç veren	–62	Curçı, Canköy, Yedi Kuyu, Yanı Kapu, Bahçesaray, İçki, Seyitler	Yanı Kapu, Ermeni Bazar	Düşük arazi verimliliğine ve tarımsal aşırı nüfusa sahip eski tarım alanları, eski sanayi şehirleri
Göç artış hızı düşük	28,4	Karasuvbazar, Akşeyh, Sak, Akmeçit	Sak	Ekonomik uzmanlaşmanın dönüşüm alanları (tarımdan tarım-rekreasyona)
Göç artış hızı 2. düzey	60,2	Kurman, İslâm Terek	Canköy, Kefe, Sudak, Akmescit, Gözleve	Ulaşım transit alanları, hizmet sektörü gelişen şehirler
Göç artış hızı yüksek	140,1	Akmescit	Kerç, Yalta, Aluşta	Gelişmiş hizmetler ve gelişen inşaat sektörüne sahip sahil bölgeleri, göçmen değişim alanları

Kırsal tarım bölgeleri, ekonomik olarak gelişmiş belediyeler için göç veren bölgeler, ilk gruba girer (göç artışı yoktur). Bu bölgeler, kurak iklimiyle step bölgesinde yer almakta olup, hem ticari hem de günlük kullanım için su sıkıntısı çekmektedir. Ana ekonomik uzmanlıkları, kara toprak bölgesinin geleneksel tarımı ve süt üreticiliğidir. Kırsal çevre dışında, bu gruba, görece yüksek işsizlik oranlarına sahip, eski sanayi şehirleri de dâhildir; bu şehirler, Kırım'ın kuzeyinde yer almaktadır.

İkinci gruba, kıyı ve dağ eteklerindeki bölgeler dâhildir; bu bölgelerde göç istikrarı gözlemlenmekte, göç, nüfus artış dinamiklerini neredeyse etkilememektedir (göç artışı yılda 10 bin kişi başına 0 ile 50 kişi arasında). Bu bölgeler ekonomik uzmanlıklarında değişiklikler yaşamaktadır; geleneksel tarıma rekreasyonel faaliyetler de eklenmiştir, bu durum, tarımsal üretimin duraklaması ve kırsal nüfusun yaşam tarzındaki değişiklikler ile ilişkilidir. Artan göç potansiyeline sahip bölgeler, hizmet sektörü gelişen orta büyüklükteki kentleri, geçiş taşımacılık kavşaklarını ve bu alanlara bağlı tarım bölgelerini kapsamaktadır. Belirgin göç artışı gösteren bölgeler Kırım'ın güney kıyısındaki idari bölgeleri, konut fiyatlarının daha düşük olduğu ve Akmescit'e komşu olan Akmescit aglomerasyonunun bazı kesimlerini ve Yarımada'nın diğer bölgelerle olan başlıca bağlantı noktası konumundaki Kerç kentini kapsamaktadır. Ancak, yukarıda da belirtildiği gibi, Kırım'ın Güney kıyısı, yüksek konut fiyatları, birikimlerin tükenmesi ve geçmişteki idari engeller nedeniyle, geri dönenler için sınırlı bir göç erişilebilirliği sunmaktadır; bu durum, Kırım Tatarları için kültürel bir çekim merkezi olmasına rağmen hâlâ devam etmektedir.

Harita 3.3. Göç artışı/azalışına göre Kırım'daki idari bölgelerin dağılımı (Gusakov, 2021b)

İç göç yönlerinin analizine dayanarak, yerleşim yapısının dayanıklı bir radyal-eksenli modeline işaret edilebilir: kuzey ve doğu bölgelerinden başlayarak, yarımada'nın güney-batı merkezine (Akmescit – Akyar) doğru bir hareket olmuştur. Bu bölgelerde, nüfus artışını sürdüren, göç hareketlerinin en büyük akışlarını barındıran yerler bulunmuştur. Aynı zamanda, batı Kırım (Gözleve, Sak Rayonu), daha kapalı bir alt sistem oluşturarak, turizm ve tarım odaklı kalkınma sağlamakta ve bu yönde ilerlemektedir. Yarımada'nın doğusu, 2014 yılına kadar nüfus kaybı yaşamış olsa da, Kırım Köprüsü ve “*Tavrida*” otoyolunun inşası ile göç hareketleri geçici olarak canlanmış, özellikle Kerç ve Yedi Kuyu Rayonu’nda yoğunlaşmıştır (Gusakov, 2022). Ancak, bu etkiler kısa vadeli olmuş ve sürekli artış yalnızca merkezî, daha bağlantılı bölgelerde devam etmiştir.

Kırım Tatarlarının yerleşim coğrafyası da yarımada'nın merkezi ve kuzeyine kaymıştır. Step bölgelerinde oran %20-30’a ulaşırken, Güney kıyısında bu oran yalnızca birkaç yüzde olmuştur. Bu durum, sadece tarihi hafıza ve kültürel eğilimleri değil, aynı zamanda yapısal sınırlamaları (konut fiyatları, arazi erişimi, ikametgâh gibi) da yansıtmaktadır.

Kırım Yarımadası’ndaki iç göç değerlendirildiğinde, son 30 yılda ekonomik, etnopolitik ve kurumsal faktörlerin karmaşık bir birleşimi ile düzensiz şekilde gelişmiştir. Geri dönenlerin yerleşimi, sürece özel bir yapı kazandırmış; aynı zamanda yeni yerleşim alanlarının (daha önce düşük nüfuslu olanların) iskân edilmesini teşvik etmiş ve mevcut kentlere olan bağımlılığı artırmıştır. İç göç hareketleri, yerleşim sistemini önemli ölçüde etkilemiş ve daha çok merkezli bir yapı kazanmasına, geçmişteki düzensizliklerin dengelenmesine (özellikle step bölgelerinin yeniden canlanmasıyla) ve yeni çok kültürlü yerleşim alanları oluşturulmasına yol açmıştır. Kırım kentlerinin ve kasabalarının şehir planlama gelişimi, göç süreçleriyle paralel ilerlemiştir. Yeni yerleşimler ortaya çıkmış, ulaşım ağları genişlemiş ve konut talebi artmıştır. Geri dönenlerin sosyal uyumu ve farklı toplulukların uyumu, büyük ölçüde iç göç üzerinden gerçekleşmiştir; ortak ekonomik süreçlerde yer almak, günlük işlerde ve pazar yerlerinde etkileşimde bulunmak, etnik ayrılığı azaltmış, bazı sorunlar çözülememiştir. 2020’li yıllarda Kırım’daki iç göçün mekânsal organizasyonu, yerleşik göç rotalarının (kır – kent, kuzey – güney) ve uzun vadeli yerleşim trendlerinin bir birleşimi olarak şekillenmiştir. Bu süreçler, büyük kent merkezleri etrafında yoğunlaşma ve imkânlar doğrultusunda kıyı bölgelerinin kademeli olarak iskân edilmesi gibi gelişmeleri içermektedir.

3.5. Bölüm Değerlendirmesi

Kırım Tatarlarının Kırım Yarımadası'ndaki yaşam çevresinin oluşumuna dair yapılan değerlendirme, yerleşim mekânlarının organizasyonu ve mevcut sosyo-ekonomik sorunlar arasındaki derin bağlantıyı ortaya koymuştur. Sovyet sonrası dönemde Kırım Tatarlarının geri dönüşü kurumsal ve altyapısal hazırlıksızlık koşullarında gerçekleşmiş ve bu durum, Kırım'ın kentsel haritasında bir dizi problemlili bölgenin oluşmasına yol açmıştır.

Tarihi süreçlerdeki imparatorluk ve Sovyet dönemlerinde toprakların dönüşümü, yerli halkın sürülmesi ve geleneksel yerleşim yapılarının yok edilmesiyle sonuçlanmış, daha sonra gerçekleşen geri dönüş süreci ise toprak ve konut kaynaklarının eksikliği ile karşılaşmıştır. Yapılan araştırma, toprağa erişimin yalnızca teknik bir sorun olmadığını, aynı zamanda politik ve hukuki bir mesele olduğunu göstermiştir. Arazi tahsis için net ve şeffaf mekanizmaların eksikliği, geri dönüş hakkı ile gerçek mülkiyet düzenlemeleri arasındaki çelişki, sürekli bir çatışma bölgesi oluşturmuştur. Toprak işgalleri, yaygınlaşmış ve zorunlu bir uygulama haline gelmiş ve bu durum sadece mekânsal olarak kararsız ve altyapısı zayıf yerleşimlerin oluşmasına yol açmakla kalmamış, aynı zamanda etnik ve idari aktörler arasında sosyal gerilimi artırmış, hukuki belirsizliği ve karşıtlıkları pekiştiren bir çıkmaz arazi döngüsü oluşturmuştur.

Mekânsal organizasyonun değerlendirilmesi; bazı Kırım Tatarı yerleşiminin hala hukuki belirsizlik, temel altyapı eksikliği ve sınırlı hizmet erişimi ile karşı karşıya olduğunu göstermiştir. AGİT gözlemlerine göre, kimlik, arazi ve mülkiyet ilişkileri ile ilgili çözümsüzlükler ve karar alma sürecine zayıf katılım, yarımada'daki grupları derinlemesine bölmüş, topluluklar arasındaki gerilimleri ve içsel çatışmaları artırmıştır. En acil sorunlar, toprak ve konut eksiklikleri olup, bu durum yalnızca entegrasyonu değil, geri dönen kişilerin yaşam çevrelerinin iyileştirilmesini de engellemiştir.

Yapılan araştırmalar, yoksulluk ve sosyal sermaye eksikliğinin özellikle kırsal ve yarı-çevre yerleşim bölgelerinde daha belirgin şekilde hissedildiğini ortaya koymuştur. Bu bölgelerde geri dönenlerin, sıklıkla istihdam, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimden mahrum kaldığı görülmüştür. Etnik olarak ayrıştırılmamış veriler ve etkili kurumların eksikliği, kaynakların dağılımı ve ayrımcılığın ortadan kaldırılması için hedef odaklı ve adil stratejilerin geliştirilmesini zorlaştırmıştır.

Sonuç olarak, Kırım Yarımadası’ndaki geri dönenlerin yaşam çevrelerinin iyileştirilmesi, birkaç kalıcı faktör nedeniyle gelişme kaydedememiş; karşılaşılan hukuki mülkiyet belirsizliği, yetersiz mühendislik altyapısı ve yerleşim alanlarının mekânsal organizasyonundaki kırılganlık devam etmiştir. Bu koşullar, temel hizmetlere erişim için fırsatları sınırlandırmakta ve bu yerleşim alanlarının bölgesel kalkınma çerçevesine entegrasyonunu zorlaştırmaktadır.

4. AKMESÇİT (*SİMFEROPOL*) VE ÇEVRESİNDEKİ YAŞAM ÇEVRELERİNİN SORUNLARININ ANALİZİ VE MEKANSAL PLANLAMA ODAKLI İYİLEŞTİRME ÖNERİLERİ

Akmescit, Kırım Yarımadası yerleşim sisteminde merkezi bir konuma sahip olup; bölgenin idari, ekonomik ve kültürel merkezi olarak öne çıkmaktadır. Kent, gelişmiş ulaşım ağına ve günlük gitgel (maiyet) ilişkilerine sahip bir aglomerasyonun merkezini oluşturur. Bu aglomerasyon, Akmescit, Bahçesaray ve Karasuvbazar ilçelerinin bazı bölümlerini kapsamaktadır. Oluşan ışınsal (radyal) yapıli yerleşim düzeni, tarihsel olarak şekillenmiş ulaşım ve planlama eksenlerini yansıtır; bu eksenler boyunca kentle günlük iş ve eğitim amacıyla hareketlilik ilişkisi içinde olan yerleşim birimleri sıralanmıştır. Bu tür günlük hareketlilikler, Akmescit sosyal ve teknik altyapısı üzerinde ciddi bir baskı oluşturmaktadır (Harita 4.1).

Harita 4.1. Akmescit ve Akmescit Rayonu'nun Kırım Cumhuriyeti yerleşim sistemi içindeki konumları (Proje Enstitüsü "Geoplan", 2017)

1 Ocak 2024 tarihli sayımlara göre Akmescit kentsel bölgesinin nüfusu 355 620 kişi olarak kaydedilmiştir. Bu rakam, doğrudan kent sınırları içinde yaşayan 336 801 kişiyi ve *Agrarnoye*, *Gresovskiy*, *Aeroflotskiy*, *Komsomolskoye* ve *Bitumnoye* kentsel nitelikli beldelerde yaşayan 18 819 kişiyi kapsamaktadır. Tarımsal alanları da kapsayan Akmescit Rayonu'nda ise 169 349 kişi ikamet etmektedir. Böylece Akmescit aglomerasyonunun toplam nüfusu 650 000 kişiyi aşmaktadır.

Bu bağlamda, Akmescit, 1980'li yılların sonlarından itibaren Kırım Tatarlarının geri dönüş sürecinde kilit bir düğüm noktası hâline gelmiştir. Tarihî topraklara dönüş süreci, ağırlıklı olarak ulaşımı kolay ve müsait arsa bulunan bölgelere yönelmiş; bu durum, kent sınırları içinde ve yakın kırsal alanlarda yerleşimlerin oluşumunu beraberinde getirmiştir. Cumhuriyet'in başkenti olarak Akmescit, görece daha geniş istihdam olanakları ile idari, sağlık ve eğitim kurumlarına erişim imkânı sağlamış ve bu özellikleriyle sosyal ve ekonomik entegrasyon arayışındaki geri dönenler için cazibe merkezi olmuştur.

Yeni Kırım Tatar yerleşimlerinin oluşumunda etkili olan faktörlerden biri, kentin çeperindeki ve banliyö bölgesindeki arsa rezervleri olmuştur. Bu alanlar genellikle eski tarım arazileri veya boş araziler olup, çoğu zaman izinsiz inşaat faaliyetleri için kullanılmıştır. Daha önce de belirtildiği üzere, Eylül 2012 tarihli Kırım Cumhuriyeti Arazi Kaynakları Komitesi verilerine göre, toplam 1913,1 hektarlık izinsiz işgal edilen arazinin 1331,5 hektarı Akmescit kent sınırları ve Akmescit Rayonu içinde yer almaktadır (AGİT, 2013). Bu durum, geri dönüş sürecinin özellikle arazi kullanımı düzenlemesi bağlamında başkent bölgesine yüklediği yüksek baskıyı göstermektedir.

Akmescit'e doğrudan komşu olan Akmescit Rayonu, kentle birlikte tek bir sosyal-doğal-ekonomik sistem oluşturmaktadır. Bu bölge, Akmescit ile yoğun iş gücü, ekonomik, ulaşım ve rekreasyonel bağlantılarla karakterize edilmektedir. Yerleşimlerin mekânsal yapısı "Merkez – Geçiş Bölgesi – Çevre" modeline dayanmaktadır. Bu model çerçevesinde, en yoğun nüfuslu kırsal yerleşimler kente yakın konumlanmakta ve kentsel altyapıya işlevsel olarak entegre banliyöleri oluşturmaktadır. Bu bölgelerde banliyöleşme süreci, çoğunlukla bireysel ve az katlı yapılaşma biçiminde gerçekleşmekte olup, kentsel yaşam tarzının korunmasıyla birlikte ilerlemektedir.

Banliyö bölgesinin gelişimi, ulaşım erişilebilirliğinin artmasıyla birlikte gerçekleşmektedir. Bir saatlik ulaşım mesafesi içerisinde yer alan Acı Kal (*Çistenkoye*) ve Saraylı Kıyat (*Mirnovskoye*) kırsal yerleşimlerinin büyük köyleri yoğun durak ağıyla dikkat çekmektedir.

Bölgenin özgün bir özelliği ise, banliyö güzergâhlarında, özellikle Aluşta yönünde trolleybüs taşımacılığının kullanılmasıdır. Bu durum, kırsal yerleşimlerin aglomerasyonel değişim sistemine daha sürdürülebilir biçimde entegre olmasını desteklemektedir.

Mekânsal gelişimi etki eden diğer bir faktör ise, özellikle Sovyet ve Sovyet sonrası dönemlerde yoğun olarak gelişen bahçecilik ve yazlık konut kooperatifleri ağı olmuştur. Başlangıçta mevsimlik kullanım amacıyla kurulan bu yerleşim birimleri, zamanla sürekli yerleşim alanlarına dönüşmüştür. Ana topluluklar kuzeydoğuda Çöyüncü (*Urojaynoye*) köyü, güneybatıda Akyar karayolu boyunca ve kentin güneyinde Borçokrak (*Fontanı*) köyü çevresi yoğunlaşmaktadır. Bu alanlar çoğunlukla tarımsal amaçlı araziler üzerinde yer almakta olup, günümüzde önemli bir nüfusun sürekli ikametini sağlamaktadır.

Ancak, aglomerasyonun genişlemesi ciddi zorluklarla birlikte gerçekleşmektedir. Buna örnek olarak, merkezi su temin sisteminin *Trudovoye*, *Akropolis*, Süyün Acı (*Denisovka*) ve Canatay (*İvanovka*) köylerini kapsayan beş artezyen kuyusu aracılığıyla sağlandığı *Trudovskoye* kırsal yerleşim birimi verilebilir. Su temini zamanla sınırlıdır (bazı yerleşim birimlerinde günde en fazla 8 saat) ve su şebekesinin %70'e varan kısmı aşınmış durumdadır. Kulçuk (*Rodnikovskoye*) kırsal yerleşim biriminde ise su temini büyük ölçüde bireysel kaynaklara dayanmaktadır, bu da temel hizmetlere erişimde eşitsizliğe yol açmaktadır.

Akmescit Rayonu'nun gelişimi üzerine yapılan analiz, aşağıdaki kısıtlamalara işaret etmektedir:

- Nitelikli iş gücünün Akmescit'e göç etmesi,
- Tarım sektöründe istihdamın azalması ve düşük ücret düzeyi,
- Yerel karayollarının %54,1'inin standartlara uygun olmaması,
- Bazı bölgesel yolların yetersiz taşıma kapasitesi,
- Güney demiryolu hatlarının elektrikleştirilmemiş olması,
- Düşük konut arzı (kişi başına 16,1 m²),
- Meskenlerin altyapı hizmetleriyle yetersiz düzeyde donatılması, ağların büyük ölçüde aşınmış olması,
- Bazı arazi ve mülkiyet haklarının hukuki durumunun belirsizliği,
- Eğitim, kültür ve spor kurumlarının yetersizliği (yalnızca %23'lük bir karşılanma oranı).

Geri dönenlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde kentsel planlama ve altyapıya ilişkin sorunlar daha da belirgindir:

- Konut alanlarının yaya erişim mesafesinde kamu hizmetleri ve ticari altyapı tesislerinin yetersizliği,
- Eğitim kurumlarının (okullar, anaokulları) ve sağlık hizmetlerinin eksikliği,
- Mühendislik altyapısının yetersizliği: merkezi ısıtma ve kanalizasyon sistemlerinin bulunmaması, su temininin sınırlı olması,
- Yol ve sokak ağının kötü durumu: yol kaplamalarının, kaldırımların, yağmur suyu tahliye sistemlerinin ve yeşil alanların eksikliği; cadde kenarlarında düzensiz otopark kullanımı; düzenlenmiş açık kamusal alanların yetersizliği,
- Toplu taşıma hizmetlerinin düşük düzeyde olması ve günlük ulaşım sürelerinin uzunluğu (özellikle evden işe ve işten eve ulaşım),
- Sosyal altyapı tesislerinin eksikliği: kulüpler, kütüphaneler ve spor alanlarının bulunmaması,
- Yapı düzeninin şekillenmemiş olması, görsel engellerin (yardımcı yapılar, yüksek ve kapalı duvarlar) varlığı nedeniyle konut pencerelerinden sokakların düşük izlenebilirliği.

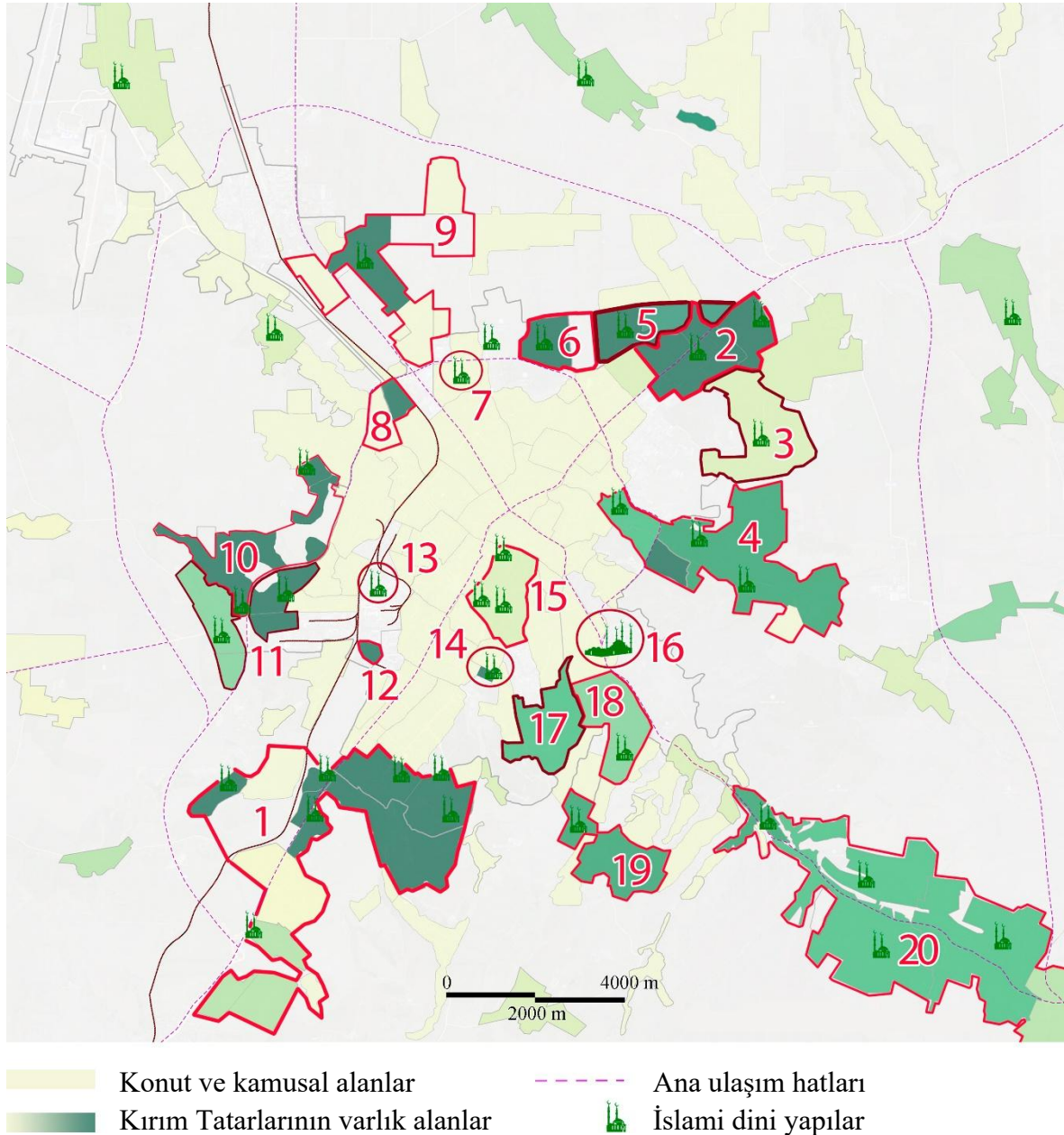
Sonuç olarak, Akmesit aglomerasyonu bir yandan sosyo-ekonomik potansiyeli sayesinde geri dönenler için cazibe merkezi haline gelirken, diğer yandan mekânsal büyüme, altyapı eksikliği ve çözülmemiş kentsel planlama sorunları nedeniyle önemli bir baskı altındadır.

4.1. Akmesit ve Çevresinde Kırım Tatarlarının Yerleşiminde Mekânsal ve Planlama Özellikleri

2014 yılı nüfus sayımı verilerine göre, Akmesit ve çevresindeki nüfus hareketliliği sonucunda toplam 505 bin kişilik nüfusun %14'ünü (yaklaşık 71 bin kişi) Kırım Tatarları oluşturmaktadır. Kent merkezinde yaşayan 352 bin kişilik nüfusun yaklaşık %9,4'ü (33 000 kişi) Kırım Tatarı iken, çevre yerleşim alanlarında yaşayan 152 bin kişilik nüfusun %25'i (38 000 kişi) Kırım Tatarıdır.

Harita 4.2'de koyu yeşil renk ile gösterilen bölgeler, bölgedeki Kırım Tatarlarının %80'inden fazlasını barındırmaktadır. Harita 4.2. incelendiğinde; Akmesit'in kenar mahalleleri ile çevresindeki kırsal alanlarda düşük katlı bireysel konutlarda yaşayan Kırım Tatarlarının, bölge nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Slav kökenli nüfustan ayrıştığı

Harita 4.3, Kırım Tatarlarının Akmescit ve çevresine dönüşü ve yerleşimi sürecinde şekillenen temel bölgelerin tipolojik bir sınıflandırmasını sunmaktadır. Bu haritada yalnızca yerleşim bölgeleri değil, aynı zamanda protesto eylemleriyle ilişkilendirilen alanlar ile geri dönüş süreci sonucunda ortaya çıkan kültürel ve dini odak noktaları da gösterilmektedir. Numaralandırılmış bölgeler, her biri kendi oluşum geçmişi, kentsel özellikleri ve sosyokültürel önemiyle öne çıkan belirli mekânsal birimlere karşılık gelmektedir.

Harita 4.3. Kırım Tatarlarının yerleşim alanları, protesto bölgeleri ve kültürel odak noktaları (Acer120, 2021 çalışmasından uyarlanarak güncellenmiştir)

1. Bölge Kırım Tatar nüfusunun en büyük yerleşim alanı, şehrin güneybatı kenarında yer alan Borçokrak (*Fontanı*), Akmeçit mahalleleri ile Terek Eli (*Trehprudnoye*), *Livadki* ve Acı Kal (*Çistenkoe*) köylerinden oluşmuştur. Bu alanlar 1990'lı yıllarda yoğun olarak iskân edilmiştir ve bazı durumlarda neredeyse tek etnik yapılı yerleşimlere dönüşmüştür. Bölgede çok sayıda cami bulunmaktadır, bu da söz konusu bölgenin Kırım Tatar topluluğunun kültürel ve dini yapısı açısından önemini vurgulamaktadır.

Resim 4.1. Akmeçit mahallesinden bir görünüm (Yandex Panoramaları, 2022)

2. Bölge Kuzeydoğu yönünde, şehir sınırları içinde benzer bir yerleşim alanı oluşmuştur. Bavurçı (*Kamenka*), Hoşkeldi ve *Beloye-3,4* mahalleleri ağırlıklı olarak Ukrayna döneminde yapılaşmış olup yüksek oranda Kırım Tatar nüfusuna sahiptir.

3. Bölge *Kamenskiy massiv* (*Kamenka* Masifi), 90'dan fazla bahçecilik kooperatifinden oluşan büyük bir küme olup, 15 000'i aşkın nüfusa sahiptir. Arsa büyüklükleri ortalama 300–400 m²'dir. Arazi kategorisi bahçecilik amaçlı kullanımdadır. Ancak bu alan, birçok hane için yazlık değil, birincil konut niteliğindedir. Yerleşim esas olarak Slav kökenli nüfustan oluşmakla birlikte, özellikle *Kamenka* ve Hoşkeldi mahallelerine komşu olan sektörlerde önemli sayıda Kırım Tatarı da ikamet etmektedir. Bölge, ikamet kaydı, arsa statüsünün yasal tanınması ve sosyal altyapı yetersizlikleri gibi sorunlarla öne çıkmaktadır.

4. Bölge karma nüfusa sahip (*Lugovoye*) ve *Solneçnaya Dolina* mahalleleri ile çoğunlukla Kırım Tatarlarının yaşadığı Çukurça-2 (*Lugovoye-2*) yerleşimi, bu yerleşimin devamında ise Kırım Tatar çoğunluğuna sahip büyük Mamak (*Strogonovka*) köyü bulunmaktadır (Resim 4.2).

Resim 4.2. Çukurça, Çukurça-2, Mamak, *Solneçnaya Dolina* mahallelerinden bir görünüm (Yandex Panoramarı, 2022)

5. Bölge *Trudovskoye* kırsal yerleşim birimine bağlı bazı köylerdir. Geri dönenler için tahsis edilen topraklar farklı etnik gruplara göre planlanmıştır: *Akropolis* Yunanlar için, *Aykavan* Ermeniler için, Ana Yurt ise Kırım Tatarları için ayrılmıştır. Ancak fiili durumda nüfusun çoğunluğunu Kırım Tatarları oluşturmaktadır. Bu köyler, Bavurçı (*Kamenka*), Hoşkeldi ve *Beloye-3,4* ile birlikte birleşik bir yerleşim dokusu oluşturmaktadır. Ana Yurt ile *Beloye-5* arasında, 77 hektarlık alana sahip *Listoriya* adlı az katlı konut kompleksi inşaatı başlatılmıştır.

6. Bölge *Beloye-5* mahallesi genel olarak şehir sınırları içinde yasallaştırılmış bir kaçak yapılaşmanın olduğu bölgeye örnektir.

7. Bölge *Strelkovaya* protesto alanı (izinsiz yapılaşma) ve *Krımskaya Roza* (Kırım Gülü) kompleksini kapsar. 2006 yılında organize edilen geniş çaplı bir izinsiz yapılaşma alanı mevcuttur, bu alan günümüzde tamamen kaldırılmıştır (Resim 4.3). Sadece cami ayakta bırakılmıştır. Yasadışı yapı sahiplerinin bir kısmına gönüllü tahliye durumunda tazminat teklif edilmiş, aksi takdirde güvenlik güçlerinin müdahalesiyle zorla yıkım tehdidinde bulunulmuştur. Şu anda 11 bin aileye konut sağlayacak olan *Krımskaya Roza* konut kompleksinin inşası sürmektedir.

Resim 4.3. Samozahvat döneminden Krimskaya Roza Konut Kompleksi'ne (Google Earth kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır)

8. Bölge *Jigulina Roşça* olarak adlandırılmaktadır. 2000’li yıllarda burada büyük çaplı bir protesto alanı oluşmuştur. Ancak 2010’lu yıllarda özel bir müteahhit bölgeyi tamamen temizlemiş, kentin sınırının dışında kalan alanda “*Meganom*” alışveriş merkezi ve çok katlı konut kompleksi inşa edilmiştir. Bazı protestoculara tazminat ödenmiştir. Ancak, Çokrak sokağı çevresindeki birkaç blokluk alan yasallaştırılmıştır.

9. Bölge *Molodjnoye* kentsel yerleşim biriminin topraklarıdır. Bu yerleşim geniş bir alana sahiptir. Bir kısmını 2001 yılında nüfusu 6000’in üzerinde olan Slav nüfusun yaşadığı asıl yerleşim, diğer kısmını ise eski bahçecilik kooperatifleri oluşturmaktadır. *Moskovskoye* şosesi boyunca uzanan araziler, Kırım Tatarları tarafından inşa edilen kaçak yapılarla kaplanmış; ancak bu yapıların büyük kısmı yıkılmıştır. Sadece kuzey kesimi korunmuş olup burada *Solneçnyy Park* (Güneşli Park) adlı konut kompleksi inşa edilmektedir. Protesto alanı katılımcılarına, şosenin 450 metre doğusunda yer alan ve cami, yapımı süren bir anaokulu ve diğer altyapılarla donatılan yasal bir konut bölgesinde arsalar tahsis edilmiştir.

10. Bölge Saraylı Kıyat (*Mirnoye*) köyüne ait arazilerdir. 2001 yılında sınır köyü statüsündeki Saraylı Kıyat’ın nüfusu 8 000’in üzerindeydi (yaklaşık %90’ı Slav kökenli) ve köy sınırlarında geniş tarım arazileri bulunmaktaydı. Bu araziler zamanla yeni protesto alanlarına dönüştü. 2014 sonrası Rusya’ya bağlı Kırım yönetimi altında, Saraylı Kıyat kırsal yerleşim bölgesinin toprakları, protesto alanlarında hak iddia eden bireyler için tahsis edilen başlıca kaynak hâline geldi. Aynı anda birkaç yerleşim birimi gelişim göstermektedir: bazı bölümler Bötke (*Dubki*)-Merhamet yerleşimi ile fiilen birleşmiş, bazıları doğrudan Saraylı Kıyat yerleşim çekirdeğiyle (cami bulunan mahalle) bütünleşmiş, bir kısmı ise Çevre Yolu (*Obyezdnaya doroga*) boyunca yapılaşma sürecine girmiştir.

11. Bölge Merhamet mahallesi ile onun batısında yer alan Bötke (*Dubki*) köyünü kapsamaktadır.

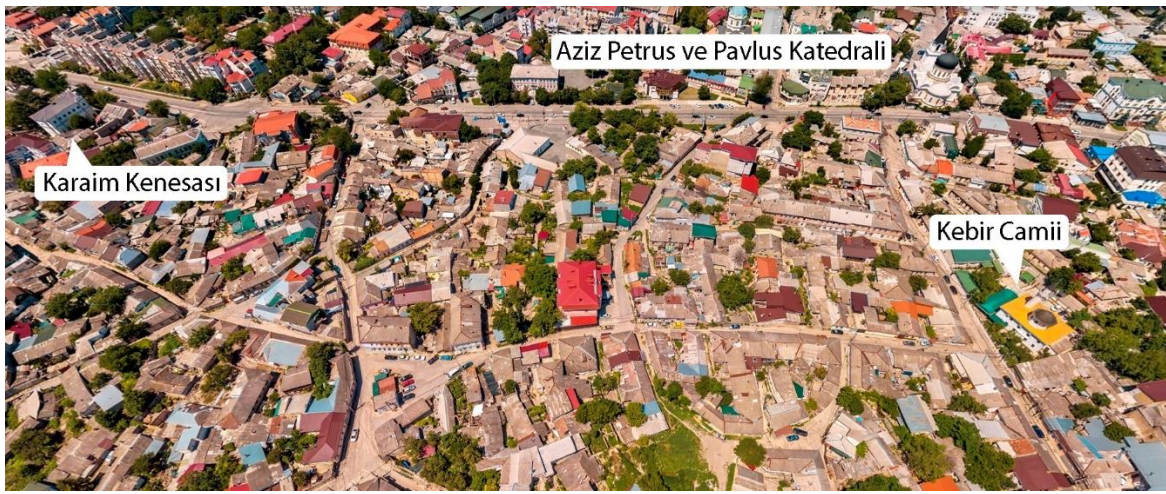
12. Bölge *General Vasilyev* sokağındaki protesto alanıdır. Sanayi bölgesi ve demiryolları arasında yer alan izinsiz yapılaşma bölgesidir. Halihazırda parsel, kadastroya göre spor amaçlı kullanıma ayrılmıştır. Mevcut konutlar yıkım beklemektedir.

13. Bölge Cezaevi alanındaki camidir. 1 Nolu Ceza İnfaz Kurumu arazisinde, bir kilisenin hemen yanında inşa edilmiş bir cami bulunmaktadır.

14. Bölge *Balaklavskaya* protesto alanı ve *Gorod Mira* (Barış Şehri) konut kompleksi. Geniş çaplı izinsiz yapılaşma alanı tamamen ortadan kaldırılmış, şu anda konut projesi inşa

edilmektedir. Ancak Kırım Tatarları bu alanda bir cami ve etrafında küçük bir mahalle inşa etmeyi başarmış, bu yapı daha sonra yasal statü kazanmıştır.

15. Bölge *Starıy gorod* (Eski Şehir) olarak adlandırılan bölgedir. Bu bölge, dar sokaklar ve camiler, sinagoglar ve kenesalar gibi çeşitli dini mimari yapılarla karakterize edilen geleneksel Kırım Tatar kentsel dokusunu korumuştur. Sürgün sonrası bölge Slav nüfusla iskân edilmiştir. Ancak 1990'lı yıllarda, aralarında 1508 yılında inşa edilen Kebir Camii'nin de bulunduğu üç cami restore edilmiş ve çok sayıda Kırım Tatarı bu mahalleye geri dönme çabası göstermiştir.

Resim 4.4. *Starıy gorod* (Eski Şehir) mahallesinden bir görünüm
(Yandex Panoramarı, 2020)

16. Bölge Akmesçit Cuma Camii, yaklaşık 3000 – 4000 kişilik kapasitesiyle Kırım'daki en büyük camidir. 2004 yılında Akmesçit Belediye Meclisi, *Yaltinskaya* Caddesi üzerinde bir cuma camii inşa edilmesi için arazi tahsis etmiş, ancak bu karar kısa süre sonra iptal edilmiştir. Ocak 2008'de yaklaşık 200 Kırım Tatarı, Cuma Camii inşası için bu arazinin tahsis edilmesini talep ederek *Yaltinskaya* Caddesi üzerinde çadır kampı kurmuştur. Bunun sonucunda yetkililer tarafından izin verilmiş, inşaat ancak 2015 yılında başlamıştır. Camiye yakın bölgelerde, özellikle *Maryino*, Kurçı (*Ukrainka*) köyü ve Yalta karayolu boyunca uzanan köy zinciri gibi, çoğunluğu Kırım Tatarı olan Müslüman nüfus yoğun bir şekilde yerleşmiştir.

17. Bölge *Petrovskiye Visotı* protesto alanıdır. Kırım Tatarları ile Slav kökenli sakinler arasında toprak işgali ve meşrulaştırılması amacıyla gerçekleşen nadir bir iş birliği örneğidir. Bu yerleşim birimi resmî olarak tanınmış ve düşük katlı bireysel konutlardan oluşan bir mahalle statüsüne geçiş sürecine girmiştir.

18. Bölge *Maryino* mahallesi, şehir sınırları içinde yer alan büyük bir karma yerleşim alanıdır. Bölgede eski Sovyet dönemine ait mahalleler ile güney kısmında çoğunlukla Kırım Tatarlarının yaşadığı yeni yerleşim alanları bulunmaktadır.

19. Bölge Kurçı (*Ukrainka*) köyü, Akmesçit aglomerasyonunun güneydoğusunda yer alan Kırım Tatarlarının yoğun olarak yaşadığı yerleşim alanının bir parçasıdır.

20. Bölge Güney Kırım sahiline giden karayolu boyunca sıralanan bazı kırsal yerleşim birimleri, Anğara (*Perevalnoye*) köyüne kadar kesintisiz bir yerleşim dokusu oluşturmaktadır. Bu yerleşim birimlerinde Kırım Tatarlarının nüfusa oranı yaklaşık %50 düzeyindedir, ancak oran köyden köye değişiklik göstermektedir. Örneğin, şehrin sınırında bulunan Eski Orda (*Lozovoye*) köyünde Kırım Tatarlarının oranı düşüktür, ancak bir sonraki köy olan Tahta Cami’de (*Andrusovo*) çoğunluğu oluştururlar. Bu model, karayolu boyunca benzer şekilde devam etmektedir.

Sonuç olarak, Akmesçit’in etnik haritası mozaik bir yapıya sahiptir. Kentin merkezi büyük ölçüde Rusça konuşan nüfusla karakterize edilirken, kentin çeperlerinde farklı derecelerde kentsel entegrasyona sahip Kırım Tatar mahallelerinden oluşan bir “kuşak” yer almaktadır. Söz konusu yerleşim örnekleri görsel olarak Resim 4.5’te sergilenmektedir.

Kırım Tatarlarının yoğun olarak yaşadığı yerleşim alanları, aşağıdaki özelliklerle tanımlanabilir:

1. Mekânsal Organizasyon ve Kentsel Yapı Özellikleri

- Düşük yoğunluklu yapılaşma baskındır. Yapıların büyük çoğunluğu farklı mimari tarzlarda inşa edilmiş müstakil konutlardan oluşmaktadır. Hem tamamlanmış hem de inşaatı devam eden yapılar mevcuttur.
- Sokak düzeninin oluşumuna bakıldığında; sokaklarda taşıt yolu, yaya yolu ve peyzaj unsurlarının açıkça ayrılmadığı düzensiz bir yapı hâkimdir. Yollar çoğunlukla stabilize ya da mıcır kaplamalıdır; bu durum ulaşım altyapısının yetersizliğini göstermektedir.
- Yapılaşmanın parçalı karakterde olduğu görülmektedir. Bazı bölgelerde yapı yoğunluğu yüksek olmakla birlikte, aralarda boş arsalar ve henüz yapılaşmamış alanlar görülmektedir. Bu durum, kentsel dokunun hâlen gelişme aşamasında olduğunu ve mekânsal sürekliliğin eksikliğini ortaya koymaktadır.

Resim 4.5. Kırım Tatarlarının yoğun olarak yaşadığı yerleşim alanlarından bir görünüm: Akmesit ve çevresi (Yazar tarafından fotoğraflanmıştır, 2024)

2. Teknik ve Kamusal Altyapı

- Elektrik altyapısı, sokaklar boyunca yer alan havai hatlar aracılığıyla sağlanmaktadır. Direkler genellikle ahşap veya betonarme olup, kırsal karakterli alanlara özgüdür. Elektrik tellerinin yapı cephelerini çaprazlaması hem görsel kirliliğe neden olmakta hem de kuvvetli rüzgâr durumunda güvenlik riski oluşturmaktadır.
- Yağmur suyu drenaj sistemi bulunmamaktadır. Bu durum, yoğun yağışlar sırasında suyun uzaklaştırılamaması ve yol yüzeyinde erozyon gibi sorunların yaşanmasına neden olmaktadır.

3. Yeşil Alanlar ve Rekreasyon Düzenlemeleri

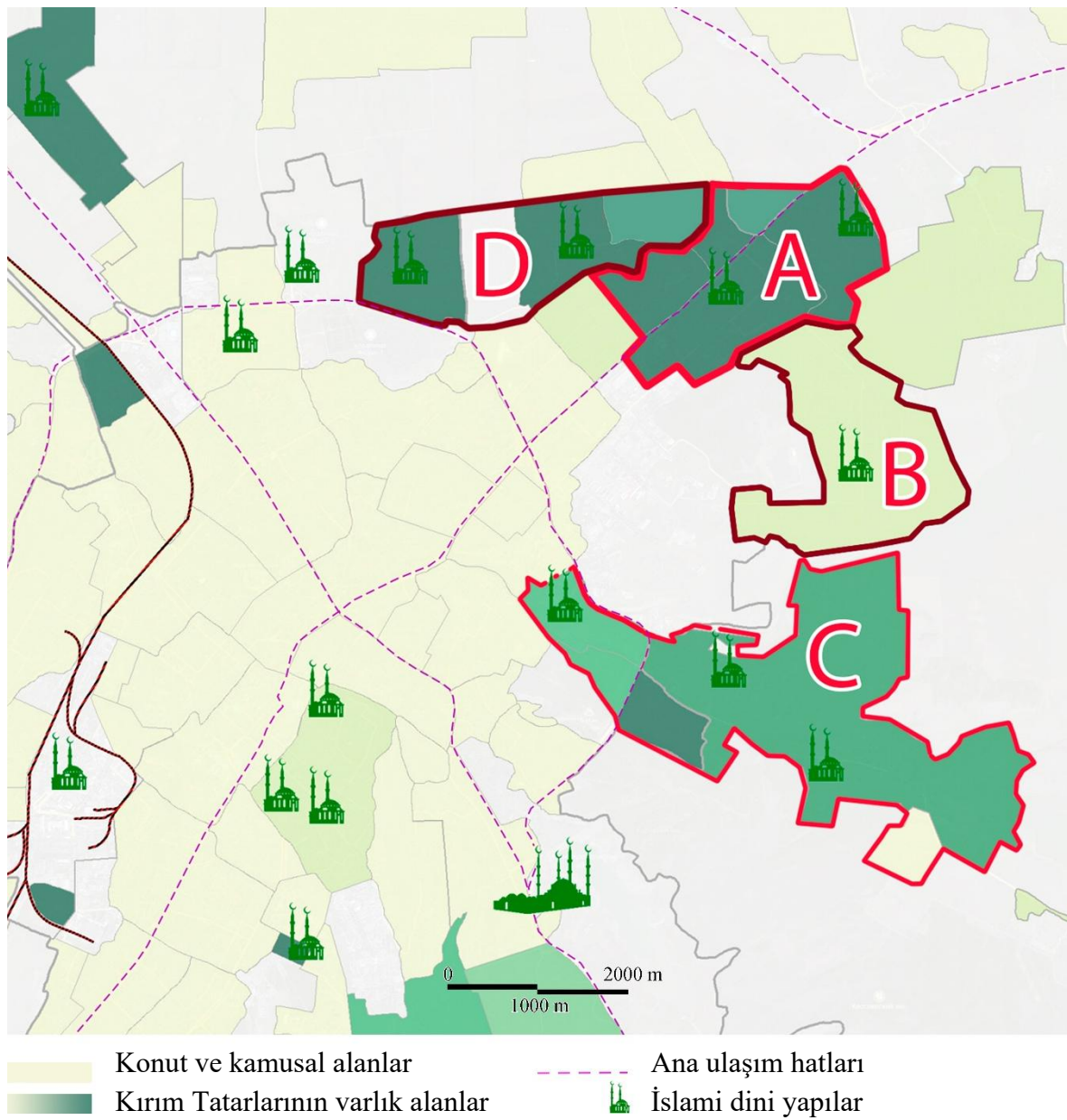
- Yeşillendirme düzensizdir.
- Donanımlı dinlenme alanlarının eksikliği göze çarpmaktadır. Mevcut oyun ve rekreasyon alanlarının durumu genellikle yetersiz olup, çevre çitleri kısmen zarar görmüş, zemin kaplaması bulunmamaktadır, ekipmanlar ise ya eksik ya da aşırı derecede yıpranmıştır.
- Kurak bitki örtüsünün ve boş arazilerin baskınlığı gözlenmektedir. Bu durum, alanların yeterince bakım görmemesi, sulama altyapısının eksikliği veya bu arazilerin geçici kullanım karakterine sahip olmasıyla ilişkili olabilir.

4. Sosyal ve Kültürel Tesisler

- Hemen hemen tüm mahallelerde cami bulunmaktadır. Bu yapılar, Kırım Tatarlarının kimliğinin ve kültürel çevresinin önemli birer unsuru olup yerel topluluk açısından simgesel bir anlam taşımaktadır.
- Yerleşim alanlarının yakınında küçük ölçekli mağazalar ve pazar yerleri gibi ticari birimler mevcuttur. Bu durum, yerel ekonomik ilişkilerin gelişmekte olduğunu göstermektedir. Ancak bu ticaret birimleri, belirli bir mimari plana dayanmadan dağınık biçimde yerleşmiş olup, aşırı reklam ve tabela kullanımı görsel kirliliğe neden olmaktadır.
- Ayrıca, demografik baskılara yanıt olarak modüler eğitim kurumlarının inşa edildiği gözlemlenmektedir. Bu gelişmeler sosyal altyapının gelişimine dair kurumsal bir tepki olarak değerlendirilebilir. Ancak bu önlemlere rağmen eğitim altyapısına yönelik talep hâlâ tam olarak karşılanamamaktadır.

4.2. Akmesit'in Kuzeydoğu Bölgesinin Analizi: Sosyal ve Kentsel Yönler

Çalışma kapsamında Akmesit şehrinin kuzeydoğu kısmı ve çevresi, daha detaylı inceleme için alan araştırması kapsamında seçilmiştir. Bu seçimde geri dönenlerin, özellikle de Kırım Tatarlarının, yüksek yoğunlukta yaşadığı bir bölge olarak öne çıkması göz önünde bulundurulmuştur (Çizelge 4.1). İncelenen alan: i. Bavurçı (*Kamenka*), ii. Hoşkeldi, iii. *Kamenka Masifi*, iv. Mamak (*Strogonovka*), v. Ana Yurt, vi. *Aykavan*, vii. *Akropolis*, viii. *Beloye-3,4,5* ve ix. Çukurça-2 (*Lugovoye-2*) yerleşimlerden oluşmaktadır. Yerleşimler A, B, C ve D olmak üzere dört blokta toplanmıştır (Harita 4.4).

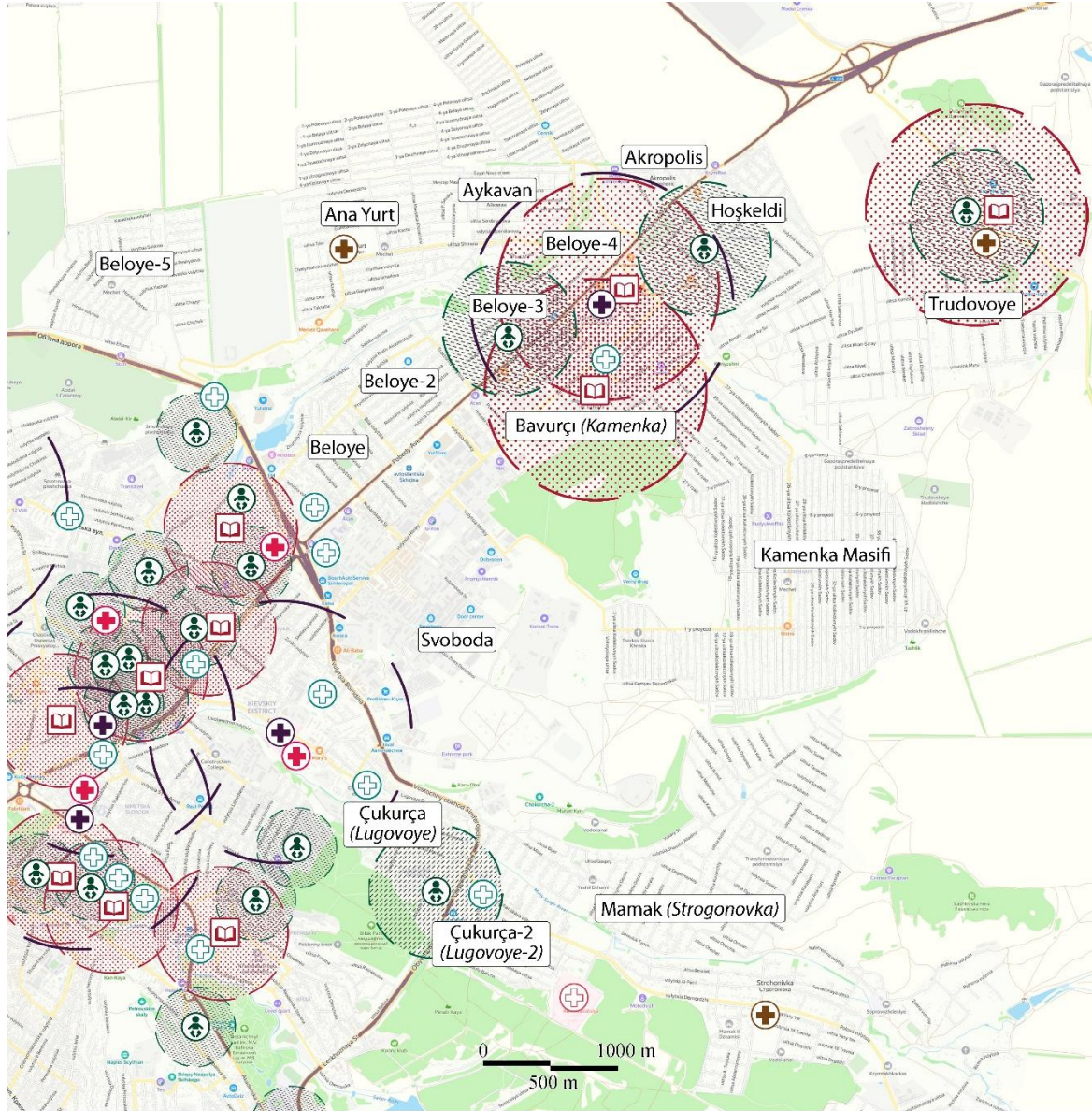

Çizelge 4.1. Akmescit'in kuzeydoğu kesimi ve çevresindeki yerleşimlerde nüfus ve Kırım Tatarlarının oranı

	Mahalle	Nüfusu	Kırım Tatarlarının nüfus içindeki oranı (%) ve kişi sayısı
A blok	Bavurçı	1764	%85 = 4776
	Hoşkeldi	2445	
	Beloye-3 ve Beloye-4	960	
	Akropolis	450	
	Toplam	5619	
B blok	Kamenka Masifi	15 000	%40 = 6000
C blok	Mamak	4200	%85 = 4144
	Çukurça-2	150	
	Solneçnaya dolina	525	
	Toplam	4875	
D blok	Aykavan	405	%85 = 1428
	Ana Yurt	525	
	Beloye-5	750	
	Toplam	1680	
<i>Toplam</i>		27 174	16 348

4.2.1. Kartografik analiz

Yapılan kartografik analiz, Kırım Tatarlarının yoğun olarak yaşadığı bölgelerde temel sosyal altyapının ciddi şekilde yetersiz olduğunu ortaya koymuştur (Harita 4.5). İncelenen tüm bölgede yalnızca bir okul, Bavurçı (*Kamenka*) mahallesinde yer alan 42 No'lu okul faaliyet göstermektedir. Bu okul, biri ilkokul düzeyinde, diğeri ise ortaokul ve lise düzeyinde eğitim veren iki ayrı binadan oluşmaktadır. Söz konusu binalar birbirinden yaklaşık 1 km uzaklıktadır.

	Genel eğitim kurumları		Okul öncesi eğitim kurumları
	Poliklinik		Hastane
	Özel Tıp Merkezi		Kırsal Sağlık Ocağı
			Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi

Harita 4.5. Mevcut okul, anaokulu ve sağlık kurumlarına erişim yarıçaplarının gösterimi (Yazar tarafından hazırlanmıştır)

Buna ek olarak, bölgede iki anaokulu faaliyet göstermektedir: Hoşkeldi’de bulunan 12 No’lu “Küneşçik” ve Beloye-3 mahallesindeki 19 No’lu “Beloçka”. Kırım Cumhuriyeti hükümetinin resmî portallarında yer alan bilgilere göre, bu anaokullarında boş yer bulunmamaktadır. Bu durum, ebeveynlerin çocuklarını başka mahallelerdeki anaokullarına göndermek zorunda kalmalarına veya çocuk bakımı ile bireysel olarak ilgilenmelerine yol

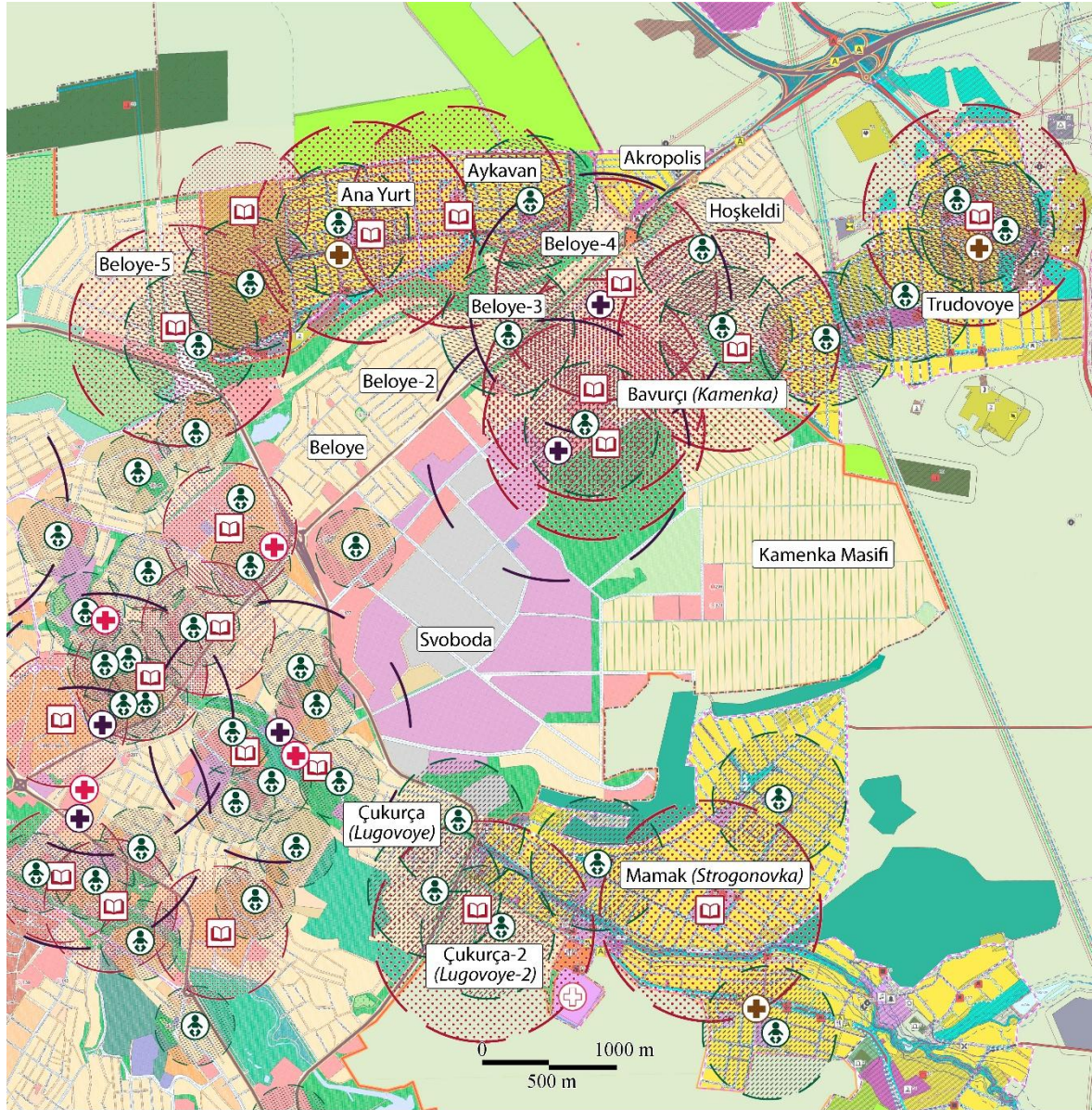
açmakta, bu da iş gücüne katılım imkânlarını sınırlamaktadır. Aşırı yoğunluk aynı zamanda okullar için de geçerlidir. Eğitim, sınıf kapasitesi 15-20 öğrenci olarak öngörülmesine rağmen, fiilen 30 veya daha fazla öğrenciyle iki vardiya halinde düzenlenmektedir. Bu durum, projelendirilmiş kapasitenin önemli ölçüde aşılması anlamına gelmekte ve eğitim sürecinde ek zorluklar yaratmaktadır.

Ayrıca Bavurçı'da şehir polikliniğine bağlı küçük bir şube de hizmet vermektedir. Bu birim ile ilkokul, 1997 yılında uluslararası kuruluşların desteğiyle inşa edilmiştir (Gabrielyan ve diğerleri, 1998). Ana Yurt ve Mamak'ta ise, 2018 yılında Federal Hedef Programı kapsamında, vardiya başına 35 muayene kapasiteli modüler sağlık ocakları hizmete açılmıştır. Ayrıca, küçük ölçekli özel tıp merkezlerinin açılması da giderek yaygınlaşmaktadır.

Akmescit ve Akmescit Rayonu yerel düzeyde hizmet veren sosyal altyapı tesislerinin planlanan yerleşim haritasının analizi, altyapı eksikliklerinin önemli bir kısmının güncel imar planında dikkate alındığını göstermektedir (Harita 4.6). Planın başarılı bir şekilde uygulanması halinde, Ana Yurt, *Aykavan*, Bavurçı ve *Beloye-3* bölgeleri eğitim altyapısı tesisleriyle tamamen donatılacaktır. Bavurçı'da ise vardiya başına 530 muayene kapasiteli bir polikliniğin inşası planlanmaktadır.

Bununla birlikte, sorunlu alanlar hâlâ mevcuttur. Örneğin, *Beloye-5*, Hoşkeldi ve Mamak mahallelerinde ek bir anaokulu ihtiyacı bulunmaktadır ve okullara yaya erişim yarıçapı, asgari kabul edilen normları aşmaktadır. *Beloye* ve *Beloye-2* mahalleleri ise şehir merkezine yakın olmalarına ve gelişmiş ulaşım altyapısına sahip olmalarına rağmen, okul öncesi eğitim kurumlarına sahip değildir. *Akropolis* bölgesinde de benzer bir durum gözlemlenmektedir.

En belirgin sosyal altyapı yetersizliği, *Kamenka* Masifi bölgesinde kaydedilmiştir. Bu alan, tarihsel olarak bahçecilik ve tarım amaçlı kullanıma tahsis edilmiş olup, imar belgelerinde sosyal hizmet tesisleri için arsa ayrılmamıştır. Günümüzde bu alan, okul veya anaokulu bulunmayan bir yerleşim bölgesi hâline gelmiştir ve mevcut şemalara göre gelecekte de bu tür tesislerin yapımı planlanmamaktadır. İlk değerlendirmelere göre, en az 3-4 anaokulu ve 2 okul ihtiyacı olduğu belirlenmiştir.

Genel eğitim kurumları

Okul öncesi eğitim kurumları

Poliklinik

Hastane

Kırsal Sağlık Ocağı

Harita 4.6. Akmesçit ve Akmesçit Rayonu yerel düzeyde hizmet veren sosyal altyapı tesislerinin mevcut ve planlanan yerleşim haritası üzerinde okul, anaokulu ve sağlık kurumları erişim yarıçaplarının gösterimi (Yazar tarafından hazırlanmıştır)

Bu bağlamda, yerleşim alanının sosyal altyapı tesisleriyle donatılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. 2021 yılında, Akmescit Şehri Mimarlık ve Şehir Planlama Dairesi tarafından kavramsal bir çözüm önerisi geliştirilmiş, ancak onay aşamasında reddedilmiştir ve bu nedenle Nazım İmar Planı'na değişiklik olarak dâhil edilmemiştir. Kavramsal çözümün onaylanmama nedenleri arasında, finansman kaynaklarının yetersizliği ve mülk sahiplerinin olası arsa kamulaştırmalarına yönelik endişeleri yer almaktadır.

4.2.2. Entegrasyonun sosyo-ekonomik boyutları: sosyolojik araştırma sonuçları

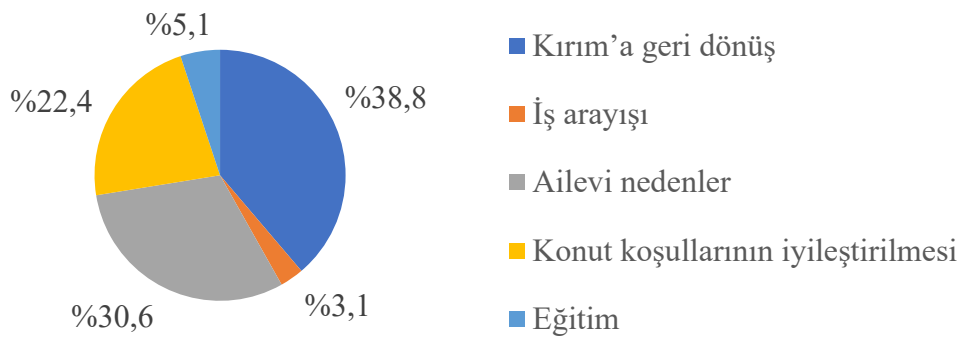
Bu araştırma, nitel verileri istatistiksel göstergelerle destekleyerek Akmescit'in kuzeydoğu bölgesi ile çevresindeki yaşam ortamına dair temel sorunların somut biçimde ortaya konmasını sağlamıştır. Anket formu, barınma koşulları, kamu hizmetlerine erişim, altyapının durumu ve sosyal entegrasyon düzeyi gibi temel konulara odaklanmış, ayrıca açık uçlu sorular aracılığıyla yapısal ve öznel çevre algısı boyutları da değerlendirilmiştir. Anket, çevrimiçi araç olan Google Forms kullanılarak gerçekleştirilmiş ve yaklaşık 27 bin kişilik nüfusluk bir evren büyüklüğünde, %95 güven düzeyi ve $\pm\%10$ hata payı ile örneklem büyüklüğü 98 katılımcıyı (85 kadın ve 13 erkek) kapsamıştır.

Anketlerde sorular 8 ana başlıkta altında oluşturulmuştur (EK-1). Bu başlıklar aşağıda sunulmaktadır:

- Sosyo-Demografik Veriler
- Göç Tarihi
- Arazi ve Konut Edinimi
- Yaşam Koşulları ve Altyapı
- Sosyo-Ekonomik Aspektler
- Sosyal Bağlar ve Entegrasyon
- Kültürel Kimlik ve Aktivite
- Yaşam Kalitesinin Değerlendirilmesi ve Öneriler

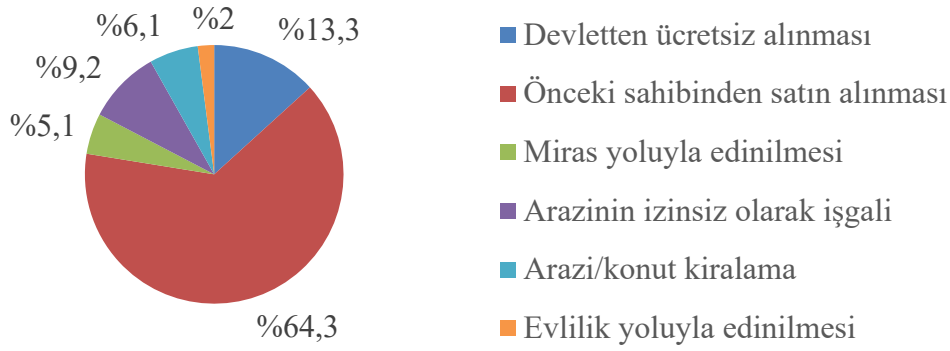
Katılımcıların yaklaşık %76'sı evli olup, %49'u beş veya daha fazla kişiden oluşan hanelerde, %30,6'sı ise dört kişilik ailelerde yaşamaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğu (%80'in üzerinde) yükseköğrenim düzeyine sahiptir; yaklaşık %10'u ise ortaöğretim sonrası mesleki eğitim kurumlarından mezun olmuştur. Katılımcıların ezici çoğunluğunu (%91,8) Kırım Tatarları oluşturmaktadır.

Taşınma tarihine ilişkin soruya verilen yanıtlara göre, katılımcıların %19,4'ü 1990–1995, %7,1'i 1996–2000, %17,3'ü 2001–2005, %20,4'ü 2006–2010 yıllarında, %26,5'i ise 2014 sonrasında taşınmıştır. Yerleşime geliş nedenleri arasında en sık ifade edilen unsur, %38'i aşan oranla geri dönüş süreci olmuştur. Bunu daha iyi konut koşulları ve ailevi nedenler takip etmektedir (Şekil 4.1). Katılımcıların yaklaşık %40'ı Orta Asya'dan, %38,8'i ise Kırım'ın kırsal bölgelerinden; %13,3'ü ise Kırım'daki diğer şehirlerden gelmiştir. Bu veriler, iç göçün uluslararası geri dönüş kadar önemli olduğunu, özellikle nüfusun yeniden dağılımı ve kentleşme bağlamında belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir.

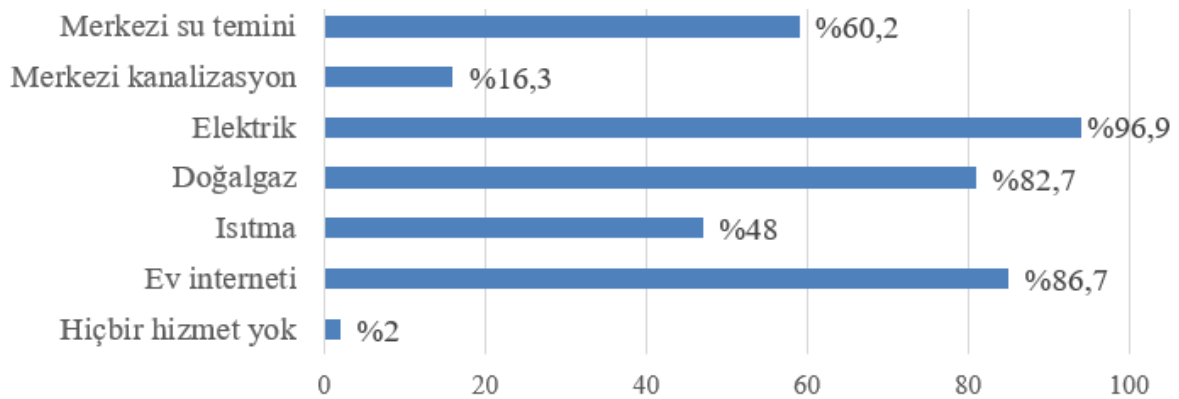
Şekil 4.1. Taşınma nedenleri

Geri dönenlerin ve ailelerinin yerleşim sürecinde karşılaştıkları başlıca zorluklar arasında %45,9 oranıyla altyapı eksikliği ilk sırada yer almakta, bunu %34,7 ile konut yetersizliği ve %26,5 ile belge işlemlerinde yaşanan güçlükler izlemektedir. Katılımcıların yaklaşık %20,4'ü ise yerleşim sırasında uygun bir iş bulmakta zorlandığını belirtmiştir. Anket sonuçları birkaç önemli çıkarım yapılmasına olanak tanımaktadır. Bunlardan birincisi, konut sorununun genel olarak istikrara kavuştuğunu göstermektedir. Katılımcıların %77'si arsa ve konutlarına ilişkin resmî belgelerinin bulunduğunu, yaklaşık %5'i ise bu sürecin devam ettiğini belirtmiştir. Sadece %9 civarında bir kesimin herhangi bir belgesi bulunmamaktadır. Konut edinme yolları şu şekilde dağılmıştır; katılımcıların yaklaşık %57'si mülkünü ikincil piyasadan, yani önceki sahiplerinden satın almıştır; %13'ü devletten ücretsiz arsa tahsisi aldığını; %9'u ise geçmişte arsayı izinsiz olarak işgal ettiğini ifade etmiştir. Bu durum, yerleşimin melez bir modelle gerçekleştiğini göstermekte; bazı aileler konut satın alırken, önemli bir kesim önce gayriresmi şekilde yerleşmiş, ancak zamanla tapu ve mülkiyet sürecinde ilerleme kaydetmiştir. Katılımcıların %53'ü belge edinme sürecinde zorluk yaşadığını belirtmiş olsa da, bugün çoğunluğun mülkiyet haklarına sahip olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 4.2).

Şekil 4.2. Arazi veya konut edinme yöntemi

İkincisi, konut kalitesi ve altyapı hizmetleri zamanla iyileşmektedir, ancak geçmişteki plansız yapılaşmanın izleri hâlen hissedilmektedir. Katılımcıların %18'i konutlarını “çok iyi” (bakım gerektirmeyen), %55'i “iyi”, %22'si ise “orta” (onarım gerektiren) durumda olarak değerlendirmiştir. Sadece %4'ü konutunun durumunu “kötü” olarak nitelendirmiştir. Bu veriler, ailelerin büyük bir kısmının ilk inşa döneminden sonra konutlarını elverişli hâle getirdiğini göstermektedir. Bununla birlikte, altyapı hizmetlerinin kapsamı sınırlıdır. Katılımcıların çoğu elektriğe, doğalgaz bağlantısına ve internet erişimine sahiptir, ancak şehir suyu ve kanalizasyon altyapısı her yerde mevcut değildir. Yaklaşık yarısı şehir su şebekesine ve kanalizasyona bağlıdır, diğer yarısı ise kuyu suyu, taşınabilir su ve foseptik gibi alternatif yöntemler kullanmaktadır. Katılımcıların %60'ı altyapı hizmetlerinde kesintiler yaşadığını bildirmiştir; bu sorunlar çoğunlukla elektrik kesintileri ve su temini eksikliklerinden kaynaklanmaktadır. Katı atıkların toplanması ve sokak düzenlemeleri gibi hizmetler de bazı katılımcılar tarafından yetersiz bulunmuştur (Şekil 4.3). Sonuç olarak, yaşam koşulları 1990'lı yıllara kıyasla iyileşmiş olsa da kentin standartlarından hâlen uzak olup, altyapı eşitsizliği büyük ölçüde giderilememiştir.

Şekil 4.3. Konutlarda mevcut olan altyapı hizmetleri

Üçüncüsü, istihdam ve gelir düzeyinde olumlu eğilimler gözlemlenmektedir; ancak birçok ailenin maddi refahı hâlen sınırlı seviyededir. Katılımcıların %77'si düzenli bir işe sahip olduğunu veya girişimci olarak faaliyet gösterdiğini belirtmiştir; %15'i ise öğrenci, emekli ya da ev hanımıdır. İşsiz olduğunu belirtenlerin oranı sadece %4'tür. Bu durum, katılımcıların ekonomik yaşama yüksek oranda dâhil olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, aile gelirini tamamen yeterli bulanların oranı yalnızca %8'dir; %42'si gelirinin “kısmen yeterli” olduğunu, %50'si ise yetersiz olduğunu ifade etmiştir. Diğer bir deyişle, önemli bir kesim ancak temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde mütevazı bir yaşam sürmektedir. İstihdamla ilgili sorunlar arasında, iyi ücretli ve mesleğe uygun iş bulma güçlüğü (%36,7) ile ikamet edilen bölgeye yakın alanlarda iş imkanlarının yetersizliği (%15,3) dile getirilmiştir. Ancak katılımcıların yaklaşık %43'ü herhangi bir zorluk yaşamadan iş bulduğunu belirtmiştir. Genel olarak işsizlik oranı düşük seviyededir, ancak istihdamın kalitesi ve ücret düzeyleri hâlen önemli sorun alanlarıdır.

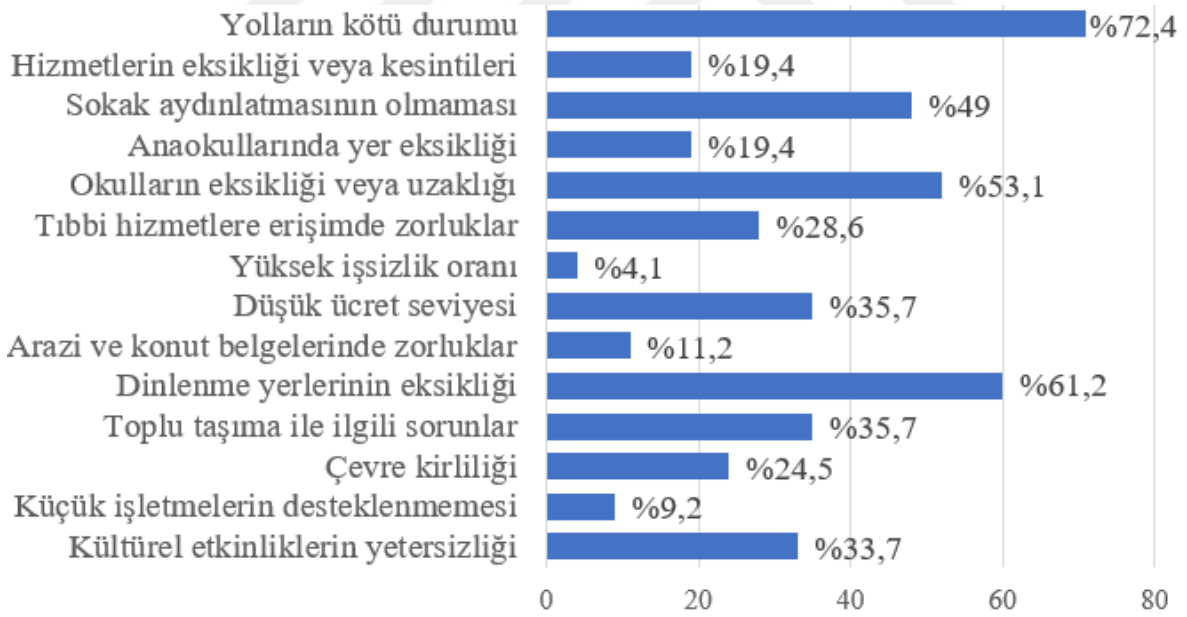
Dördüncü olarak, eğitim, sağlık ve kültür gibi sosyal hizmetlere erişim değerlendirildiğinde entegrasyon sürecinde en sorunlu alanların bu başlıklar olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaklaşık %53'ü mahallelerinde okul bulunmaması veya mevcut okulların uzaklığı sorununu vurgulamış, %19'u ise anaokulu kapasitesinin yetersizliğinden yakınmıştır. Bu durum, objektif verilere de yansımaktadır. Birçok yeni mahalle uzun yıllar kendi okul veya kreşine sahip olmadan varlığını sürdürmüş, çocuklar ya kent merkezine ya da komşu köylerdeki kalabalık okullara gitmek zorunda kalmıştır. Ancak yakın zamanda bazı bölgelerde okul öncesi eğitim kurumlarının inşasına başlanmıştır. Özellikle 26–45 yaş grubundaki katılımcılar, okul ve kreş altyapısına, sokak aydınlatmasına ve kamusal alanlara diğer gruplara kıyasla daha fazla vurgu yapmıştır.

Sağlık alanında, katılımcıların %28'i sağlık hizmetlerine erişimde güçlük yaşadığını, en yakın polikliniklerin uzak olduğunu, doktor sayısının yetersiz kaldığını ve sıra bekleme sürelerinin uzun olduğunu ifade etmiştir. En yakın sağlık ocaklarının aşırı yüklü olduğu ve hastaların çoğunlukla şehir hastanelerine gitmek zorunda kaldığı belirtilmiştir. Ayrıca, %60'ı mahallelerinde park, spor alanı veya kültürel merkez gibi donanımlı dinlenme ve eğlence alanlarının bulunmadığını, %33'ü ise kültürel etkinliklerin yetersiz olduğunu dile getirmiştir. Yeni kurulan mahallelerde kültürel altyapı zayıftır. Her ne kadar Bavurçı'da bir kültür merkezi faaliyette olsa da birçok katılımcı daha fazla sosyal imkân talep etmektedir. Buna karşılık, katılımcıların yaklaşık %95'i kültürel kimliğin korunmasını önemli gördüğünü belirtmiştir. Özellikle 18–25 yaş aralığındaki gençler, kültür, çevre ve yeni

istihdam olanaklarının yaratılmasını bölgenin gelişimi açısından öncelikli alanlar olarak vurgulamıştır.

Son olarak, %49'u sokak aydınlatmasının eksikliği, %35'i ise toplu taşıma hizmetlerinin düzensizliğini en acil sorunlar arasında saymıştır (Şekil 4.4). Bu noktada, 46 yaş ve üzeri katılımcıların, temel mühendislik altyapısı ile ulaşım erişimi konularına diğer yaş gruplarından daha fazla önem verdikleri dikkat çekmektedir.

Tüm bu veriler, geri dönenlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde sosyal altyapının ve kent yaşam kalitesinin halkın ihtiyaçlarının gerisinde kaldığını göstermektedir. Bununla birlikte, dikkat çekici olan husus, algılanan yaşam kalitesindeki olumlu yöndeki değişimdir: Katılımcıların %72'si son 5 yılda yaşam koşullarının iyileştiğini düşünmektedir; %28'i ise herhangi bir değişiklik görmediğini veya bu konuda net bir kanaat belirtmediğini ifade etmiştir. Yaş arttıkça yerel toplulukla özdeşleşme düzeyinin yükseldiği, cinsiyetten bağımsız olarak katılımcıların büyük çoğunluğunun yüksek düzeyde sosyal katılım sergilediği gözlemlenmektedir.

Şekil 4.4. Bölgedeki en acil sorunlar

Katılımcıların büyük çoğunluğunun yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik toplumsal girişimlere katılmaya istekli oldukları gerçeği, yerel yönetim mekanizmalarının ve kamu kurumlarıyla etkileşim kanallarının sürdürülebilir bir biçimde geliştirilmesi açısından önemli bir kaynak olarak değerlendirilebilir.

Katılımcıların algılarını ve beklentilerini daha iyi yansıtan nitel bilgiler, açık uçlu sorulara yanıt veren 19 kişinin yorumlarında ortaya çıkmaktadır. Bu geri bildirimlerde en çok dile getirilen talep ve gözlemler şu başlıklarda toplanabilir:

- Okul öncesi eğitim kurumları, ilköğretim okulları ve sağlık ocakları gibi eğitim ve sağlık altyapısının artırılmasının gerekliliği,
- Sadece ulaşım kalitesini değil, aynı zamanda acil hizmetlerin sunum hızını da etkileyen yol yapımı ve onarım çalışmalarına öncelik verilmesi,
- Yeşil alanların ve park düzenlemelerinin artırılmasıyla çocuklara ve gençlere yönelik spor ve kültürel dinlenme alanlarının geliştirilmesi yoluyla yaşanabilir bir kentsel çevre oluşturulması.

Sonuç olarak, bu sosyolojik araştırma kapsamında elde edilen veriler, Kırım Tatarlarının yoğun olarak yaşadığı bölgelerde son yıllarda gözlemlenen olumlu gelişmelere rağmen, altyapı ve sosyal hizmet alanlarında ciddi eksikliklerin devam ettiğini göstermektedir. Katılımcıların çoğunluğu gelişim sürecinde olumlu bir eğilim olduğunu belirtmekle birlikte, yerel ve bölgesel düzeyde daha bütüncül ve sistemli müdahalelere ihtiyaç duyulduğunu vurgulamaktadır. Katılımcıların genel sosyal ruh hali “ihtiyatlı iyimserlik” olarak tanımlanabilir. Bununla birlikte, kültürel kimliğin korunması faktörü, toplumsal dayanışmanın şekillenmesinde belirgin bir rol oynamaya devam etmektedir.

4.2.3. Mekânsal Organizasyon ve Normatif Değerlendirme

Yoğun bireysel konut dokusunun baskın olduğu ve mekânsal bütünlüğün parçalı bir nitelik taşıdığı incelenen bölge için, mevcut morfolojik yapının rasyonel kullanımı temelinde şekillenen bir gelişim yaklaşımı ön plana çıkmaktadır. Bu yaklaşım, yerel düzeyde gelişimi dışlamamakta; ancak bu gelişimin, mevcut yapısal çerçevede ve mekânsal rezervlerin değerlendirilmesi doğrultusunda gerçekleştirilmesini öngörmektedir. Bu rezervler arasında kısmen yapılaşmış parseller, boş alanlar ve altyapı koridorları boyunca atıl durumda kalan şeritler yer almaktadır. Bu bağlamda, yapılaşma parametrelerinin daha kompakt, enerji verimli ve görsel çevre kalitesi açısından nitelikli bir yapıya kavuşturulması gerekliliği dikkat çekmektedir. Standart’a (Minstroy, 2020a) göre, düşük katlı modelde günlük yaşam senaryosunun mekânsal bileşenleri şu şekilde tanımlanmaktadır:

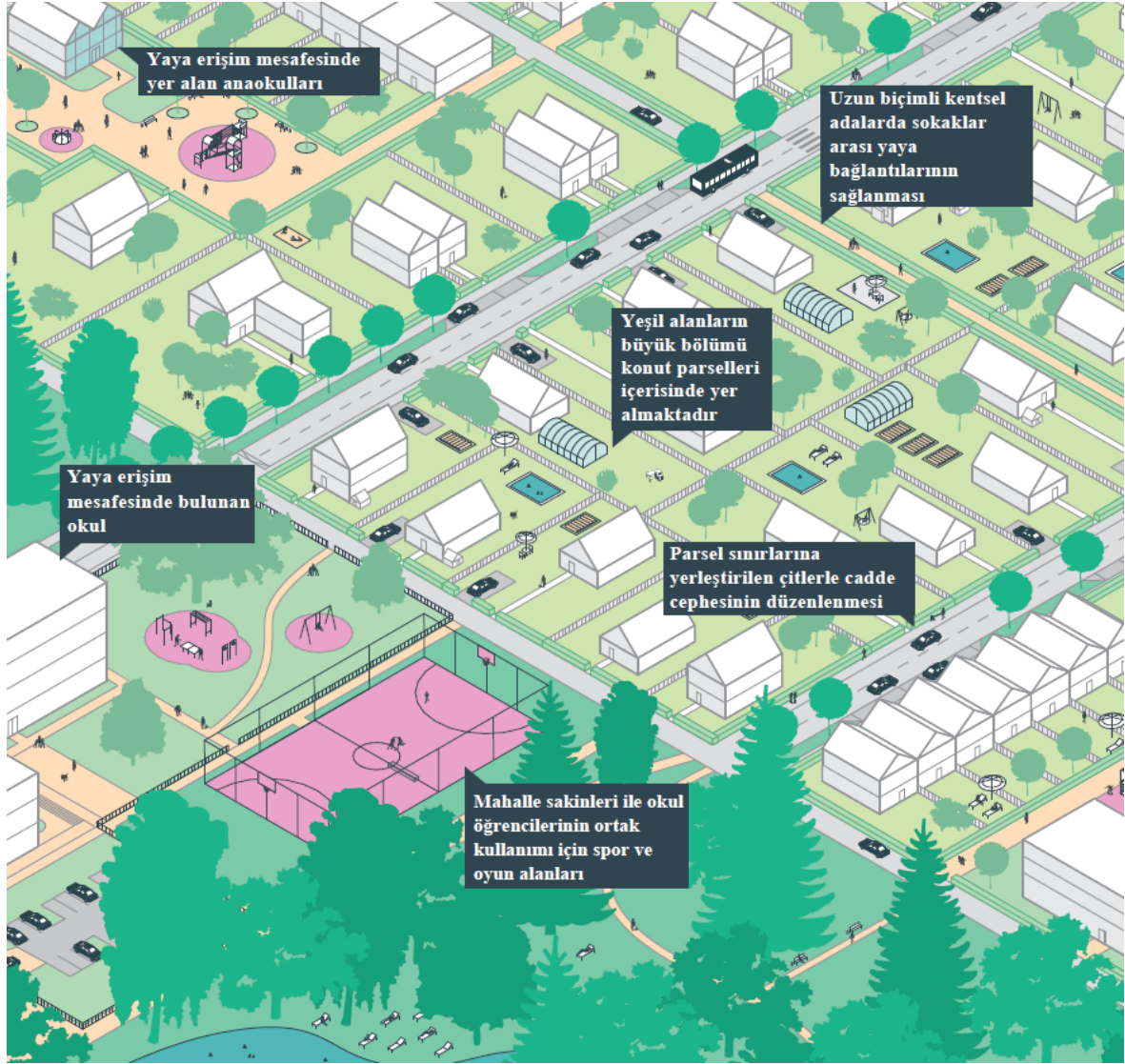
- Konut
 - Bireysel, bitişik nizam ve çok haneli konut yapıları.
 - Sokağa doğrudan açılan girişe ve müstakil bahçeye sahip geniş konutlar.
- Ulaşım
 - Özel otomobil.
 - Toplu taşıma.
 - Hafif hareketlilik araçları: bisiklet, scooter, segway.
- Çalışma
 - Başlıca istihdam alanları yerleşim bölgesi dışında konumlanmaktadır.
- Tüketim
 - Günlük ihtiyaçlara yönelik sınırlı ürün ve hizmet yelpazesi yürüme mesafesinde erişilebilir durumdadır.
 - Geniş ürün ve hizmet çeşitliliği ise kentin diğer bölgelerinde sunulmaktadır.
- Boş Zaman
 - Evde ve evin bahçesinde.
 - Evin yakınındaki park ve yeşil alanlarda.
 - Mahalledeki yerel kentsel yaşam merkezlerinde.

Bireysel konut alanları, işlevsel çeşitlilik düzeyinin düşük olmasıyla karakterize edilmekte, kamusal ve ticari altyapıya ait yapıların oranı ortalama %7 civarındadır. Bu oranın yalnızca %2'si okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim kurumları ile sağlık hizmeti yapılarına, %5'i ise ticaret ve günlük hizmet tesislerine karşılık gelmektedir. Standardı'nda (Minstroy, 2020a) belirtilen düşük katlı model parametrelerine göre, söz konusu altyapıların önerilen oranı %10 ile %20 arasında değişmektedir. Bu da belirgin bir altyapı yetersizliğine işaret etmektedir (Çizelge 4.2).

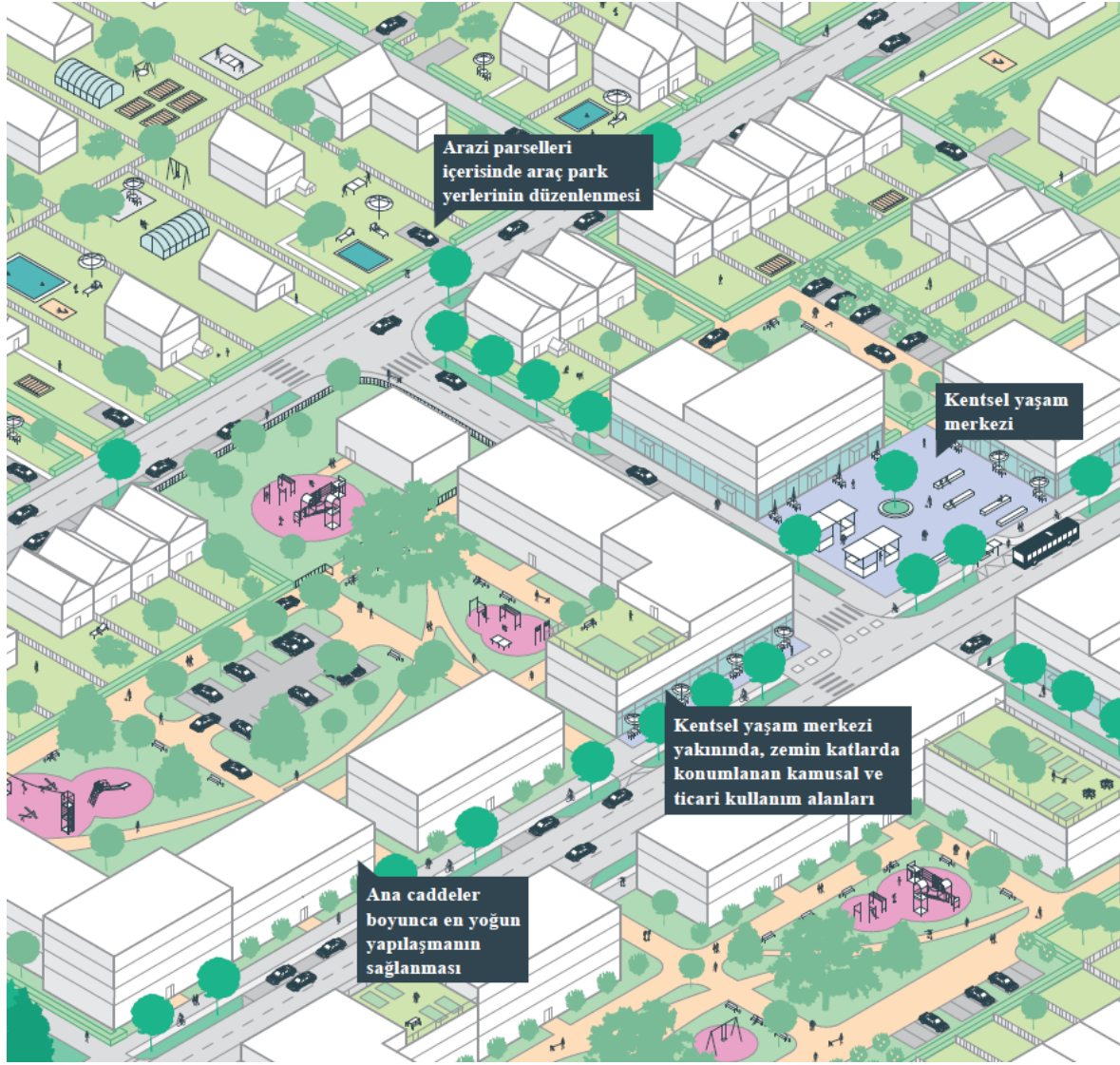
Çizelge 4.2. Mevcut bireysel kentsel konut çevresine ait göstergelerin, düşük katlı yerleşim modeli için önerilen değerlerle karşılaştırılması

Parametre Adı	Bireysel Konut Alanlarının Ortalama Göstergeleri	Standart'ın Düşük Katlı Model Parametreleri (Önerilen Değerler)
Kamu ve ticaret altyapısı için ayrılmış yapı alanı oranı, %	7	10–20
Alan yapı yoğunluğu, bin m ² /ha	2	4–8
Nüfus yoğunluğu, kişi/ha	35-45	50–80
Kişi başına düşen konut alanı, m ² /kişi	50–80	35–50
Konut ve çok işlevli yapı adası alanı, ha	4	1,8–5
Konut ve çok işlevli yapı adası yapı yoğunluğu, bin m ² /ha	0,3–5	1,5–16
Yol ağı yoğunluğu, km/km ²	10	10–15
Kişi başına düşen yeşil alan, m ² /kişi		>30
Ortak kullanım alanlarında yeşil alan oranı, %		15
Cadde genişliği, m / her iki yönde şerit sayısı	İlçe düzeyindeki ana caddeler	15 / 2
	Yerel sokaklar	8 / 1
Arsa büyüklüğü, ha	Bireysel yapılaşma	0,08
	Yazlık yerleşim (Kamenka Masifi)	0,03-0,04
	Bitişik nizam yapılaşma	-
	Çok daireli konut yapısı	-

Bunun yanı sıra, diğer temel parametrelerde de sapmalar tespit edilmiştir. İncelenen bölgelerde yapı yoğunluğu yaklaşık 2 000 m²/ha düzeyindedir; oysa önerilen yoğunluk değeri 4 000 ila 8 000 m²/ha arasında değişmektedir. Bu durum, arazi kaynaklarının verimli kullanılmadığını ve kentsel çevrenin yeterince doygun olmadığını göstermektedir (Şekil 4.5 ve Şekil 4.6).

Şekil 4.5. Planlama ve mekânsal çözümler, 1. kısmı (Minstroy, 2020a)

Şekil 4.6. Planlama ve mekânsal çözümler, 2. kısmı (Minstroy, 2020a)

4.3. Düşük Katlı Yerleşim Modeli Doğrultusunda Sürdürülebilir Mekânsal Gelişim Önerileri

Geri dönen nüfusun yoğunlaştığı yaşam çevrelerinde sürdürülebilir, dengeli ve kapsayıcı bir kentsel yapının oluşturulması, mevcut morfolojik yapının rasyonel kullanımı ve kamusal alanların güçlendirilmesi doğrultusunda sistematik planlama ve tasarım yaklaşımlarını gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda, düşük katlı yerleşim modeli parametreleri ile Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma İlkeleri temelinde geliştirilen öneriler, araştırma sahasındaki özgün koşullar dikkate alınarak şekillendirilmiştir.

4.3.1. Ulaşım ve yaya altyapısı

İncelenen bölgelerdeki temel sorunlardan biri, yetersiz sokak ağı bağlantılarıdır. Mevcut geçiş yolları çoğu zaman genişlik açısından standartlara uygun değildir, parseller arası sürekliliği sağlamamakta ve konfigürasyonları ulaşım ile yön bulmayı zorlaştırmaktadır. Toplu taşıma güzergâhlarına erişim oldukça sınırlıdır. Saha gözlemleri ve sakinlerin yanıtlarına göre, bazı bölgelerde asfalt kaplamalı yolların bulunmadığı, toplu taşıma duraklarının 10 dakikalık yürüme mesafesinden daha uzakta olduğu ve güzergâhların düzensiz işlediği tespit edilmiştir.

Bu bağlamda, sürdürülebilirlik ilkeleri çerçevesinde tanımlanan bağlantılılık ve hareket konforu ilkesine uygun çözümler, özellikle mekânsal çevrenin yaşanabilirliğini ve işlevselliğini artırma açısından büyük önem taşımaktadır.

Planlanan müdahaleler şunları içermektedir:

- Asfalt kaplamalı cadde ve geçitlerin yeniden düzenlenmesi.
- Durak yapılarının yerleştirilmesi ve şehir merkeziyle ulaşım bağlantısının sağlanması.
- Ana arterler boyunca yaya yollarının inşa edilmesi.
- Hız kesiciler ve güvenli geçiş noktalarının uygulanması.

Bireysel ve bitişik nizam konut yapılaşmasında, her hane kendi arsasında bir veya iki araçlık otopark sağlayabilmektedir. Bu tür yapılaşma boyunca sokak kenarlarında yalnızca sınırlı sayıda misafir otoparkı yer almaktadır.

4.3.2. Alanın işlevsel çeşitliliği

Kırım Tatarlarının yoğun olarak yaşadığı bölgelerin çoğu plansız ya da yarı yasal biçimde geliştiğinden, işlevsel çeşitlilik ilkesi, tarihsel olarak oluşmuş altyapı eksikliklerinin telafi edilmesi ve dengeli bir günlük yaşamın sağlanması açısından özel bir önem taşımaktadır.

Kamu ve ticaret altyapısı yapıları, ayrı binalarda ya da mahalle düzeyindeki ana caddelerin zemin katlarında konumlandırılabilir. Yaya hareketliliğinin yoğunluğuna bağlı olarak, bu tür altyapıların yoğunlaştığı alanlar genellikle 50–150 m yarıçapındaki bölgeleri kapsar. Bu yapılar, kentsel yaşamın merkezini oluşturarak, genellikle bu caddelerin belirli kesimleri boyunca, yerel yollarla kesişim noktalarında ya da ana meydan gibi kamusal açık alanlara bitişik olarak konumlanır. Kamu ve ticaret altyapılarının sıralandığı caddenin ya da caddesinin bölümünün uzunluğu genellikle 100 ila 350 metre arasında değişmektedir.

Kentsel yaşam merkezi çoğunlukla, ilgili alanı şehrin diğer bölgelerine bağlayan toplu taşıma durağına yakın konumlandırılır.

Bu bölgelerde sürekli sokak cephesi oranı, alanın diğer kısımlarına kıyasla daha yüksektir: Mahalle düzeyindeki ana caddeye bakan arsa sınırlarında yapılaşma oranı %70'e kadar çıkabilmektedir. Kentsel yaşam merkezine ve ana caddelere cephe binaların ön cepheleri, kırmızı hatta en fazla 3 metre mesafede konumlandırılır. Cephe önündeki alanlarda ise genellikle kafe terasları, açık tezgâhlar ve benzeri yapılar yer alır.

Ayrıca, bu merkezlerde yer alan ve genellikle konut parsellerinde bulunmayan özgün rekreasyon altyapı unsurları (örneğin, kaykay parkı, tırmanma duvarı vb.) da ziyaretçi akışını artırabilmektedir.

4.3.3. Konut yapılaşması

Aynı yerleşim alanı içinde farklı türde düşük katlı yapıların bir arada bulunması öngörülmektedir: bireysel ve bitişik nizam evler ile 4 kata kadar olan çok daireli konut yapıları. Konut tiplerinin çeşitliliği, düşük katlı yerleşim alanlarının kendine özgü bir karakter kazanmasına katkı sağlar. Konut tipolojilerinde çeşitliliğin benimsenmesi, yalnızca mekânsal estetik değil, aynı zamanda esneklik ve uyarlanabilirlik ilkesine uygun olarak, farklı yaşam tarzlarına ve demografik gruplara uyum sağlayan konut çözümleri sunmaktadır. Ayrıca ortak alanların varlığı, kuşaklararası bağlantı ilkesine katkı sunarak çok kuşaklı aile yapılarının sürdürülebilirliğini desteklemektedir. Cephe düzenlemelerinde yerel mimari motiflerin kullanımına yönelinmesi, imgesellik ilkesiyle de uyumlu olarak yerel kimlik duygusunun güçlenmesini sağlayabilir. Her yapı adasının kimliğini vurgulamak amacıyla, kavşaklara bakan köşe parsellerde, çevresindeki mimari ile kontrast oluşturan silüet, cephe plastiği veya malzeme kullanımına sahip konut yapıları önerilmektedir. Sokakların bütüncül algısını ise şu unsurlar belirler: konut parsellerine girişler, çevre duvarları, zemin kaplamaları, çizgisel çalı ve ağaç dikimi. Bu durum yapı adalarının tanınırlığını artırmakta ve mekânsal yön bulmayı kolaylaştırmaktadır.

Farklı konut tiplerinin uygulanması, yapı adası yoğunluğunun model içinde değişkenlik göstermesini sağlar ve düşük katlı konut piyasasında çeşitli fiyat segmentlerinde konut arzını artırır. Bireysel ve bitişik nizam yapılaşma, model kapsamında kişi başına 35–50 m² konut alanı sağlayarak yüksek konut donanımı düzeyine ulaşılmasına olanak tanır. Bu konutlarda

yaşayan haneler, doğrudan sokağa açılan bağımsız girişlere ve müstakil arsa alanlarına sahiptir.

Görsel analiz sonuçlarına göre, yapılaşmada görsel kaosun en büyük nedenlerinden biri, yapıların ve çevre duvarlarının yerleşimine dair ortak kuralların bulunmamasıdır. Bireysel konut yapılarının ağırlıkta olduğu alanlarda aşağıdaki tavsiyeler doğrultusunda düzenleme yapılması gerekmektedir:

- Yapılaşmanın sokak mekânıyla görsel ilişkisini ve kentsel düzeni desteklemek amacıyla, kırmızı hatlara ilişkin asgari ve azami yapı çekilme mesafelerinin tanımlanması, cephe önlerindeki alanların yeşillendirilmesi ile çevre duvarı yüksekliklerinin sınırlandırılması yoluyla sosyal denetim ve görsel sürekliliğin sağlanması.
- Sokak cephesine bakan girişlerin, pencerelerin ve cephe yüzeylerinin planlanması, sokak canlılığını teşvik eder ve güvenlik hissini artırır.
- Sokaklara ve meydanlara bitişik alanlarda, depo ve yardımcı yapıların yer almasının yasaklanması.

Bu tür düzenlemeler, sürekli sokak cephesinin oluşmasına ve mahallelerin organize kentsel alanlar olarak algılanmasına katkı sağlar. Örnek olarak, düşük katlı kentsel çevrede bir konut sokağının dönüşüm senaryosu değerlendirilebilir (Şekil 4.7 ve Şekil 4.8).

Şekil 4.7. Konut sokağında planlama ve altyapı eksikliklerine ilişkin karakteristik sorunlar (Yazar tarafından hazırlanmıştır)

1. Farklı yapı türlerinin düzensiz dağılımı: yapıların gelişigüzel yerleşimi, sokak cephesinde çok sayıda yardımcı yapı.
2. Yüksek ve kapalı çevre duvarları.
3. Yetersiz altyapı: yol kaplamasının ve kaldırımların olmaması, yağmur suyu drenajı, yeşil alanlar ve rekreasyon alanlarının eksikliği.
4. Parsel dışında düzensiz otopark kullanımı.

Şekil 4.8. Sokak altyapısının geliştirilmesine ve yapılaşmanın düzenlenmesine yönelik öneriler (Minstroy, 2020b'den uyarlanarak güncellenmiştir)

1. Yeni yapıların parselde konumlandırılmasına ilişkin ortak kurallar, kırmızı hat geri çekilme mesafeleri dâhil.
2. Çevre duvarlarının yüksekliği ve görüş açıklığının düzenlenmesi.
3. Sokakların iyileştirilmesi: kaldırımlar, yol kaplaması, yeşillendirme, yağmur suyu drenajı ve rekreasyon alanlarının oluşturulması.
4. Parsel içi ve cadde kenarında otopark alanlarının planlanması.

4.3.4. Alanın sosyal donatılarla donatılmışlığı

Sosyal altyapı tesislerinde ciddi bir yetersizlik tespit edilmiştir: okul öncesi kurumların eksikliği, okulların aşırı yoğunluğu ve birincil düzeyde sağlık hizmeti sunan tesislerin yokluğu dikkat çekmektedir. Bazı mahallelerde çocuklar, ikamet ettikleri yerin dışındaki eğitim kurumlarına gitmek zorunda kalmakta ve bu durum, toplu taşıma olanaklarının

sınırlılığıyla daha da kötüleşmektedir. Bu durum, Akmescit merkezindeki kurumlar üzerinde aşırı bir yük oluşmasına ve halkın ulaşım maliyetlerinin artmasına neden olmaktadır.

Okul ve anaokulu yerleşimlerinin planlanmasında, konut alanlarına olan normatif mesafelerin gözetilmesi, arazi kullanımında etkinliğin sağlanması ve yapılaşmada büyük boşluklar oluşturmada kompakt kentsel dokuların geliştirilmesi hedeflenmelidir. Bu bağlamda, sosyal tesislerin, özellikle okul ve sağlık hizmetlerinin, erişilebilir ve yoğun yerleşim dokusu içinde konumlandırılması, sadece fiziksel planlama açısından değil, aynı zamanda sakinlerin ihtiyaçlarına uygunluk ve yoğunluk-insan ölçeği ilkeleriyle de doğrudan ilişkilidir.

Okullar, planlama alanı dâhilinde şu şekillerde konumlandırılabilir:

- Yerel ve tali yollarla çevrelenmiş bağımsız bir yapı adasında.
- Bir park, küçük yeşil alan ve konut-çok işlevli yapı adasıyla aynı yapı adasında.

Akmescit Kentsel Bölgesi'nin kentsel planlama yerel normlarına (2022) göre, düşük katlı yapılaşmada yaya erişim yarıçapı azami:

- Okullar için 500 metredir. Ancak kırsal yerleşimlerde bu mesafe 2000 metreye kadar çıkabilir. Bu nedenle, Standart'a (Minstroy, 2020a) göre önerilen azami erişim yarıçapı olan 840 metre (10 dakika) ve 1000 kişi başına en az 125 öğrenci kapasiteli sağlanabilirlik düzeyi uygun kabul edilmelidir.
- Anaokulları için azami erişim mesafesi 500 metredir; asgari sağlanabilirlik düzeyi 1000 kişi başına 75 çocuk kapasitesidir.

Standart'a (Minstroy, 2020a) göre, yerleşimin kompaktlığı ve uyarlanabilirliğini artırmak amacıyla, en fazla 50 çocuk kapasiteli anaokullarının, bireysel konut parselleriyle aynı büyüklükteki (0,1 ha) arsalar üzerinde veya kamu binalarının zemin katlarında yer almasını, böylece iki ila dört komşu yapı adasına hizmet vermesini önermektedir.

Anaokullarının toplu taşıma duraklarına 150–250 metre mesafede yer alması, ebeveynlerin çocuklarını işe giderken bırakıp dönüşte alabilmelerini kolaylaştırır.

Temel önlemler:

- Yeni anaokulları, mevcut okullara eklentiler ve sağlık-sosyal tesisler için arsa rezervasyonu yapılması.

- Yapım süresini kısaltan tip modüler projelerin kullanılması.
- Eğitim tesislerinin, yaya erişilebilirlik ilkelerine uygun şekilde yapı adası sistemine entegre edilmesi.
- Okul binalarının ders dışı zamanlarda yerel halk için boş zaman değerlendirme merkezleri olarak işlev görmesinin sağlanması. Aynı şekilde, okul sahasında yer alan spor ve oyun alanlarının da ders dışı saatlerde çevredeki yapı adaları sakinlerinin kullanımına açılması hedeflenmelidir.

4.3.5. Kamusal alanların ve yeşil alanların oluşturulması

Mevcut koşullarda, incelenen bölgelerdeki yapılaşma genel kullanıma açık yeşil alanları neredeyse hiç öngörmemektedir. Bu durum, orantısız şekilde kapalı ve stres yaratan bir çevrenin oluşmasına neden olmaktadır. Planlama kararları aşağıdaki unsurları içermelidir:

- Adalar içinde dinlenme, çocuk oyunları ve spor aktiviteleri için mikro parklar ve rekreasyon alanları oluşturulması. Bu tür mahalle içi açık alanlar, güvenlik ve sağlık ilkesi doğrultusunda çevresel konforu artırmakta ve psikolojik gerilimi azaltmaya katkı sağlamaktadır.
- Sokakların kamusal alanlar olarak düzenlenmesi: ağaçlı yürüyüş yolları, banklar, kaldırım boyunca yeşillendirme gibi peyzaj öğelerinin entegrasyonu.
- Günlük hareket güzergâhlarıyla (ev – okul – market – durak) bütünleşik kamusal alanların oluşturulması. Bu yaklaşım, bağlantılılık ve hareket konforu ilkesiyle uyumlu olup, söz konusu alanların hem erişilebilirliğini hem de kullanım sıklığını artıracaktır.
- Yollar ve altyapı hatları boyunca tampon yeşil kuşakların oluşturulması.

Bu önlemlerin hayata geçirilebilmesi için, mevcut arazi rezervlerinin envanteri çıkarılmalı ve öncelikli dönüştürme alanları belirlenmelidir.

Yerel parkta yer alan spor ve oyun alanları, hem bölge sakinlerinin hem de okul öğrencilerinin ortak kullanımına açık olabilir. Ancak bu durum için park ile okul arasında en fazla 5 dakikalık yürüme mesafesi olmalı ve erişim, taşıt yollarının geçilmesini gerektirmemelidir.

4.3.6. Mühendislik altyapısı ve teknik donanım

İncelenen bölgelerde mühendislik altyapısının düşük düzeyde olması önemli bir sorundur. Maliyetlerin azaltılması ve aynı zamanda düşük katlı yerleşim alanlarında bozulma riskinin

önlenmesi amacıyla, model kapsamında konut birimlerinin en az yarısının, merkezi şebekeden bağımsız olarak çalışan yerel su temini, kanalizasyon, ısıtma sistemleri ve enerji kaynaklarıyla donatılması gerekmektedir.

Öncelikli gelişim alanları:

- Nüfus yoğunluğu yüksek olan bölgelerde merkezi altyapı ağlarına aşamalı bağlantı planının hayata geçirilmesi.
- Merkezi altyapı sistemlerinin uygulanmasının ekonomik veya teknik olarak uygun olmadığı bölgeler için yerel arıtma sistemleri ve alternatif kanalizasyon çözümlerinin kullanılması.
- Yağmur suyu drenaj sistemleri ve yüzeysel su tahliye altyapısının kurulması.
- Sokak aydınlatmasının geliştirilmesi ve dijital altyapının yaygınlaştırılması (internet erişimi, binaların enerji verimliliği, yönlendirme sistemleri, akıllı toplu taşıma durakları gibi unsurlar).

4.3.7. Kayıt dışı ve hukuken tanımlanmamış alanlar

Kırım'da kadastro ve kentsel planlama verilerinin dijitalleşme düzeyi yüksek olmasına rağmen, bazı alanlara ilişkin resmî bilginin bulunmaması önemli bir sorun teşkil etmektedir. Tahminlere göre, yerleşim alanlarının sınırları içinde kalan parsellerin %10 ila %15'i; ki bunların arasında geri dönenlerin yoğun yaşadığı bölgeler de yer almaktadır, açık bir hukuki ya da planlama statüsüne sahip değildir. Bu kapsamda, Rusya Federasyonu'nun Birleşik Gayrimenkul Kayıt Sistemi'nde yer almayan ya da fiilî kullanım ile hukuki durum arasında çelişki bulunan araziler dâhildir.

Bu tür kayıt dışı alanlar çeşitli önemli sorunlara yol açmaktadır:

- Hukuki belirsizlik: Kadastroda yer almayan parsellerde yapı ruhsatı alınması, altyapı bağlantısı yapılması ve iyileştirme programlarına katılım mümkün olmamaktadır.
- Artan ihtilaf riski: Bu alanlarda mülkiyet ihtilafları, mükerrer hak iddiaları ve izinsiz yapılaşma olayları daha sık görülmekte; bu durum yerel halk ile kamu otoriteleri arasında gerilimi artırmaktadır.
- Planlama bütünlüğünün bozulması: Veri eksikliği, bütüncül mekânsal planların hazırlanmasını engellemekte ve kapsamlı kentsel gelişim projelerinin hayata geçirilmesini zorlaştırmaktadır.

Bununla birlikte, gerekli envanter çalışmaları yapılır ve yerel topluluklar sürece dâhil edilirse, bu alanlar pilot programlar için potansiyel rezerv alanı olarak değerlendirilebilir. Bu çerçevede söz konusu alanlar aşağıdaki amaçlar için kullanılabilir:

- Okul, anaokulu ve sağlık ocağı gibi sosyal altyapı tesislerinin inşası.
- Kamusal alanların oluşturulması.
- Genç ailelere veya sosyal açıdan dezavantajlı gruplara arsa tahsisi.

Kırım Tatarlarının yoğun olarak yaşadığı bölgelerde yer alan hukuki statüsü tanımlanmamış parsellerin, coğrafi bilgi sistemleri ve fotogrametri yöntemleri kullanılarak kapsamlı bir envanter taramasından geçirilmesi önerilmektedir. Elde edilen veriler, mekânsal planlama sistemine entegre edilmeli ve imar planları ile imar uygulama hükümlerinin güncellenmesinde temel veri olarak kullanılmalıdır. Bu yaklaşım, yalnızca hukuki statü kazandırmayı değil, aynı zamanda bu alanların işlevsel çeşitlilik ilkesine uygun şekilde çok amaçlı kullanım potansiyelini değerlendirmeyi de hedeflemelidir.

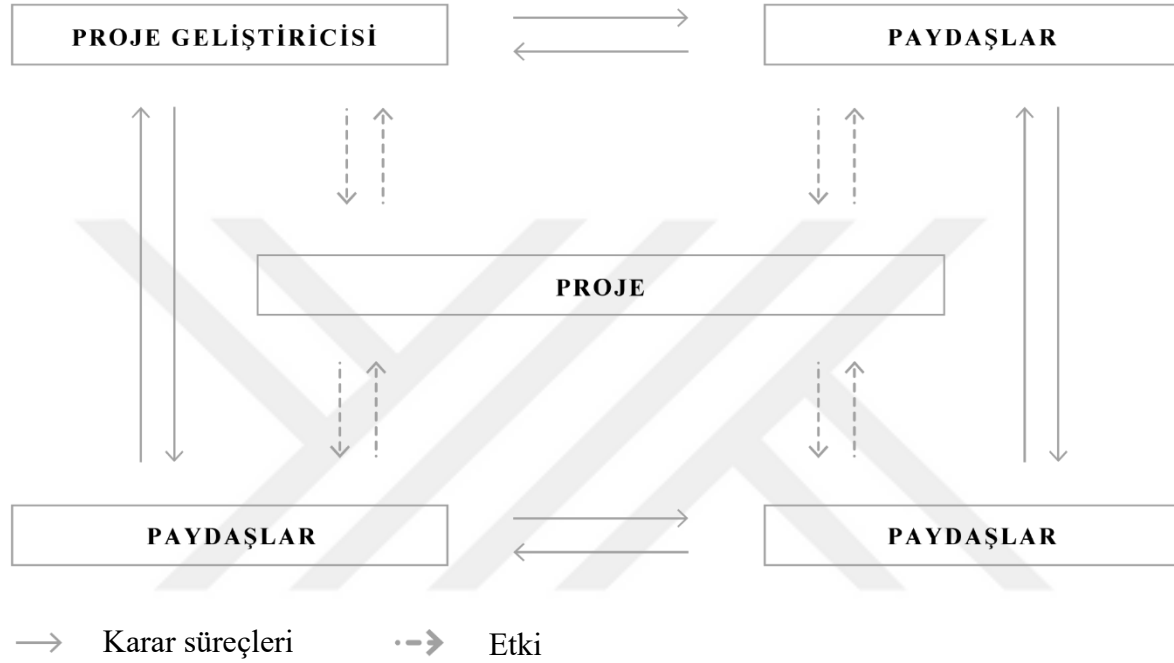
Sürecin şeffaflığına ve yerel halkla kurulacak diyaloga özellikle önem verilmelidir. Bu yaklaşım, kentsel düzenleme süreçlerine güveni artıracak ve katılım düzeyini yükseltecektir.

4.3.8. Katılımcı tasarım

Kent sakinlerinin kentsel gelişim projelerine katılımı, tüm ilgili tarafların proje kararlarının hazırlanması, kabulü ve uygulanmasına dâhil olduğu bir tasarım süreci mekanizmasının oluşturulması anlamına gelir. Bu faaliyetlerin temel amacı, kentlilerin taleplerine yanıt veren, potansiyelini en üst düzeyde kullanarak etkin şekilde işleyen ve gerçekten ihtiyaç duyulan kentsel alanların oluşturulmasıdır.

Projelerin hazırlanması ve uygulanması sürecinde karar alma rollerinin dağılımı açısından iki yaklaşım öne çıkar: geleneksel kademeli yaklaşım ve katılımcı yaklaşım (Minstroy, 2020c). Kentsel gelişim projelerine uygulandığında, geleneksel yaklaşım, kentlilerin yalnızca önceden hazırlanmış çözümleri tüketen pasif kullanıcılar olarak kabul edildiği bir süreci ifade eder. Bu yaklaşımda, geliştirilen çözümler doğrudan halk taleplerine dayanmadığı için kentsel alanların potansiyeli tam anlamıyla kullanılamaz. Bunun sonucunda da kullanılmayan kamusal alanların ortaya çıkması ve kullanıcı grupları arasında çatışmalar gibi çeşitli olumsuzluklar meydana gelir.

Karar alma süreçlerinde katılımcı yaklaşım, 20. yüzyılın ortalarında Avrupa ve Amerika’da, geleneksel modele bir alternatif olarak gelişmiştir. Kentsel gelişim projelerine uygulandığında, bu yaklaşım katılımcı tasarım olarak adlandırılır. Bu yöntem, kent sakinlerinin proje hazırlığının en erken aşamalarından itibaren ve projenin uygulanmasına kadar tüm süreçte katılmalarını; ayrıca projenin hayata geçirilmesinden sonra alanın sosyal ve kültürel kullanımıyla ilgili etkinliklerde de yer almalarını öngörür.

Şekil 4.9. Kentsel gelişim projelerinin hazırlanması ve uygulanmasında karar alma süreçlerine katılımcı yaklaşım (Minstroy, 2020c)

Bu yönüyle katılımcı tasarım, çalışmada önerilen sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin özellikle sakinlerin ihtiyaçlarına uygunluk, esneklik ve uyarlanabilirlik ile kuşaklararası bağlantı ilkeleriyle doğrudan ilişkili bir uygulama aracı olarak öne çıkmaktadır.

Sakinlerin kentsel gelişim projelerine katılımının temel görevleri:

- Geliştirilecek alanla ilgilenen tarafların belirlenmesi.
- Bu paydaşların planlanan alanın geleceğine ilişkin taleplerinin ortaya çıkarılması.
- Ortaya konan bu taleplerin tasarım kararlarına entegre edilmesi.

Katılım uygulamasının temelinde, birbirine güvenen, belediye temsilcileri ve diğer paydaşlarla iş birliğine açık olan ve hem proje süresince hem de sonrasında alanın gelişimine katkı sunmaya hazır bir kent topluluğu oluşturmak yer alır. Katılım süreci, tüm ilgili tarafların ihtiyaçlarına yanıt verecek koşulların oluşturulmasını amaçlar.

Kentsel Gelişim Projelerine Katılımın Avantajları

Sakinler için:

- Kentsel çevrenin değişimine etki edebilme: vizyon geliştirmeden proje uygulamasına ve sonuçların değerlendirilmesine kadar sürece aktif katılım.
- Tasarım kararlarının etkinliğinin artması.
- Kentsel çevrenin gelişimine yönelik alternatif fikirlerin ve bireysel girişimlerin hayata geçirilmesi.
- Belediyeler ile sorumluluk paylaşımı ilkesinin anlaşılması.
- Kentliler arasında bağların kurulması ve yeni kent topluluklarının oluşması.
- Aidiyet, güven ve karşılıklı anlayış gibi sosyal değerlerin gelişimi.

Belediye yönetimleri için:

- Kentsel gelişim projelerinin sosyal meşruiyetinin artması.
- Gizli kentsel sorunların ve halkın değerlerinin açığa çıkarılması.
- Kentlilerin zaman, bilgi ve deneyim gibi kaynaklarının kullanımı ve yerel kapasitenin artırılması.
- Projeye ayrılan kaynakların daha verimli kullanılması.
- Kentsel gelişimle ilgilenen kişi sayısının artması.
- Kentlinin “tüketici” rolünden “ortak” rolüne geçişinin sağlanması.
- Kentsel çatışma riskinin azaltılması ve bu tür çatışmalara çözüm araçlarının geliştirilmesi.
- Kentlilerin kentsel gelişim projelerine bakış açısının olumlu yönde değişmesi ve vandalizmin azalması.
- Kent gündeminde olumlu haber ve bilgi kaynaklarının ortaya çıkması.
- Belediyeler ile kentliler arasında sürdürülebilir ve etkili iletişim kanallarının kurulması.

İş dünyası için:

- Kentlilerin ihtiyaçlarının analiz edilerek hizmet taleplerinin öngörülmesi.
- Gelecekte alanı kullanacak kullanıcı profillerinin belirlenmesi.
- Alan gelişimine yönelik farklı modellerin test edilerek bunların iş süreçleri veya kullanıcı davranışları üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi.

Kent sakinlerinin kentsel gelişim projelerine tam katılımı beş temel ilkeye dayanır:

1. Katılım kolaylığı ve bilgiye erişim: Katılımın etkinliği, her aşamada kentlilere açık, zamanında ve eksiksiz bilgi sunulmasıyla sağlanır. Katılımcıların proje süresi, kapsamı, hedefleri, bütçe ve kaynak sınırlamaları hakkında bilgi sahibi olması gerekir.
2. Eşit katılım koşulları: Katılım, tüm kentli gruplarına açık olmalıdır. Yalnızca seçilmiş grupların sürece dâhil edilmesi etkisiz olmanın ötesinde, proje paydaşları arasında çatışmalara da yol açabilir. Sadece belediye yetkililerinden ve kamu kurumlarının yöneticilerinden oluşan danışma gruplarının kurulması, kamusal katılım anlamına gelmez. Bu durumda gerçek kullanıcılar olan yerel sakinler ve kentsel topluluklar karar alma sürecinin dışında kalır.
3. Projeye erken aşamalardan itibaren katılım: Katılımcıların yalnızca proje onay aşamasında bilgilendirilmesi ve kararlar üzerinde etkilerinin olmaması, süreç açısından herhangi bir değer taşımaz; bu durum halkı demotive eder ve yerel yönetimlere olan güveni zedeler. Bu nedenle, halkın katılımı daha projenin hedeflerinin ve vizyonunun şekillendiği ilk aşamalarda başlamalıdır. Katılımcılar, projenin teknik şartnamesinin belirlenmesine kadar sürece dâhil olabilmelidir.
4. Katılım koşullarında esneklik ve çeşitlilik: Farklı bireylerin farklı imkânlarla ve kaynaklara sahip olduğu göz önünde bulundurularak, çeşitli katılım formatları sunulmalıdır. Bazı bireyler süreci sadece takip ederken, bazıları anket veya oylamalara katılabilir; kentsel liderler, topluluk temsilcileri ve ilgili bireyler ise karar alma süreçlerine aktif olarak katılabilir.
5. Katılımın etkisinin değerlendirilebilirliği: Kentsel gelişim projelerine katılım, halkın zaman, bilgi ve kaynak katkısını gerektirir. Bu nedenle beklentilerin etkin şekilde yönetilmesi ve katılımın isteklerin gerçekleşeceğine dair bir garanti olmadığı konusunda şeffaf olunması gerekir. Katılımcılara, projeye katılım nedenleri, çözmek istedikleri sorunlar ve sahip oldukları kaynaklar sorulmalıdır. Ayrıca, aldıkları kararların proje sonuçlarına nasıl yansıdığı konusunda da geri bildirim alma imkânı sunulmalıdır. Aksi takdirde, halkın karar süreçlerine olan etkisini hissetmemesi, yerel yönetime ve katılım pratiğine olan güvenin kaybına neden olur.

Mülk sahiplerinin mevcudiyeti, onların çıkarlarının dikkate alınmasını gerektirir; ancak aynı zamanda, bu alanlarda gelişim projelerinin hayata geçirilmesi için fırsatlar da yaratır. Mülk sahipleri benzer projelerin uygulanmasına istekli olabilir ve bu tür projelerin kendi mülklerinde hayata geçirilmesi konusunda girişimlerde bulunabilirler. Ancak, seçilen alanda

mülk sahiplerinin sayısı arttıkça, bu kişilerin projeye yatırımcı olarak katılma ihtimali azalır; ayrıca, bu kişilerin çıkarlarının gözetilmesi veya sahip oldukları taşınmazların kamulaştırılması zorunluluğu, proje uygulamasını daha karmaşık hâle getirir.

4.4. Bölüm Değerlendirmesi

Akmescit (*Simferopol*) ve çevresindeki yaşam çevrelerine dair yapılan mekânsal analiz, geri dönen Kırım Tatarlarının yerleşim sürecinde karşılaştıkları başlıca sorunları bütüncül bir çerçevede ortaya koymuştur. Tarihsel göç bağlantıları, sosyal ağların sürekliliği ve göreceli olarak gelişmiş altyapı imkânları nedeniyle, Akmescit aglomerasyonu geri dönüş sürecinde ana odak alanı haline gelmiştir. Ancak, bu göreceli avantajlara rağmen, bölgede sürdürülebilir ve işlevsel bir yaşam çevresinin kurulmasında yapısal engellerin devam ettiği tespit edilmiştir.

Kartografik analizler ve saha temelli sosyolojik araştırma bulguları, ilgili bölgelerde konutların yasal statüsünün kısmen iyileştirilmesine ve bazı fiziksel gelişmelere rağmen, yapılaşmanın parçalı morfolojisi, sosyal altyapı yetersizlikleri, kamusal alanların azlığı, eğitim kurumlarının eksikliği ve mühendislik altyapısının düzensizliği gibi sorunların hâlâ derin biçimde hissedildiğini ortaya koymuştur. Bu faktörler birlikte değerlendirildiğinde, bölgelerin kent bütünlüğü içinde fonksiyonel biçimde yer almasını engelleyen çok katmanlı mekânsal eşitsizliklerin söz konusu olduğu anlaşılmaktadır.

Katılımcıların büyük çoğunluğu, geçmişe kıyasla sınırlı düzeyde olumlu değişimler yaşandığını ifade etmekte; ancak belediye ve bölgesel yönetimlerden daha planlı, sistematik ve kapsayıcı müdahaleler beklendiğini vurgulamaktadır. Genel sosyal hissiyat, “temkinli bir iyimserlik” şeklinde özetlenebilir. Bununla birlikte, kültürel kimliğin korunması meselesi, topluluk dayanışması ve mekânsal aidiyet duygusunun güçlendirilmesinde belirleyici bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Bu bulgular doğrultusunda, geri dönenlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde güncel kentsel ve sosyo-ekonomik sorunların çözümü için sürdürülebilirlik ve kapsayıcılık ilkelerine dayalı bütüncül bir mekânsal planlama yaklaşımına ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır. Önerilen önlemler, konut alanlarının kamu hizmetleri, ticari fonksiyonlar ve rekreasyon altyapısı ile entegrasyonunu; ulaşım bağlantılarının güçlendirilmesini ve yaya erişiminin artırılmasını hedeflemektedir. Güvenli, erişilebilir ve konforlu bir çevre oluşturulmasına yönelik bu önlemler arasında sosyal güvenceye ve kamuya açık alanların işlevsel hale getirilmesine özel

önem atfedilmektedir. Eğitim ve sağlık kurumlarına erişimin artırılması, ayrıca bu alanların topluluk etkileşimini destekleyen merkezlere dönüştürülmesi önerilen öncelikler arasındadır.

Özellikle mühendislik altyapısının iyileştirilmesi (su temini, kanalizasyon sistemleri, sokak aydınlatması vb.) fiziksel yaşam çevresinin kalitesini artırma açısından temel bir gereklilik olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca, mülkiyet statüsü tanımlanmamış alanların düzenlenmesi ve yerel halkın karar alma süreçlerine katılımını esas alan katılımcı yaklaşımların kurumsallaştırılması büyük önem taşımaktadır.

Sonuç olarak, bu bölümde sunulan analiz ve öneriler, Akmesit ve çevresinde geri dönen nüfusun yaşadığı bölgelerde sürdürülebilir, kapsayıcı ve sosyal açıdan dengeli bir yaşam çevresi oluşturulmasına yönelik somut bir zemin sağlamaktadır. Bu öneriler, yalnızca mevcut sorunların giderilmesini değil, aynı zamanda bu bölgelerin Akmesit'in genel kentsel dokusu ile bütünleşmesini hedefleyen planlama perspektifleri sunmaktadır.

5. SONUÇ

Bu çalışma, sürgün edilen Kırım Tatarlarının 1989–2014 yılları arasında tarihî topraklarına geri dönüş sürecinde karşılaştıkları yeniden yerleşim sorunlarını, mekânsal planlama ve yaşam çevresi bağlamında ele almayı amaçlamaktadır. Göç, sürgün ve geri dönüş süreçlerinin yalnızca tarihsel veya sosyo-politik olaylar değil, aynı zamanda sürdürülebilir kentsel gelişim açısından belirleyici mekânsal olgular olduğu kabul edilmekte; bu bağlamda çalışma, çok katmanlı bir değerlendirme çerçevesi sunmaktadır.

Çalışmanın kuramsal bölümü, zorunlu göçün altyapı, konut düzeni ve kentleşme sistemleri üzerinde uzun vadeli etkiler yarattığını; geri dönüş sürecinin ise arazi kullanımı, mülkiyet hakları ve hizmetlere erişim gibi mekânsal adalet sorunlarını beraberinde getirdiğini ortaya koymuştur. Bu kapsamda, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ve UN-Habitat ilkeleri, yerinden edilmiş toplulukların yaşam çevrelerinin iyileştirilmesine yönelik evrensel ilkeler sunmuş; bu ilkeler çalışmanın kavramsal zeminini oluşturarak öneri geliştirme sürecine yön vermiştir.

Kırım Yarımadası bağlamında, Kırım Tatarlarının geri dönüşü tarihsel travmaların ötesinde, hukuki ve yapısal eşitsizliklerle örülü karmaşık bir mekânsal sürece işaret etmektedir. Toprak erişimi, konut eksikliği, altyapı yetersizliği ve sosyo-mekânsal dışlanma gibi sorunlar, yalnızca fiziksel koşullardan değil; aynı zamanda yeterli kurumsal hazırlığın olmamasından ve hukuki belirsizlikten kaynaklanmaktadır. Arazi tahsis mekanizmalarının yokluğu, mülkiyetin tanımlanamaması ve toplulukların karar alma süreçlerine yeterince katılamaması, mekânsal parçalanmayı ve eşitsizliği pekiştirmiştir.

Saha çalışması kapsamında Akmesit (*Simferopol*) ve çevresinde gerçekleştirilen kartografik analizler, anket uygulamaları ve normatif karşılaştırmalar sonucunda; geri dönen nüfusun yaşadığı alanlarda parçalı yerleşim yapısı, altyapı eksiklikleri, sosyal hizmetlere sınırlı erişim ve mekânsal dışlanma gibi temel sorunlar tespit edilmiştir. Bu sorunlar, yalnızca yaşam kalitesini düşürmekle kalmamakta; aynı zamanda söz konusu bölgelerin bütüncül bir kentsel dokuya entegrasyonunu da engellemektedir. Katılımcıların görüşleri, olumlu gelişmelere rağmen hizmetlerin yetersizliğine ve kurumsal desteğin eksikliğine dikkat çekmiş; kültürel kimliğin korunması ise toplumsal dayanışmayı güçlendiren bir unsur olarak öne çıkmıştır.

Çalışmada önerilen çözüm stratejileri, düşük katlı yerleşim modeli doğrultusunda yapı yoğunluğunun artırılması, kamusal alanların yeniden dağıtılması, ulaşım bağlantılarının güçlendirilmesi ve mühendislik altyapısının modernize edilmesi gibi unsurları içermektedir. Bu stratejiler, uluslararası sürdürülebilirlik ilkelerine dayandırılmış ve yerel bağlama uyarlanabilir şekilde tasarlanmıştır. Ayrıca, sosyal hizmetlerin eşit erişimi ve topluluk temelli katılım mekanizmalarının güçlendirilmesi, kapsayıcı bir yaşam çevresinin inşası için vazgeçilmez görülmüştür.

Çalışmanın bulguları, zorunlu göç ve yerleşim süreçlerine dair uluslararası literatürle büyük ölçüde örtüşmekte olup; özellikle mühendislik altyapısı eksikliği, hizmetlere erişimdeki eşitsizlikler ve arazi kullanımındaki belirsizlikler gibi sorunlar daha önce farklı coğrafyalarda da tespit edilmiştir. Ancak Kırım özelinde mekânsal düzeyde bu denli kapsamlı ve saha verilerine dayalı analizlerin sınırlı olması, çalışmanın literatüre orijinal katkısını güçlendirmektedir.

Bu çalışma aynı zamanda bazı sınırlılıkları da içermektedir. Özellikle kullanılan örneklemin büyüklüğü ve nicel verilerin kapsamı sınırlı kalmıştır. Bu alandaki nicel analizlerin genişletilmesi, elde edilen sonuçların genellenebilirliğini artırmak açısından gelecekteki çalışmalarda önem arz etmektedir. Ayrıca, 2014 yılında bölgenin politik ve hukuki statüsünde meydana gelen değişim, veri toplama ve analiz süreçlerini ciddi şekilde sınırlandırmıştır.

Gelecekteki çalışmalarda, örneklem hacminin genişletilmesi, uydu görüntüleri ve coğrafi bilgi sistemleri tabanlı mekânsal analiz yöntemlerinin kullanılması ile birlikte, kentsel planlama, sosyoloji ve mülkiyet hukuku gibi disiplinleri bir araya getiren yaklaşımların uygulanması faydalı olabilir. Özellikle, geri dönen nüfusun yoğun olarak yaşadığı alanlarda yaşam çevresi kalitesinin uzun vadeli izlenmesine yönelik göstergelerin geliştirilmesi önem arz etmektedir.

Bu çalışma, hem akademik literatüre mekânsal dönüşüm, zorunlu göç ve yerleşim politikaları bağlamında katkı sunmakta; hem de yerel yönetimlerin politika üretim süreçlerinde doğrudan kullanılabilecek nitelikte uygulamalı veriler ve öneriler geliştirmektedir. Bulgular, fiziksel parçalanmanın ötesinde sistemik kurumsal zafiyetlerin de altını çizmekte; mekânsal eşitsizliklerin çözümü için daha derinlemesine planlama, mevzuat ve yönetim analizlerine ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, Kırım Tatarlarının geri dönüş süreci, yalnızca geçmişle hesaplaşma değil, aynı zamanda adil, planlı ve sürdürülebilir yerleşimlerin inşası için geleceğe dönük bir sorumluluk alanı olarak ele alınmalıdır.

KAYNAKLAR

- AGİT. (2013). *The integration of formerly deported people in Crimea, Ukraine: Needs assessment*. The Hague: OSCE High Commissioner on National Minorities.
- Akhmadeev, K. N. (2018). *The Crimean Tatar community in modern Russia: The problem of self-determination* (Candidate of Political Sciences dissertation). Saint Petersburg State University, Saint Petersburg, Russia.
- Aydingün, A. ve Aydingün, İ. (2004). *Kırım Tatarlarının vatana dönüşü: Kimlik ve kültürel canlanma*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Aydingün, İ. (2004). The Crimean Tatars in the Crimea: Source of conflict or stability between Crimean Russians and Ukrainians? *Central Asia and the Caucasus*, 6(30), 134–144.
- Aymard, C. ve Benko, G. (1998). Urban integration of Israeli immigrants in the 1990s: A comparison of Be'er Sheva, Ashkelon, Kiriat Gat. *GeoJournal*, 44(4), 321-336.
- Black, R. (2001). Return and reconstruction in Bosnia-Herzegovina: Missing link, or mistaken priority? *SAIS Review*, 21(2), 177-199.
- Bugay, N. F. (2010). Sovyetler Birliği ve Rusya vatandaşlarının sürgün edilmesi ve rehabilitasyonu sorunu: Yakın ve uzak yurtdışındaki ülkelerin tarih yazımında. *İstoriya i istoriki: istoriograficheskiy vestnik*, Tula: Grif & K, 130-166.
- Chevalier, A., Elsner, B., Lichter, A. ve Pestel, N. (2024). Forced migration and local public policies: Evidence from post-war West Germany. *Journal of the European Economic Association*, 22(2), 915-962.
- Desille, A. (2019). The role of established immigrants within institutionalised immigrant integration in Israel. *Revista Internacional de Estudios Migratorios*, 9(2), 282-308.
- Fussell, E. (2015). The long term recovery of New Orleans' population after Hurricane Katrina. *American Behavioral Scientist*, 59(10), 1231-1245.
- Gale, L. A. (2008). The invisible refugee camp: Durable solutions for Boreah 'residuals' in Guinea. *Journal of Refugee Studies*, 21(4), 537-552.
- Gusakov, T. Yu. (2019). Ethnic migrations on the Crimean Peninsula (1783–2014). *Geographical Bulletin*, 4(51), 69-81.
- Gusakov, T. Yu. (2021a). Migrations as the main factor in the transformation of the settlement system of the Crimean Peninsula. *Krestyanovedenie*, 6(2), 99–120.
- Gusakov, T. Yu. (2021b). Rural–urban migration on the Crimean Peninsula. *RUDN Journal of Sociology*, 21(2), 279–295.

Gusakov, T.Yu. (2022). Features of the contemporary settlement system on the Crimean Peninsula. *RUDN Journal of Sociology*, 22(1), 186–204.

İnternet: Acer120 (2021). Akmescit aglomerasyonunda Kırım Tatarları - etnik harita. URL: <https://acer120.livejournal.com/179037.html>, Son Erişim Tarihi: 25.06.2025.

İnternet: Birleşmiş Milletler. (1998). İç Göçle İlgili Rehber İlkeler. URL: <https://docs.un.org/en/E/CN.4/1998/53/Add.2>, Son Erişim Tarihi: 25.06.2025.

İnternet: Birleşmiş Milletler. (2017). Yeni Kentsel Gündem. URL: <https://habitat3.org/the-new-urban-agenda/>, Son Erişim Tarihi: 25.06.2025.

İnternet: Bogomolov, A. V., Danilov, S. İ. ve Semivolos, İ. N. (2012). Kırım'daki toplumsal çatışmaların bir faktörü olarak arazi anlaşmazlıkları. *Shidnij svit*, (4), 164-188. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/SkhS_2012_4_18, Son Erişim Tarihi: 25.06.2025.

İnternet: Calhoun, N. ve Pletchko, D. (2013). Legal aspects of return and legalization in Ukraine of formerly deported persons (FDPs). *SSRN*. URL: <https://ssrn.com/abstract=2309388>, Son Erişim Tarihi: 25.06.2025.

İnternet: Crisp, J. (2003). *No solutions in sight: the problem of protracted refugee situations in Africa*. Geneva: Evaluation and Policy Analysis Unit, UNHCR. URL: <https://www.unhcr.org/media/no-solutions-sight-problem-protracted-refugee-situations-africa-jeff-crisp>, Son Erişim Tarihi: 25.06.2025.

İnternet: Encyclopædia Britannica. (2014). Crimea. [Harita] *Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/place/Crimea>, Son Erişim Tarihi: 25.06.2025.

İnternet: Ferris, E., Mooney, E. ve Stark, C. (2011). *From responsibility to response: Assessing national approaches to internal displacement*. Washington, DC: The Brookings Institution – London School of Economics Project on Internal Displacement. URL: <https://www.refworld.org/reference/themreport/brookings/2011/en/85073>, Son Erişim Tarihi: 25.06.2025.

İnternet: Gabrielyan, O. A., Efimov, S. A., Zarubin, V. G., Kisly, A. E., Malygin, A. V., Nikiforov, A. R., Pavlov, V. M. ve Petrov, V. P. (1998). *Kırım Tatar geri dönenler: sürgün, geri dönüş ve iskân*. Akmescit: Amena. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0009522>, Son Erişim Tarihi: 25.06.2025.

İnternet: Internal Displacement Monitoring Centre. (2024). Global Report on Internal Displacement 2024. URL: <https://www.internal-displacement.org/global-report/grid2024/>, Son Erişim Tarihi: 25.06.2025.

İnternet: International Monetary Fund. (2022). Café economics: Investing in refugees. *Finance & Development*, 59(2), 30-31. URL: <https://www.elibrary.imf.org/view/journals/022/0059/002/article-A009-en.xml>, Son Erişim Tarihi: 25.06.2025.

- İnternet: IOM. (2021). *World Migration Report 2022*. Geneva: International Organization for Migration. URL: <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2022>, Son Erişim Tarihi: 25.06.2025.
- İnternet: IOM. (2024). *World Migration Report 2024*. Geneva: International Organization for Migration. URL: <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2024>, Son Erişim Tarihi: 25.06.2025.
- İnternet: Kırım Cumhuriyeti Devlet Konseyi. (2014). Kırım Cumhuriyeti'nde belediye oluşumlarının sınırlarının belirlenmesi ve belediye oluşumlarının statüsü hakkında Yasa No. 15-3PK. URL: <https://rk.gov.ru/documents/39c274b5-5bcf-4efe-92d4-1677f9ab1407>, Son Erişim Tarihi: 25.06.2025.
- İnternet: Kırım Cumhuriyeti Hükûmeti. (2014). Sergey Aksönov, Kırım'da izinsiz arazi işgalleri konulu bir toplantı gerçekleştirdi. URL: <https://rk.gov.ru/articles/a62e06f9-1205-4291-91d7-aedcd4c63e55>, Son Erişim Tarihi: 25.06.2025.
- İnternet: Mikelic, V. (2006). Kırım'da arazi mülkiyeti sorunları: olası düzenlemeler için analiz ve öneriler. UN-Habitat. URL: <https://masters.donntu.ru/2011/igg/polii/library/05.pdf>, Son Erişim Tarihi: 25.06.2025.
- İnternet: Mikelic, V. (2012). Housing, Land and Property Issues of Formerly Deported Peoples (FDP's) in Crimea. Organization for Security and Co-operation in Europe. URL: <https://ssrn.com/abstract=2309340>, Son Erişim Tarihi: 25.06.2025.
- İnternet: Minstroy. (2020a). *Kapsamlı Alan Geliştirme Standardı: Kitap 1. Kentsel Alanların Kapsamlı Gelişimi İlkeleri Derlemesi*. Moskova: Minstroy Yayınları. URL: <https://xn--d1aqf.xn--p1ai/urban/standards/printsipy-kompleksnogo-razvitiya-territoriy/>, Son Erişim Tarihi: 25.06.2025.
- İnternet: Minstroy. (2020b). *Kapsamlı Alan Geliştirme Standardı: Kitap 2. Yapılaşmış Alanların Geliştirme Standardı*. Moskova: Minstroy Yayınları. URL: <https://xn--d1aqf.xn--p1ai/urban/standards/printsipy-kompleksnogo-razvitiya-territoriy/>, Son Erişim Tarihi: 25.06.2025.
- İnternet: Minstroy. (2020c). *Kapsamlı Alan Geliştirme Standardı: Kitap 5. Proje Geliştirme Kılavuzu*. Moskova: Minstroy Yayınları. URL: <https://xn--d1aqf.xn--p1ai/urban/standards/printsipy-kompleksnogo-razvitiya-territoriy/>, Son Erişim Tarihi: 25.06.2025.
- İnternet: Mojayev, P. (2013). Colman'daki (Pionerskoye) Salgir Nehri Vadisi [Fotoğraf]. Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Salgir_valley_at_Pionerske.jpg, Son Erişim Tarihi: 25.06.2025.
- İnternet: Newland, K. (2009). Circular migration and human development. *Human Development Research Paper Series*, 42. URL: <https://mpira.ub.uni-muenchen.de/id/eprint/19225>, Son Erişim Tarihi: 25.06.2025.

İnternet: NİPİ GEOMİR. (2022). Akmescit Kentsel Bölgesi'nin Kentsel Planlama Yerel Normları. URL: simadm.ru/media/uploads/userfiles/2022/10/27/мнпг_симферо_поль.pdf, Son Erişim Tarihi: 25.06.2025.

İnternet: RIA Novosti. (2015). Kırım'da arsa almak isteyenlerin sayısı, mevcut arsaların on katı fazlasıdır. URL: <https://crimea.ria.ru/20150730/1100568882.html>, Son Erişim Tarihi: 25.06.2025.

İnternet: Rusya Federal Devlet İstatistik Servisi. (2024). 1 Ocak 2024 itibarıyla sürekli nüfus tahmini ve 2023 yılı ortalama nüfusu ile değişim bileşenleri. URL: https://rosstat.gov.ru/storage/mediabank/%D0%A1hisl_MO_01-01-2024.xlsx, Son Erişim Tarihi: 25.06.2025.

İnternet: Sanchos, A. (2024). Kırım'ın idarî-bölgesel bölünmesi [Harita]. Wikimedia Commons. URL: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Outline_Map_of_Crimea_\(With_numbers\).svg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Outline_Map_of_Crimea_(With_numbers).svg), Son Erişim Tarihi: 25.06.2025.

İnternet: Temirgaleev, R. (2022). 1 Ocak 1953 itibarıyla SSCB'nin idarî birimlerine göre sürgün edilen Kırım Tatarlarının sayısı [Harita]. Wikimedia Commons. URL: [commons.wikimedia.org/wiki/File:Численность_\"спецпоселенцев\"-крымских_татар_по_субъектам_СССР_на_1_января_1953_г.png](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Численность_\), Son Erişim Tarihi: 25.06.2025.

İnternet: Turton, D. ve Marsden, P. (2002). *Taking Refugees for a Ride? The Politics of Refugee Return to Afghanistan*. Kabul: Afghanistan Research and Evaluation Unit. URL: <https://www.refworld.org/reference/countryrep/areu/2002/en/55521>, Son Erişim Tarihi: 25.06.2025.

İnternet: UN-Habitat. (2015). Kentsel ve Bölgesel Planlamaya İlişkin Uluslararası Rehber İlkeler. URL: <https://unhabitat.org/international-guidelines-on-urban-and-territorial-planning>, Son Erişim Tarihi: 25.06.2025.

İnternet: UNHCR. (2002). The Global Report 2001 - Rwanda. URL: <https://www.unhcr.org/media/unhcr-global-report-2001-rwanda>, Son Erişim Tarihi: 25.06.2025.

İnternet: UNHCR. (2019). Afghanistan: 15 Priority Areas of Return and Reintegration. URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/71801>, Son Erişim Tarihi: 25.06.2025.

İnternet: UNHCR. (2023). Global Trends: Forced Displacement in 2023. URL: <https://www.unhcr.org/media/global-trends-report-2023>, Son Erişim Tarihi: 25.06.2025.

İnternet: Verkhovna Rada of Ukraine. (2001). Ukrayna Arazi Kanunu. (No. 2768-III, 25 Ekim 2001 tarihinde kabul edildi). URL: https://kodeksy.com.ua/ka/zemel_nij_kodeks_ukrainy/download.htm, Son Erişim Tarihi: 25.06.2025.

- İnternet: WHO. (2023). *Action plan for refugee and migrant health in the WHO European Region 2023–2030*. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe. URL: <https://www.who.int/europe/publications/i/item/WHO-EURO-2023-8966-48738-72475>, Son Erişim Tarihi: 25.06.2025.
- İnternet: Wikimedia Commons. (2009). 1939 Yılı SSCB Nüfus Sayımı [Harita]. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Crimean_Tatar_1939-num.png, Son Erişim Tarihi: 25.06.2025.
- İnternet: Zevulun, D., Zijlstra, A. E., Post, W. J. ve Knorth, E. J. (2021). A qualitative study into the reintegration of vulnerable migrant children and families after return to Kosovo: Findings from a follow-up. *Children and Youth Services Review*, 125, 105991. URL: <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2021.105991>, Son Erişim Tarihi: 25.06.2025.
- Kusari, K. (2020). Being a helping professional in a transnational context: A framework of practice with forced returnees. *Journal of Constructivist Psychology*, 34(4), 1-19.
- Lupu, N. ve Peisakhin, L. (2017). The legacy of political violence across generations. *American Journal of Political Science*, 61(4), 836-851.
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A. ve Taylor, J. E. (1993). Theories of international migration: A review and appraisal. *Population and Development Review*, 19(3), 431-466.
- Muratova, E. (2016). Crimean Muslims in new political realities. *Vostok (Oriens)*, (5), 163-171.
- Proje Enstitüsü “Geoplan”. (2017). *Akmescit ve Akmescit Rayonu’nun Kırım Cumhuriyeti yerleşim sistemi içindeki konumları* [Harita]. Akmescit: Proje Enstitüsü “Geoplan”.
- Rowe, F., Bell, M., Bernard, A., Charles-Edwards, E. ve Ueffing, P. (2019). Impact of internal migration on population redistribution in Europe: Urbanisation, counterurbanisation or spatial equilibrium? *Comparative Population Studies*, 44, 201-234.
- Uehling, G. L. (2004). *Beyond Memory: The Crimean Tatars’ Deportation and Return*. New York: Palgrave Macmillan.
- Wallerstein, I. M. (2011). *The Modern World-System* (İlk baskı 1974, Academic Press). Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Zaloznaya, M. ve Gerber, T. P. (2012). Migration as social movement: Voluntary group migration and the Crimean Tatar repatriation. *Population and Development Review*, 38(2), 259-284.

EKLER

EK-1. Anket formu

Yaşam koşullarının değerlendirilmesi ve çevre sorunlarının belirlenmesi amacıyla bir sosyolojik araştırma yürütüyoruz. Görüşleriniz bizim için çok değerli ve bölgenizdeki yaşam kalitesini artırmaya yönelik önerilerin geliştirilmesine yardımcı olacaktır.

Anket anonimdir, elde edilen tüm veriler yalnızca bilimsel amaçlar için genel olarak kullanılacaktır.

Lütfen soruları mümkün olduğunca dürüst ve açık bir şekilde yanıtlayınız. Anketin doldurulması yaklaşık 15–20 dakikanızı alacaktır.

Katılımınız için teşekkür ederiz!

Bölüm 1. Sosyo-Demografik Veriler

1.1. Cinsiyetiniz:

- Erkek
- Kadın

1.2. Yaşınız:

- 18–25 yaş
- 26–35 yaş
- 36–45 yaş
- 46–55 yaş
- 56–65 yaş
- 65 yaş üstü

1.3. Medeni durumunuz:

- Bekar
- Evli
- Boşanmış
- Dul

EK-1. (devam) Anket formu

1.4. Eğitim düzeyiniz:

- İlköğretim
- Ortaöğretim
- Yarıda kalmış yükseköğretim
- Lisans
- Lisansüstü/Doktora

1.5. Çalışma durumunuz:

- Tam zamanlı çalışan
- Geçici/sözleşmeli çalışan
- İşsiz
- Öğrenci
- Emekli
- Ev hanımı/Ev beyi
- Serbest meslek sahibi/Girişimci

1.6. Ailenizin büyüklüğü (sizinle birlikte):

- 1 kişi
- 2 kişi
- 3 kişi
- 4 kişi
- 5 ve daha fazla kişi

1.7. Hangi milliyete mensupsunuz?

- Rus
- Ukraynalı
- Kırım Tatarı
- Diğer (belirtiniz): _____
- Cevap vermek istemiyorum

EK-1. (devam) Anket formu

Bölüm 2. Göç Tarihi

2.1. Hangi bölgede yaşıyorsunuz:

- Bavurçı (*Kamenka*)
- Hoşkeldi
- Akropolis
- Aykavan
- Ana Yurt
- Kamenka Masifi
- Çukurça-2 (*Lugovoye-2*)
- Mamak (*Strogonovka*)
- Beloye-3
- Beloye-4
- Beloye-5
- Diğer (belirtiniz): _____

2.2. Bu bölgeye ne zaman taşındınız:

- 1990'dan önce
- 1990–1995 yılları arasında
- 1996–2000 yılları arasında
- 2001–2005 yılları arasında
- 2006–2010 yılları arasında
- 2011–2015 yılları arasında
- 2015'ten sonra
- Doğduğumdan beri burada yaşıyorum

EK-1. (devam) Anket formu

2.3. Nereden taşındınız: (eğer doğduğunuzdan beri burada yaşıyorsanız, ebeveynleriniz nereden taşındı)

- Orta Asya'dan
- Ukrayna'nın başka bir bölgesinden
- Rusya'nın başka bir bölgesinden
- Kırım'ın kırsal kesiminden
- Kırım'ın başka bir şehriden
- Diğer (belirtiniz): _____

2.4. Bu bölgeye taşınmanızın ana nedeni neydi: (eğer doğduğunuzdan beri burada yaşıyorsanız, ebeveynlerinizin taşınma nedeni)

- Kırım'a geri dönüş
- İş arayışı
- Ailevi nedenler
- Konut koşullarını iyileştirmek
- Eğitim
- Diğer (belirtiniz): _____

2.5. Bu bölgeye taşınırken hangi temel zorluklarla karşılaştınız? (Birden fazla seçenek seçebilirsiniz)

- Konut eksikliği
- Belgelerin düzenlenmesinde zorluklar
- İşsizlik
- Dil engeli
- Sosyal izolasyon
- Ayrımcılık
- Altyapı eksikliği
- Diğer (belirtiniz): _____
- Zorluk yaşamadım

EK-1. (devam) Anket formu

Bölüm 3. Arazi ve Konut Edinimi

3.1. Bu bölgede arazi veya konutu nasıl edindiniz:

- Devletten ücretsiz olarak aldım
- Önceki sahibinden satın aldım
- Miras yoluyla
- Araziyi izinsiz olarak işgal ettim
- Arazi/konut kiralama
- Diğer (belirtiniz): _____

3.2. Arazi ve konutla ilgili resmi belgeleriniz var mı (mülkiyet hakkı, kira sözleşmesi vb.):

- Evet, arazi ve konut için
- Evet, sadece arazi için
- Evet, sadece konut için
- Hayır, belgelerim yok
- Belgeler düzenlenme aşamasında

3.3. Arazi veya konut belgelerini düzenlerken zorluklarla karşılaştınız mı:

- Hayır, her şey sorunsuz düzenlendi
- Evet, küçük zorluklar oldu
- Evet, ciddi zorluklar yaşadım
- Belgeleri düzenlemeye çalışmadım

3.4. Eğer zorluklar yaşadıysanız, bunlar nelerdi? (Birden fazla seçenek seçebilirsiniz)

- Karmaşık bürokratik prosedürler
- Yüksek düzenleme maliyeti
- Gerekli belgelerin eksikliği
- Yetkililerin reddetmeleri
- Başvuruların uzun süre incelenmesi
- Diğer (belirtiniz): _____
- Zorluk yaşamadım

EK-1. (devam) Anket formu

3.5. *Belgelerin düzenlenmesi için yardım aldınız mı:*

- Evet, yerel makamlarından
- Evet, sivil toplum kuruluşlarından
- Evet, avukat veya hukukçulardan
- Evet, arkadaş veya akrabalarımından
- Hayır, almadım
- Diğer (belirtiniz): _____

Bölüm 4. Yaşam Koşulları ve Altyapı

4.1. *Konutunuzun durumunu nasıl değerlendiriyorsunuz:*

- Mükemmel (tamire ihtiyacı yok)
- İyi (küçük kozmetik tamiratlar gerekli)
- Orta (tamire ihtiyaç var)
- Kötü (ana tamir gerekli)
- Hasarlı

4.2. *Konutunuzda hangi hizmetler mevcut? (Uygun olan tüm seçenekleri işaretleyiniz)*

- Merkezi su temini
- Merkezi kanalizasyon
- Elektrik
- Doğalgaz
- Isıtma
- Ev interneti
- Hiçbir hizmet yok
- Diğer (belirtiniz): _____

4.3. *Hizmetlerin çalışmasında kesintiler yaşıyor musunuz:*

- Hayır, her şey stabil çalışıyor
- Evet, zaman zaman kesintiler oluyor
- Evet, sık sık kesintiler oluyor

EK-1. (devam) Anket formu

4.4. Eğer evet ise, hangi hizmetlerde:

- Su temini
- Kanalizasyon
- Elektrik
- Doğalgaz
- Isıtma
- Ev interneti
- Diğer (belirtiniz): _____

4.5. Bölgenizde çevre sorunları var mı? (Birden fazla seçenek seçebilirsiniz)

- Hava kirliliği
- Su kirliliği
- İzinsiz çöplüklerin varlığı
- Gürültü kirliliği
- Yeşil alanların eksikliği
- Çevre sorunları yok
- Diğer (belirtiniz): _____

4.6. Aşağıdaki altyapı nesnelerinin erişilebilirliğini nasıl değerlendirirsiniz? (Her nesne için uygun seçeneği işaretleyiniz)

	Yürüyüş mesafesinde	Ulaşım gerekiyor	Mevcut değil
Anaokulu	☐	☐	☐
Okul	☐	☐	☐
Poliklinik/Sağlık ocağı	☐	☐	☐
Eczane	☐	☐	☐
Gıda mağazası	☐	☐	☐
Postane	☐	☐	☐
Banka şubesi/ATM	☐	☐	☐
Spor alanları	☐	☐	☐
Kültür merkezi/Kültür evi	☐	☐	☐
Parklar/Dinlenme alanları	☐	☐	☐
Toplu taşıma	☐	☐	☐

EK-1. (devam) Anket formu

Bölüm 5. Sosyo-Ekonomik Aspektler

5.1. Ailenizin toplam geliri temel ihtiyaçlarınızı karşılamak için yeterli mi:

- Evet, tamamen yeterli
- Büyük ölçüde yeterli
- Büyük ölçüde yetersiz
- Tamamen yetersiz

5.2. Sabit bir işiniz var mı:

- Evet, sürekli bir iş
- Evet, geçici/Mevsimlik iş
- Hayır, işsizim
- Serbest meslek sahibi/Girişimci
- Öğrenci/Emekli/Ev hanımı

5.3. İş ararken zorluklarla karşılaştınız mı:

- Hayır, işi sorunsuz buldum
- Evet, küçük zorluklar yaşadım
- Evet, ciddi zorluklar yaşadım
- İş aramadım

5.4. Eğer zorluklar yaşadıysanız, bunlar nelerdi? (Birden fazla seçenek seçebilirsiniz)

- Bölgede iş imkanlarının azlığı
- Düşük ücret seviyesi
- Gerekli niteliklerin eksikliği
- Ulusal kimliğe dayalı ayrımcılık
- Yaş sınırlamaları
- Diğer (belirtiniz): _____
- Zorluk yaşamadım

EK-1. (devam) Anket formu

Bölüm 6. Sosyal Bağlar ve Entegrasyon

6.1. Kendinizi yerel topluluğun bir parçası olarak hissediyor musunuz:

- Evet, tamamen
- Büyük ölçüde evet
- Büyük ölçüde hayır
- Hayır

6.2. Yerel çevreye entegrasyonda zorluklar yaşadınız mı:

- Evet, önemli zorluklar
- Evet, küçük zorluklar
- Hayır, zorluk yaşamadım

6.3. Eğer evet ise, hangi zorluklarla karşılaştınız? (Birden fazla seçenek seçebilirsiniz)

- Dil engeli
- Kültürel farklılıklar
- Önyargı veya ayrımcılık
- Yerel normlar ve kurallar hakkında bilgi eksikliği
- Diğer (belirtiniz): _____
- Zorluk yaşamadım

Bölüm 7. Kültürel Kimlik ve Aktivite

7.1. Kültürel etkinliklere katılıyor musunuz:

- Düzenli olarak
- Ara sıra
- Nadiren
- Hiçbir zaman

EK-1. (devam) Anket formu

7.2. Kùltür ve geleneklerin korunması sizin için ne kadar önemli:

- Çok önemli
- Önemli
- Pek önemli değil
- Önemli değil

7.3. Kùltürel etkinliklere katılmak için daha fazla imkanınız olsun ister miydiniz:

- Evet
- Belki
- Hayır

7.4. Bölgenizde kùltürün korunması ve geliştirilme düzeyini nasıl değerlendirirsiniz:

- Çok yüksek
- Yüksek
- Orta
- Düşük
- Çok düşük

Bölüm 8. Yaşam Kalitesinin Değerlendirilmesi ve Öneriler

8.1. Bölgenizdeki yaşam koşullarından ne derece memnunsunuz:

- Tamamen memnunum
- Büyük ölçüde memnunum
- Büyük ölçüde memnun değilim
- Hiç memnun değilim

EK-1. (devam) Anket formu

8.2. Bölgenizde en acil sorunlar olarak hangilerini görüyorsunuz? (En fazla 5 seçenek işaretleyiniz)

- Yolların kötü durumu
- Hizmetlerin eksikliği veya kesintileri
- Sokak aydınlatmasının olmaması
- Anaokullarında yer eksikliği
- Okulların eksikliği veya uzaklığı
- Tıbbi hizmetlere erişimde zorluklar
- Yüksek işsizlik oranı
- Düşük ücret seviyesi
- Arazi ve konut belgelerinin düzenlenmesinde zorluklar
- Dinlenme ve eğlence yerlerinin eksikliği
- Toplu taşıma ile ilgili sorunlar
- Çevre kirliliği
- Küçük işletmelerin desteklenmemesi
- Kültürel etkinliklerin yetersizliği
- Diğer (belirtiniz): _____

8.3. Son 5 yılda bölgenizdeki yaşam koşullarının:

- İyileştiğini
- Değişmediğini
- Kötüleştiğini
- Söylemek zor

EK-1. (devam) Anket formu

8.4. Bölgenizdeki yaşam koşullarını iyileştirmek için öncelikle ne yapılması gerektiğini düşünüyorsunuz? (En fazla 3 seçenek işaretleyiniz)

- Yol onarımı ve inşaatı
- Hizmetlerin çalışmalarının iyileştirilmesi
- Yeni anaokullarının inşası
- Yeni okulların inşası
- Tıbbi kurumların açılması
- Yeni iş imkanlarının yaratılması
- Küçük işletmelerin ve girişimciliğin desteklenmesi
- Arazi ve konut belgelerinin düzenlenmesi prosedürlerinin basitleştirilmesi
- Toplu taşıma çalışmalarının iyileştirilmesi
- Dinlenme ve eğlence yerlerinin organizasyonu
- Sokak aydınlatmasının kurulması
- Çevre sorunlarının çözülmesi
- Nüfusa hukuki yardım sağlanması
- Kültürel etkinliklerin düzenlenmesi
- Diğer (belirtiniz): _____

8.5. Bölgenizdeki durumu iyileştirmeye yönelik somut önerileriniz veya yorumlarınız var mı?

8.6. Bölgenizdeki yaşam koşullarını iyileştirmeye yönelik toplumsal girişimlere katılmaya hazır mısınız:

- Evet
- Belki
- Hayır

Katılımınız için teşekkür ederiz!

Gazili olmak ayrıcalıktır